

**BAZI KUR'AN AYETLERİNİN IŞIĞI ALTINDA
"İNSAN ELİYLE YARATMAK VE ÖLDÜKTEN SONRA
DÜNYA HAYATINDA DİRİLTMEK"
MESELESİNE BAKIŞ**

Yard. Doç. Dr. Hidayet AYDAR*

ÖZET

"Bazı Kur'an Ayetlerinin Işığı Altında 'İnsan Eliyle Yaratmak ve Öldükten Sonra Dünya Hayatında Diriltmek' Mes'alesine Bakış" adını taşıyan bu makalede, öncelikle ilgili Kur'an ayetleri söz konusu edilerek, Kur'an'ın ilmi gelişme ve ilerlemelere ışık tuttuğu; bu arada insan eliyle yaratma ve ölü varlığı diriltme yönünde de insanlığın önünü açtığı belirtilmeye çalışılmaktadır. Kur'an'da yaratmak ve diriltmek manasında kullanılan "hala-ka, ahya, baasa, ahraca" vb. fiillerin isti'mal şekli ve öznelerinin durumu; Hz. Musa'nın elinde canlanan asa, Samiri'nin can verdiği iddia edilen buzağı, Hz. İsa'nın çamurdan yaptığı kuş şeklindeki cisimlere can vermesi; öldükten sonra inek eti vurularak diriltilen kişi, yüzyıl ölü olarak kaldıktan sonra diriltilen kişi, Ashab-ı kehfın çok uzun bir süre sonra diriltilmeleri, Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi, Hz. İbrahim'in talebi üzerine diriltilen kuşlar vb. daha başka örnekler de buna delil olarak getirilmektedir. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak, insanoğlunun ömrünün uzatılması, canlıların klonlanması, yapay canlı yaratılması gibi genetik alanında elde edilen gelişmelerin, Kur'an mantığına aykırı olmadığı ve Yaratıcıya iman noktasında inananlar için herhangi bir sorun yaratmayacağı sonucuna varılmaya çalışılmaktadır.

SUMMARY

In this article I tried to show that Quran does not only support the scientific developments but also cast lights to the new research and inventions. It opens the ways to the assertions put forward in favor of possibility of creating by human being and reviving

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi ve Tefsir Anabilim Dalı Başkanı.

something in the worldly life after death. The usage and forms of some verbs like "halaka, ahya, baasa, ahraca" and the positions of their subjects, gave us green light for this claim. Also, there are a lot of proofs in the Quran for this result like Moses' Rod, Samiri's calve, Jesus's resurrected people and birds, The persons one revived with the touch of meat and another returned to the life after a century passed, The persons called Ashab-ı Kehf, The birds revived after the desire of Prophet Abraham. In considiration of this facts, I tried to conclude that scientific researchs especially geneological developments (Trying to extend the duration of human life, to clon animals, to create artificial animals), doesn't contradict with Quranic point of view (Logic) and doesn't cause any problem for people who believe in God...

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde çeşitli vesilelerle dünya hayatında öldürülüp yeniden diriltiren şahıslardan bahsedilmektedir. Öteden beri merakımızı celbeden bu konuyu, ilgili ayetlerin ışığı altında irdelemeyi uygun gördük. Geçen asrın ikinci yarısından itibaren gündeme gelmekle birlikte, bilhassa son dönemlerde iyice yoğunlaşan canlıları dondurma faaliyeti, ayrıca kopyalama, özgün adı ile klonlama¹ işlemi de bizi bu konuyu incelemeye teşvik etmiştir. Hemen belirtelim ki, çalışmamızda "reenkarnasyon" (tenasüh) üzerinde durmayacağız. Bilindiği gibi, ölümden sonra ruhun yeniden insan bedenine girerek dünyaya gelmesi anlamına gelen reenkarnasyon², dirilişin farklı beden veya varlıklarda tezahürüdür. Dirildiğini iddia eden ruh, daha önce varlığını sürdürdüğü bedenden farklı bir bedende yaşamaktadır³. Oysa bizim burada üzerinde duracağımız dirilme, tamamen aynı bedende ve aynı kişide tezahür eden dirilmedir.

Kur'an-ı Kerim'in pek çok alanda olduğu gibi ilim sahasında da insanoğlunun önünü açtığı, ona yeni ufuklar, yeni hedefler gösterdiği ve onu ilmi çalışmalara yönlendirdiği bilinen bir gerçektir.⁴ Daha önceki çağlarda

¹ Hakkında bilgi için bk. Ahmet Yaman, "Klonlama Ya da Genetik Kopyalamaya İslam Hukuku Açısından Bir Yaklaşım", *İlmi Dergi Diyanet*, cilt 34, (Nisan-Haziran 98), 21-40; "Yakın Plan" <http://www.ntv.com.tr/yakinplan/Ocak2000/genetik.htm>

² Carra De Vaux, "Tenasüh", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1974, XII/1/158.

³ Bu konuda bilgi için bk. Celal Kırca, *Kur'an ve İnsan*, İstanbul, 1996, 160-186.

⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. Celaluddin es-Suyuti, *el-İtkan Fi Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut, ts. II/125-130; eş-Şeyh Tantavi Cevheri, *el-Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru'l-Fikr, ts. I/1/7-8; Fahd b. Abdurrahman er-Rumi, *İtticahatu't-Tefsir Fi Karni'r-Rabi' Aşer*, er-Riyad, 1997/1418, III/600-604; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara, 1988, II/424-425; Celal Kırca, *Kur'an ve Bilim*, İstanbul, 1996, 31-37; Celal Yeniçeri, *Uzay Ayetleri Tefsiri*, İstanbul, 1416/1995, 374-477; Hikmet Özdemir, *Müsbet İlimlerde Kur'an Mucizesi*, İstanbul, 1985, 17-21.

bazı bilim adamları özellikle astronomi ve tıp ile ilgili ayetleri rehber edinecek, onların ışığı altında bir takım çalışmalar yapmış, bunlara istinaden çeşitli alanlarda doyurucu bilgilere ulaşmış ve bir takım başarılar elde etmişlerdir⁵. Bugün de Kur'an'ın yaptığı irşat ve teşvik ile bazı çalışmalar yapılmakta, insanlığa hizmetler sunulmaktadır. Nitekim Hz. İsa'nın babasız doğuşundan hareketle bazı hayvanlar üzerinde bu yönde çalışmalar yapıldığı ve olumlu sonuçlar elde edildiği belirtilmektedir.⁶ Ayrıca Nuh'un gemisiyle ilgili olarak Kur'an'da verilen bilgilerin ışığı altında da önemli arkeolojik çalışmalar yapılmıştır⁷.

Esasen insanoğlu fitri yapısı gereği sürekli bir merak içerisinde bulunmaktadır. Bu duygu, onu araştırmalar yapmaya, yeni şeyler öğrenmeye doğru motive etmektedir. İnsanoğlu doğasında var olan bu dürtü ile varlık aleminde cereyan eden pek çok şeyi araştırmış, bunlardan birçoğunun sebebini, hikmetini ve sonucunu öğrenmiştir; esrarını ve illetini henüz çözemedikleri üzerinde de düşünmeye ve araştırma yapmaya devam etmektedir. Bazı Kur'an ayetleri de bu konuda insanoğlunu teşvik etmektedir⁸. Onda bulunan ve varlık alemine ait olan bazı bilgiler vardır ki, son derece açık ve nettirler; bunları anlamak kolaydır ve ayrıca bir araştırma yapmaya gerek yoktur. Ancak yine aynı aleme mahsus bulunan bazı bilgiler vardır ki, bunları öğrenmek ve esrarına vakıf olmak için yoğun bir şekilde çalışmak, tüm bilgi vasıtalarını devreye sokmak gerekecektir⁹. Bilgi kaynaklarını¹⁰ devreye soktuğu takdirde insanoğlunun bunların sırrını keşif ve izhar etmesi imkan dahilinde olacaktır. Kur'an da, insandan, Allah'ın yaratılıştaki kendisine bahsettiği akıl ve duyularını kullanmak suretiyle varlıkların üzerinde bulunan bu esrar perdesini kaldırıp onlara vakıf olmasını istemektedir.¹¹ Pek çok Kur'an ayeti insanı bakmaya, araştırmaya, düşünmeye, gözlem ve deney yapmaya teşvik etmektedir: "*Kendi içlerinde hiç düşünmediler mi ki, Allah göklerde, yerde ve bu ikisi arasında*

⁵ Geniş bilgi için bk. Celal Kırca, Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri, İstanbul, 1994, 49-75, 107-136.

⁶ Bk. Haluk Nurbaki, Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler, Ankara, 1993, 332-336.

⁷ Bk. Ekrem Sarıçioğlu, "Kur'an ve Arkeoloji Işığında Hz. Nuh ve Tufan Olayına Yeni Bir Yaklaşım", İslami Araştırmalar, c.9, sayı 1-4, 1996, 197-203.

⁸ Bk. Süleyman Ateş, Yeniden İslama II, İstanbul, 1997, 98-116; Abdurrahman Çetin, Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi, İstanbul, 1982, 197; M. Sait Şimşek, Yaratılış Olayı, İstanbul, 1998, 16-22; Emrullah Yüksel, Amidi'de Bilgi Teorisi, İstanbul, 1991, 128-139.

⁹ Bu konuda geniş bilgi için bk. Hüseyin Yaşar, Kur'an'da Anlam Kapalı Ayetler, İstanbul, 1997, 19 vd.

¹⁰ Bilginin Kaynağı ve bununla ilgili hususlarda geniş bilgi için bk. Yüksel, 59-84; Kırca, Kur'an ve Bilim, 15-27; Halis Albayrak, Kur'an'da İnsan Gayb İlişkisi, İstanbul, 1993, 196-202.

¹¹ Bk. es-Suyuti, el-İtkan, II/125-130; er-Rumi, III/600-604; Celal Kırca, İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler, İstanbul, (1993?), IX-X; Kırca, Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri, 41-43.

bulunan her şeyi hak ile ve belirtilmiş bir süre ile yaratmıştır?...¹² "Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzerinde yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler: Rabbimiz bunu boş yere yaratmadın, Sen yücesin, bizi ateş azabından koru, derler?..¹³ "O yedi göğü birbiri üzerinde yarattı. Rahman'ın yaratmasında bir aykırılık, uygunsuzluk görmezsin. Gözü döndür de bak, bir bozukluk görüyor musun? Sonra gözü iki kez daha döndür, (bak)...¹⁴ "Üstlerinde kanatlarını açıp yumarak uçan kuşları görmüyorlar mı? Onları (havada) Rahman'dan başkası tutmuyor...¹⁵

Yine **Kur'an**, zaman zaman müşahede alemiyle ilgili verdiği bazı çarpıcı örneklerle, insana bu alanda yol göstermektedir. Bizim burada üzerinde durmayı düşündüğümüz insan eliyle yaratmak ve öldükten sonra dünya hayatında diriltmek de, **Kur'an**'ın verdiği ve insanların dikkatini çektiği çarpıcı örneklerdendir. Bize göre **Kur'an**, bu örnekleri vererek insanı bu konular üzerinde düşünmeye, araştırma yapmaya teşvik etmekle, insanın, hem yapacağı bu araştırmalar sonucu elde edeceği netice ile ilim aleminde bir ufuk açmasını, hem de kendi aczini ve Allah'ın da yüceliğini idrak ederek, huşu ile O'nun huzurunda eğilmesini sağlamayı hedeflemektedir.

Bu arada şuna da işaret edelim ki, **Kur'an**'ın bu örnekleri vermekteki gayesi, insanlara hayatın, ölümün ve dirilişin sırrını, formülünü vermek değildir. Yaratılış ve diriliş denklemler halinde sunmak, münhasıran bu ve benzeri konulara eğilmek bu ilahi kitabın ne gayesi, ne de hedefidir¹⁶. **Kur'an**'ın sözünü ettiği bu ve benzeri örnekler, kıssalar tamamen ibret ve öğüttür; **Kur'an**, muhatapları bunlar üzerinde düşündürerek Allah'ın varlığına ve birliğine inanmaya sevk etmeyi amaçlamaktadır.¹⁷ Bu yüzden **Kur'an** ne burada üzerinde durduğumuz konuda, ne de başka bir ilmi mevzuda sistematik bilgi vermemektedir. Esasen o, bir ilim kitabı değildir ki, ilmi konularda detaylı ve sistematize edilmiş bilgiler sunsun. O insanoğluna Yüce Allah'ın varlığını göstermeyi hedeflemektedir; tek gayesi insanoğlunu Allah'a iman noktasında tatmin ve ikna etmektir. Verdiği bütün bilgiler bu hedefi gerçekleştirmek gayesine matuftur. Bu gayeyi gerçekleştirmek üzere verdiği dağınık bilgileri

¹² er-Rum, 30/8.

¹³ Al-ı İmran, 3/191.

¹⁴ el-Mülk, 67/3-4.

¹⁵ el-Mülk, 67/19.

¹⁶ Bk. Afif A. Tabbara, *İlmin Işığında İslamiyet*, (Çev. M.Öz), II.Baskı, İstanbul, 1981, 65; Şimşek, *Yaratılış Olayı*, 16.

¹⁷ Bk. Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İstanbul, 1983, 105; M.Sai: Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, İstanbul, 1993, 79-80; İdris Şengül, "Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri", *İlmi Dergi Diyanet*, cilt 32, sayı 4, (Ekim-Kasım-Aralık) 1996, 65.Hafif Çiçek, *20. Asırda Kur'an İlimleri Çalışmaları*, İstanbul, 1996, 113-114

sistemli hale getirmek, onları bilimsel bir disiplin içerisinde şekillendirmek, ve onlardan ders ve ibret almak insanın görevidir.¹⁸

İnsanoğlu bunları yaparken, aynı zamanda farklı ilim alanlarında yeni anlayışlar elde edebilir, yeni ufuklara açılma imkanı bulabilir. Bu özellik de **Kur'an**'ın i'caz yönlerinden biridir¹⁹ ve onun asli olmayan vechesi ile alakalıdır ki, biz burada onun bu yönü üzerinde durmaya çalışacağız.

İnsanoğlunun canlı varlık yaratması ve ölmüş varlığı dünya hayatında diriltmesi mümkün müdür? Acaba insanlık bir gün yaşlılığa ve ölüme çare bulabilecek midir? Bu soruların cevaplarına ışık tutacak bazı bilgileri **Kur'an**'da aramaya çalışacağız. Ölüm **Kur'an**'ın da ifade ettiği gibi mukadderdir, Allah tarafından takdir edilmiştir: "*Aranızda ölümü takdir eden biziz...*"²⁰ Bunun aksi bir şeyin olması mümkün değildir. Biz, ayetin belirttiği gibi, "*her nefsin mutlaka ölümü tadacağına*"²¹ inanıyoruz. Ayrıca ölümden kaçmak, kurtulmak da mümkün değildir: "*Nerede olsanız; sağlam kaleler içinde de bulunsanız yine ölüm sizi bulur...*"²² Dolayısıyla ölüme çare bulunabileceğine ve canlı varlıkların ölümsüzleştirileceğine ihtimal vermiyoruz. Nitekim ayette hiçbir insana ebedi hayatın verilmediği belirtilmektedir: "*Senden önce hiçbir insana ebedi yaşama vermedik. Şimdi sen ölürsen (sanki) onlar ebedi mi kalacaklar?*"²³

Ancak, canlıların ömrünün uzatılması yönünde bir takım başarılar elde edilebilir. Bunu imkansız kılan herhangi bir **Kur'an** ayetine rastlamadık. Tam tersi, **Kur'an**'da yüzlerce yıl yaşadığından bahsedilen peygamberler vardır. **Nuh** peygamber bunlardandır ve kavmi arasında **Kur'an**'ın ifadesiyle **Tufan**dan önce²⁴ "bin seneden elli yıl eksik"²⁵ yani 950 yıl, peygamberlik öncesi ve **Tufan** sonrası ile birlikte toplam 1050 yıl²⁶ kadar yaşamıştır²⁷. Ayrıca ileri yaşına rağmen bazı peygamberlerin evlenip çocuk sahibi oldukları **Kur'an**'da sabittir. Çocuk sahibi oldukları esnada kendisinin 100, eşi Sare'nin ise 90

¹⁸ Kırcı, **Kur'an'a Yönelişler**, 8-9.

¹⁹ Bk. Menna' el-Kattan, **Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an**, Beyrut, 1415/1995, 262-263.

²⁰ el-Vakıa, 56/60.

²¹ Bk. Al-ı İmran, 3/185; el-Enbiya, 21/35; el-Ankebut, 29/57.

²² en-Nisa, 4/78. Ayrıca bk. el-Ahzab, 33/16; el-Cumua, 62/8.

²³ el-Enbiya, 21/34.

²⁴ Şimşek, **Yaratılış Olayı**, 34.

²⁵ Bk. el-Ankebut, 29/14

²⁶ Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul, tarihsiz, V/3768.

²⁷ et-Taberi'nin rivayetine göre, peygamber olmadan önce 350 yıl, olduktan sonra 950 yıl, **Tufan**dan sonra da 350 yıl olmak üzere toplam 1650 yıl yaşamıştır. (Muhammed b. Cerir et-Taberi, **Cami'u'l-Beyan An Te'vili Ayi'l-Kur'an**, Beyrut, 1405, XX/135).

küsür yaşında olduğu kaydedilen²⁸ **Hz. İbrahim**,²⁹ 70 küsür yaşında olduğu bildirilen³⁰ **Hz. Zekeriya**³¹ bunlardandır.

O halde bilim bir gün, canlı varlığın ömrünü uzatmayı başarır, mesela iki-üç yüz yıl veya daha fazla süre yaşanabilmeyi imkan dahiline sokarsa, bu, **Kur'an** mantığı açısından çok garip ve olağanüstü olmayacaktır. Çünkü **Kur'an** zaten bize bunların örneğini vermektedir. Ayrıca **Kur'an** uzun süre yaşayan bu peygamberlerin bu durumlarının büyük bir mucize olduğundan ve bu yönleri itibariyle halklarını onlara imana davet ettiğinden söz etmez. Bütün bunları olağan hadiseler şeklinde sunuyor. Her ne kadar ileri yaşında çocuk sahibi olmayı bizatihi bu peygamberlerin imkansız gördüklerine işaret ediliyor ise de³², yine de bu husus, kavimlerini ikna için bir sebep olarak değerlendirilmemiştir. O halde peygamberlerinin uzun süre yaşaması, o dönemdeki toplumların çok fazla yadırgadıkları bir hadise gibi görünmüyor.

Bütün bunların bu şekilde olağan birer vak'a gibi görünmesi, insanın aklına doğal olarak şu soruları getiriyor: Acaba o dönemde bu peygamberlerden başka kişiler de bu özelliklere sahip olabiliyorlar mıydı? Bu durumun, o dönemin eko-sistem ve sosyo-ekonomik yapısı ile bir ilgisi var mıdır? Mesela o dönemin varlıklı bir ferdi de uzun yıllar yaşayabilmiş veya ilerleyen yaşına rağmen evlenip çocuk sahibi olabilmiş midir?

Şayet bütün bu soruların cevabı olumlu ise, o zaman uzun süre yaşayabilme, başka bir ifadeyle ömrü uzatma bugün için de mümkün olabilir. Esasen, bugün bilhassa gelişmiş ve kalkınmış ülkelerde yüksek gelir düzeyine sahip insanların ortalama yaşam süresinin, insanların yaşam standartlarının oldukça düşük olduğu geçen yüzyıllardaki ortalama yaşam süresinden uzun olması, bize kısmen de olsa sosyo-ekonomik yapı ile yaşam süresi arasındaki ilişkiyi göstermektedir³³. Ne var ki modern dünya, insanına ekonomik refah sunmakla birlikte, aynı zamanda bilhassa eko-sistem ve biyo-sistem üzerinde tedavisi zor tahribatlar da açmaktadır. "*İnsanların ellerinin üretip kazandıkları yüzünden karada ve denizde bozgun ve düzensizlik çıktı...*"³⁴ "(...) insanoğlu

²⁸ et-Taberi, XII/73.

²⁹ Bk. Hud, 11/71-73; el-Hicr, 15/54-56; Ayrıca bk. Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, (Tefsir)* (Thk. M. İ. el-Benna-M. A. Aşur-A. Çanim), İstanbul, 1985, IV/266; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-ı Hulefa*, Çile yay. İstanbul, 1981, 29.

³⁰ et-Taberi, XVI/51.

³¹ Bk. Meryem, 19/7; Ayrıca bk. İbn Kesir, *Tefsir*, V/209

³² Bk. Hud, 11/72-73; el-Hicr, 15/53-56; Meryem, 19/7-9.

³³ Bk. Osman Karadeniz, *Ecel Üzerine*, İzmir 1992, 83-84, 86, 90-95; Sabahattin Zaim, *Çalışma Ekonomisi*, (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 8. Baskı) İstanbul, 1990, 283-286.

³⁴ er-Rum, 30/41.

güzellik ve iyilik yaratacağım teranesiyle doğanın tüm güzelliklerini, hatta dengelerini altüst etmiştir. Sonucun nasıl bir bunalım getirdiğini bütün insanlık birlikte seyretmektedir. Doğa perişan edilmiş, çevre güzellikleri tahribe uğramış, ozon tabakası delinmiş, denizler, hatta okyanuslar kirlenmiş ve insanoğlu bütün canlıların şikayetçi olduğu bir bozulmaya vücut vermiştir.³⁵ Muhtemelen günümüz insanının daha uzun süre yaşayamaması biraz da bundan olabilir. Yani ekonomik gelişme ile sağlanan yüksek yaşam standardı, çevre ve beden üzerinde etki yapan olumsuz gelişmelerle düşürülüyor, insanoğlu ümit ettiği noktaya bir türlü ulaşamıyor...

Öte yandan tıp dünyası da bu konu üzerindeki çalışmalarını devam ettirmektedir. Zaman zaman basına yansıdığı gibi, yaşlanan hücrelere yapılacak müdahalelerle bunların gençleşmesi sağlanmaya; dolayısıyla yaşlılık bir süre daha ertelenmeye çalışılmaktadır.³⁶

Kur'an ayrıca insanoğlunun içinde uzun süre yaşama arzusunun mevcudiyetine işaret etmektedir: *"Onları insanların hayata en düşkününü, puta tapanlardan daha tutkunu bulacaksınız; her biri ister ki, bin yıl yaşatılsın. Oysa yaşatılması, onu azaptan uzaklaştıracak değildir. Allah ne yaptıklarını görüyor."*³⁷ Dikkat edilirse, fitratta mevcut olan bu isteğin muhal olduğundan bahsedilmiyor; muhal olan bir şey var, fakat bu, insanoğlunun bin yıl yaşayabilmesi değil, azabı hak etmişse, bundan kurtulmasıdır. Bununla beraber inkarcıların söz konusu edildiği Yasin suresinde, uzun ömür verilenin akıbetinin güzelliğinden bahsedilmez: *"Kime uzun ömür versek, onun yaratılışını baş aşağı çeviririz. Akıllarını kullanmıyorlar mı?"*³⁸

Bütün bunlara bakarak, insanoğlunun yeryüzünde ebedi olarak yaşamasının mümkün olmadığını, ancak daha uzun süre yaşamasının gerçekleştirilebileceğini söyleyebiliriz.

Buradan anlıyoruz ki, **Kur'an-ı Kerim** insanoğluna ömrünü uzatma noktasında bir ufuk açmıştır. Acaba aynı şeyi asıl konumuz olan "insan eliyle yaratmak" ve "öldükten sonra diriltmek" için de söyleyebilir miyiz? İnceleyebildiğimiz kadarıyla bu konuda da bir parıltı görmek mümkündür. En azından şunu söyleyebiliriz: **Kur'an** bize –peygamber de olsa– bir insanın eliyle yaratmaktan ve dünya hayatında ölüp de diriltilenlerden bahsediyor; bunun muhal olduğunu belirtmiyor. Bu dahi başlı başına bir ufuktur, bir ışıktır. Bu konunun işlendiği pek çok ayet vardır ki biz aşağıda bunları inceleyeceğiz.

³⁵ Yaşar Nuri Öztürk, **Kur'an'daki İslam**, İstanbul, 1998, (34. baskı), 384.

³⁶ Bk. *"Ölümsüzlük Mümkün mü"*, <http://garildi.cumhuriyet.tr/cgi-bin/sayfa.cgi?w+30+/cubilim.../b1204.htm>

³⁷ el-Bakara, 2/96.

³⁸ Yasin, 36/68.

Hiç şüphesiz yaratmak ve diriltmek Allah'ın emri ve takdiriyle olan bir husustur. Burada sözü edilen bütün ölüm ve diriltme olayları da tamamen O'nun izni ve emriyle olmuştur. Nitekim İsa peygamberin kuş yaratması ve ölüleri diriltmesi söz konusu edilirken bunun altı çizilmiştir: "(...) *Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yaratır, ona üflerim, Allah'ın izniyle hemen kuş olur. Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim...*"³⁹ Bunlar aynı zamanda O'nun kullarına gösterdiği ve onlarla varlığını ve kudretini kanıtladığı mucizelerdir. *"Onun için, (ineğin) bir parçasıyla o (öldürüle)ne vurun, demiştik. İşte Allah böylece ölüleri diriltir. Size ayetlerini gösteriyor ki, düşünesiniz."*⁴⁰

Bütün bunlara yakinen iman ediyoruz. Ancak bu iman, insan eliyle yaratma ve diriltme olaylarının araştırılmasını, bunların nasıl gerçekleştiği üzerinde düşünülmesini engellemez. Bunlardan insanoğlu ibret ve mev'iza yanında, ayrıca ilmi bir ders çıkarabilir mi? Bu hadiselerde, insanoğluna bu yönde bir teşvik var mıdır? Bunları düşünmek ve buna göre bazı fikirler üretmek insanoğlunun hakkıdır; sadece hak değil aynı zamanda bir vecibedir. **Kur'an**, tedebbür ve tefekkür için indirildiğini ısrarla belirtmektedir. *"Yemin olsun ki, Biz bu Kur'an'ı öğüt ve ibret alınsın diye gerçekten kolaylaştırdık. Hal böyle iken okuyup öğüt alacak kimse yok mu?"*⁴¹ Bu ibare aynı surede dört defa tekrarlandığı gibi, başka surelerde de buna yakın ifadeler geçmektedir. Bütün bunlar bize **Kur'an** ayetleri üzerinde derin derin düşünmeyi bir vazife olarak yüklemektedir. Bu ve benzeri ayetlerin neyi ifade ettiği konusunda, "bu işlerin gerçeğini Allah bilir" demek ve iman etmek esastır. "Fakat susmak ve araştırmamak **Kur'an**'ın istediği tavır değildir. Cenab-ı Hak hem kudretini, hem de **Kur'an** mucizesini her gün yeni yeni tablolarla önümüze koyduğuna göre, ulaştığımız yeni bilgi boyutlarında varlık ve **Kur'an** kitabına yeniden bakmak ve yeni sırlar yakalamak borcundayız."⁴² Sadece hüküm ifade eden ve tefsir usulü literatüründe "**muhkem ayetler**" olarak isimlendirilen ayetleri değil, bunların yanında "**müteşabih ayetler**"i de tefekkür ve tedebbür nazarı ile incelemek durumundayız. Biz de bu anlayışla bu ayetleri **Kur'an** ayetlerinin aydınlığında incelemeye çalışacağız.

Esasen **Kur'an**, üzerinde durduğumuz konuda araştırma yapmayı açıkça istemektedir: *"De ki: Yeryüzünde gezin, bakan yaratmaya nasıl başladı? Sonra Allah son yaratmayı da yapacaktır. Çünkü Allah her şeye kadirdir."*⁴³ Bakara suresinde bu konuyu araştırmaya çok açık bir teşvik vardır: *"Onun*

³⁹ Al-İmran, 3/49. Ayrıca bk.el-Maide, 5/110.

⁴⁰ el-Bakara, 2/73. Ayrıca bk. er-Rum, 30/20-24.

⁴¹ el-Kamer, 54/17, 22, 32, 40.

⁴² Öztürk, **Kur'an'daki İslam**, 20.

⁴³ el-Ankebut, 29/20.

*için, (ineğin) bir parçasıyla o (öldürüle)ne vurun, demiştik. İşte Allah böylece ölüleri diriltir ve size ayetlerini gösteriyor ki, düşünesiniz. "*⁴⁴

Bu ve benzeri ayetlerde Allah'ın nasıl yaratmaya başladığı ve ölüleri dirilttiği hususları üzerinde düşünmek, araştırma yapmak, derin tetkiklere girmek yönünde açık bir şekilde insanoğluna, ama bilhassa Müslümanlara emirler vardır.⁴⁵ **Kur'an**'da mevcut "*fe'tebirû yâ ulî'l-ebâr*"⁴⁶ (*Ey akıl sahipleri ibret alın*) emrine, ve birkaç kez anlatılan yaratma-diriltme olaylarında düşünebilen insanlar için ibretlerin olduğu belirtilmesine⁴⁷ rağmen, yeteri kadar "ibret" alabildiğimiz söylenemez. Gerek sosyal, gerekse ilmî meseleler anlatıldıktan sonra ifade edilen bu ibretten daha fazla pay almaya çalışmamız gerektiği kanaatindeyiz. İbret almak, bir şeye bakıp geçmek değildir; "ibret almak, bir olay veya bir nesne karşısında ona bakarak bilinenden bilinmeyene gitmektir."⁴⁸ O halde bu konuda bize düşen, **Kur'an**'ın verdiği bilgilerden hareketle bilinmeyene yönelmek, onu yapabildiğimiz kadarıyla öğrenmeye ve esrarını çözmeye çalışmaktır...

Bu doğrultuda yapılacak ciddi ve seviyeli çalışmalarla bir takım başarıların elde edileceği muhakkaktır. Nitekim Batıda yaratılış üzerinde yapılan çalışmaların hızlı gelişme ve ilerlemeler kaydettiği, "yaratılışın sırrının çözülmeye çalışıldığı" kamuoyuna yansıyan bilgilerden anlaşılmaktadır: "**Amerikalı** ünlü genetik uzmanı doktor **Craig Venter**'in laboratuvar koşullarında yapay DNA kullanarak sentetik bakteri yaratacağını söylemesi üzerine, bilim dünyası yaratılışın sırrını açıklamak için geri sayıma başladı. İngiliz *The Express* gazetesinin özel haberine göre, bilim adamları, canlı bir organizmayı laboratuvarında geliştirdikten en fazla beş yıl sonra, yaratılışın sırrına ulaşabilecekler."⁴⁹

Biz burada gücümüz ve imkanlarımız ölçüsünde sözü edilen yaratma-diriltme hususlarını ilgili ayetleri işleyerek irdelemeye, onlardan bir şeyler almaya, bu aldıklarımızı da insanlığın bilgisine ve istifadesine sunarak, ilgilenmek isteyenlerin dikkatlerini bu noktaya çekmeye çalışacağız.

Şimdi ilgili ayetlerin ışığı altında **Kur'an**'ın bu konuda beyan ettiği bilgileri görelim. Ancak önce **Kur'an**'da yaratma ve diriltme anlamında kul-

⁴⁴ el-Bakara, 2/73.

⁴⁵ Cevheri, VII/XIV/126.

⁴⁶ el-Haşr, 59/2.

⁴⁷ Bk. Al-ı İmran, 3/13; Yusuf, 12/111; en-Nahl, 16/66; el-Mu'minun, 23/21; en-Nur, 24/44; en-Naziat, 79/26.

⁴⁸ Mahmut Kaya, **Kur'an'ı Anlamada Tarihsellik Sorunu Sempozyumu**, İstanbul, 2000, 195.

⁴⁹ **Hürriyet Gazetesi**, 12 Eylül 1999 Pazar. Ayrıca bk. "*Yaratılışın Sırrı Çözülüyor mu?*" <http://hurweb01.hurriyet.com.tr/hur/turk/99/09/12/dunya/03dun.htm>

lanılan bazı fiilleri tanımakta ve bunlarla nelerin kast edildiğini araştırmakta fayda mülhaza ediyoruz.

I - YARATMA - DIRİLTME MANASINA GELEN BAZI FİLLER, BUNLARIN KULLANIM ŞEKİLLERİ VE ANLAMLARI

Kur'an-ı Kerim'de yaratmayı ve öldükten sonra diriltmeyi ifade etmek üzere pek çok fiil kullanılmıştır. Konumuzla alakalı olanlardan tesbit edebildiklerimizi ve bunların neyi ifade etmek üzere kullanıldıklarını burada vermeye çalışacağız.

1 - Halaka fiili: Bir şeyi ölçülü ve düzgün olarak⁵⁰, herhangi bir aslı ve örneği olmadan yoktan yaratmak⁵¹, bir şeyden bir şeyi yaratmak⁵², manasına gelen bu fiil⁵³, yaratmayı ifade etmek üzere **Kur'an**'da en çok kullanılan fiildir⁵⁴ ve türevleriyle birlikte yaklaşık 260 defa⁵⁵ geçmektedir. Fiil, bunların 251'inde doğrudan yaratma ile ilgili olarak istimal edilmiştir. Farklı sığıları ile mazi olarak takriben 150 defa kullanılan **halaka** fiilinin geçtiği yerlerde, yerin, göklerin ve bunlardaki her şeyin, bunların arasında bulunan her şeyin, gerek ilk insanın ve eşinin, gerekse insan neslinin her safhadaki yaratılması⁵⁶, cinlerin yaratılması, ölümün ve hayatın yaratılması, Güneş ve Ay'ın, gece ve gündüzün yaratılması... söz konusu edilmektedir.⁵⁷ Bir yer hariç⁵⁸ bütün buralarda fiilin öznesi daima Allah'tır. Bunlardan dördünde Allah bizzat kendisi yarattığını belirtmektedir: "*Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*"⁵⁹

Ayrıca pek çok yerde de yaratma fiili, nefs-ı mütekellim maa'l-ğayr sığıası ile, -bazen farklı zamirlere bitişik olarak- "yarattık" manasında

⁵⁰ Bk. er-Rağıb el-İsfahani, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, Beyrut, ts. (ha-l-k) maddesi; Muhammed b. Mükrim İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, (ha-l-k maddesi); Said Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, Daru's-selam, 1412/1991, 1/95.

⁵¹ el-İsfahani, (ha-l-k) maddesi; İbn Manzur, (ha-l-k) maddesi.

⁵² el-İsfahani, (ha-l-k) maddesi; Yeniçeri, 59.

⁵³ Daha başka anlamları için bk. el-İsfahani, (ha-l-k) maddesi; İbn Manzur, (ha-l-k) maddesi.

⁵⁴ Bk. Şimşek, *Yaratılış Olayı*, 11.

⁵⁵ Bk. M. Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, İstanbul, 1982, 241-245.

⁵⁶ Bunlar için bk. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (Tefsir), İstanbul, tarihsiz, X/183-232; Süleyman Ateş, *İslama İtirazlar Ve Kur'an-ı Kerim'den Cevaplar*, Ankara, tarihsiz, 284-301; M. Ali el-Bar, *Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*, (Terc. A. Öztürk), Ankara, 1991, 77-128; Maurice Bucaille, *İnsanın Kökeni Nedir* (Çeviren: Ali Ünal), İstanbul, 1984, 233-255.

⁵⁷ Bk. Yeniçeri, 60.

⁵⁸ "*İşte Allah'ın yaratıkları bu(n)lar. Gösterin bana, O'ndan başkaları ne yarattı? Doğrusu o zalimler açık bir sapıklık içindedirler.*" (Lokman, 31/11).

⁵⁹ *ez-Zariyat*, 51/56.

(**halaknâ**) şeklinde geçmektedir. Buralarda da yine fiilin öznesi Allah'tır ve yine gök, yerlerin yaratılması, insanoğlunun yaratılmasındaki değişik safhalar yanında, ayrıca hayvanların ve meleklerin yaratılması söz konusu edilmiştir.⁶⁰ Buna karşılık (**halakû**) şeklindeki kullanışlarda yaratma olayı negatif manada Allah'ın dışındaki varlıklara atfedilmiştir: "(...) *Yoksa Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar mı buldular da yaratma onlara benzer mi göründü? De ki: Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. O tektir, kahreden (her şeye üstün gelen) dir.*"⁶¹ "De ki: *Siz Allah'tan başka yalvardığınız şu tanrılarınızı gördünüz mü? Bana gösterin, onlar yerden neyi yarattılar? Yoksa onların göklerde ortaklıkları mı var... Hayır o zalimler birbirlerine, aldatmadan başka bir şey va'd etmiyorlar.*"⁶²

Burada dikkat çekmemiz gereken bir husus da şudur: Bu fiil mazi olarak hemen hemen tamamen Allah'a atfen kullanılmış iken, muzari kullanımlarda başka varlıklara da atfedilmiştir. Bunların başında İsa peygambere yapılan atf gelmektedir. Burada İsa peygamberin dilinden "*Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yaratırım (ahluku), ona üflerim, Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir...*"⁶³ denmektedir. Başka bir yerde de bunu Allah söylemektedir: "(...) *Ey Meryem oğlu İsa (...), Benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yaratıyor (tahluku)...*"⁶⁴ Bu iki yerde yaratma fiili olumlu manada kullanılmış ve Hz. İsa'nın Allah'ın izniyle çamurdan kuş yarattığı belirtilmiştir. Başka yerlerde ise bu fiil olumsuz manada kullanılmış, Allah'ın dışındaki varlıkların hiç birinin yaratmaya kadir olmadığı belirtilmiştir: "*Attığınız meniye gördünüz mü? Siz mi onu yaratıyorsunuz (tahlukûnehu), yoksa yaratanlar (el-hâlikûn) biz miyiz?*"⁶⁵ Elbette yaratan Allah'tır. İnsanın bu konudaki aczi daha başka yerlerde de dile getirilmektedir: "*Yoksa kendileri, hiçbir şey olmadan (yani bir yaratıcı olmadan, yahut boşu boşuna) mı yaratıldılar? Yoksa yaratanlar (el-hâlikûn) kendileri midir?*"⁶⁶ "Ey insanlar, size bir temsil verildi, onu dinleyin: *O Allah'tan başka yalvardıklarınız, onların hepsi bir araya toplansalar, bir sinek dahi yaratamazlar (ten tahlukû)...*"⁶⁷

Burada tapılan cansız putların hiçbir şey yaratamadıkları, bu konuda zerre kadar yetki ve tasarruflarının olmadığı alaycı bir üslupla belirtilmekte-

⁶⁰ Bk. Abdalbaki, 244.

⁶¹ er-Ra'd, 13/16.

⁶² Fâtır, 35/40. Ayrıca bk. el-Ahkaf, 46/4; et-Tur, 52/36.

⁶³ Al-İmran, 3/49.

⁶⁴ el-Maide, 5/110.

⁶⁵ el-Vakıa, 56/58-59.

⁶⁶ et-Tur, 52/35.

⁶⁷ el-Hacc, 22/73.

dir. Esasen "sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de"⁶⁸ Aynı gerçek daha çarpıcı ve daha kesin bir ifadeyle şöyle dile getirilmiştir: "Allah'tan başka yalvardıkları (tanrılar), hiçbir şey yaratamazlar (*lâ yahlukûne*). Zaten kendileri de yaratılmaktadırlar (*yuhlakûne*). Onlar diri değil; ölüdürler..."⁶⁹ "De ki: Allah'tan başka yalvardıklarınızı gördünüz mü? Bana gösterin (bakalım) onlar yerden neyi yarattılar (*halakû*)?.." ⁷⁰

Bütün bu verdiğimiz örneklerden anlaşılıyor ki, (**halaka**) fiili çoğunlukla "min" harf-ı ceri ile kullanılmış olup, bununla daha ziyade "bir varlığı bir şeyden yaratmak, var etmek" kastedilmektedir⁷¹. Öldükten sonraki yaratmanın bu fiil ile mevzu bahis edildiğine rastlamadık. Yoktan var etmek tamamen Allah'ın tasarrufunda bulunmaktadır. O halde bu fiil ile bu manada belirtilen hususların insanoğlu tarafından gerçekleştirilmesi muhal görünmektedir. Bununla beraber bu fiilin Hz. İsa'nın bir kuşu yaratması için kullanılması, negatif manada da olsa diğer varlıkların bazı eylemleri için kullanılması ve hepsinden önemlisi Allah'ın kendisini yaratanların en iyisi (*ahsanu'l-hâlıkîn*)⁷² olarak tavsif etmesi dikkat çeken ve üzerinde düşünülmesi gereken ifadelerdir ki biz ileride bu konu üzerinde duracağız..

2 - Ahyâ fiili: Yine yaratmak, canlı kılmak, ama daha çok diriltmek manasına⁷³ gelen bu fiil⁷⁴ de Kur'an-ı Kerim'de sık sık kullanılmıştır. Türevleriyle birlikte takriben 191 defa tekrar edilmektedir. Biz sadece konumuz olan öldükten sonra diriltme ile ilgili olanları işleyeceğiz. Bu fiil bu manada (*ahyâ*) şeklinde mazi gaib sigası ile -bazen de zamirlere bitişik- olarak 16 defa geçmiş, bu kullanımlarda insanların ve yeryüzünün diriltilmesi söz konusu edilmiştir. Bu haliyle 8 yerde insanın diriltilmesi, 8 yerde ise tabiatın diriltilmesi ifade edilmiştir.

İnsanın diriltilmesi: (*Ahyâ*) fiili bu haliyle biraz evvel de belirttiğimiz gibi sekiz defa insanın diriltilmesi ile ilgili olarak geçmiştir. Bunlardan ikisinde insanın insanı ihyasından bahsedilmektedir: "*Bundan dolayı İsrail oğullarına şöyle yazdık: Kim, bir cana kıymamış, ya da yeryüzünde bozguncu-*

⁶⁸ el-Hacc, 22/73.

⁶⁹ en-Nahl, 16/20. Ayrıca bk. el-Furkan, 25/3.

⁷⁰ el-Ahkaf, 46/4. Ayrıca bk.el-A'raf, 7/191; er-Ra'd, 13/16; Lokman, 31/11; Fâtır, 35/40; et-Tur, 52/36.

⁷¹ Bk. el-İsfahani, (ha-l-k) maddesi.

⁷² Bk. el-Mu'minin, 23/14; es-Saffat, 37/125.

⁷³ Bk. el-İsfahani, (ha-y-y) maddesi; İbn Manzur, (ha-y-y) maddesi.

⁷⁴ Çeşitli manaları için bk. el-İsfahani, (ha-y-y) maddesi; İbn Manzur, (ha-y-y) maddesi; Muhammed b.Ebibekir er-Razi, *Muhtaru's-Sihah*, (Thk.M.Hatır), Beyrut, 1415/1995, (ha-y-y) maddesi.

luk yapmamış olan bir canı öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir; kim de onu yaşatırsa (*ahyâhâ*), bütün insanları yaşatmış (*ahyâ*) gibi olur...⁷⁵ Buradaki ihyanın, öldükten sonraki diriltme olmadığı aşikardır. Müfessirlerimizin kaydettiğine göre bundan kasıt, bir kişiyi, ölüm, boğulma, yanma, enkaz altında kalma gibi helakine sebep olacak hallerden kurtarmaktır.⁷⁶ Bir kişinin hayatını kurtarmanın, tüm insanları kurtarmakla eş değer tutulması, insan hayatının önemine ve saygınlığına dikkat çekmek içindir⁷⁷.

Diğer altı yerde fiilin öznesi Allah'tır. Bunların bir kısmında asıl konumuz olan dünya hayatındaki diriltme söz konusu edilmiştir: "*Şu binlerce kişi iken ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Allah onlara "ölün" dedi, sonra kendilerini diriltti (ahyâhum)...*"⁷⁸ "*Ölü iken kendisini dirilttiğimiz (fe ahyeynâhu) ...*"⁷⁹

Buralarda açık bir şekilde dünya hayatında belli bir süre yaşadıkten sonra ölen ve daha sonra yine dünya hayatında diriltilen -ileride kendilerinden bahsedeceğimiz- kişiler mevzu bahis edilmektedir.

Bazı yerlerde ise ihya ile neyin kastedildiği tam olarak anlaşılmamaktadır: "*Allah'ı nasıl inkar edersiniz ki, sizler ölüler idiniz, O sizi diriltti (fe ahyâkum), yine öldürecek, yine diriltecek (yuhyîkum). Sonra O'na döndürüleceksiniz.*"⁸⁰ "*O'dur ki sizi diriltti (ahyâkum) sonra sizi öldürür, sonra yine sizi diriltir (yuhyîkum)...*"⁸¹

Bu iki ayette sözü edilen ilk diriltmenin mahiyetini anlamak zordur. Çoğu alimimiz, insanın cenin veya toprak halinde iken ölü durumunda olduğuna işaretler, ilk diriltmenin bu ölü halindeki cenini yahut toprağı canlandırmak olduğunu söylemektedir⁸². Bazı alimlerimiz de burada reenkarnasyona işaret edildiğini söyleyerek⁸³, dünya hayatında belli bir süre yaşayan bir insanın, ölümünden sonra dünya hayatında başka birinin bedeninde diriltilmesinin söz konusu olduğunu belirtmektedirler. Bu iki yerde ihya fiilinin mazi olarak geçmesi ayrıca dikkat edilmesi ve üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.

⁷⁵ el-Maide, 5/32. Ayrıca bk. en-Nahl, 16/97.

⁷⁶ Ebu'l-Kasım Carullah Muhammed b.Ömer ez-Zemahşeri, Tefsiru'l-Keşşaf An Hakaiki Ğevamidi't-Tenzil..., (Tert. Tash.M.A.Şahin), Beyrut, 1415/1995, I/614.

⁷⁷ Bk. ez-Zemahşeri, I/614; Yazır, III/1657-1660.

⁷⁸ el-Bakara, 2/243. Bunlar hakkında daha sonra geniş bilgi verilecektir.

⁷⁹ el-En'am, 6/122. Hakkında daha sonra bilgi verilecektir.

⁸⁰ el-Bakara, 2/28.

⁸¹ el-Hacc, 22/66.

⁸² Bk. İkinci Kez Yaratmak-Diriltmek kısmına.

⁸³ Bk. Ateş, Tefsir, VIII/68, 202; Ateş, "Reenkarnasyon (Yendien Bedenlenme)" Kur'an Mesajı, sayı 13-14-15, yıl 2, 81-83; Öztürk, Kur'an'daki İslam, 248.

Mü'min suresinde şöyle denmektedir: "*Dediler ki: Rabbimiz bizi iki kez öldürdün ve iki kez dirilttin (ahyaytenâ's-neteyni) ...*"⁸⁴

Burada da ayeti anlamada bir zorluk söz konusudur. Buradaki ilk ölümün, ana karnındaki ceninin cansız hali veya toprak olduğu belirtilerek, ilk diriltmenin de o cansız ceninin dirilmesi olduğu söylenmiştir. Buna göre ilk diriltme doğumla olmaktadır⁸⁵. Buna karşılık bu ayette sözü edilenin, yukarıda belirttiğimiz gibi reenkarnasyon olduğu da kaydedilmiştir.⁸⁶

Ayrıca bu fiil ile diriltmeden ziyade dünya hayatında yaşatmanın murat edildiği de olmuştur: "*Öldüren de O'dur, yaşatan (ahyâ) da O'dur.*"⁸⁷

Fiil muzari olarak da -zamirlere bitişik olanlar dahil- 35 defa geçmektedir. Bunlardan ikisinde fiilin öznesi insandır: "*(...) İbrahim, benim Rabbim O'dur ki, yaşatır (yuhyî), öldürür, demişti. (Nemrut): Ben de yaşatır (uhyî), öldürürüm, dedi...*"⁸⁸

Öznesi Nemrut olan bu fiil ile, ölen birini diriltmek söz konusu değildir. Oysa Hz. İsa'ya atfın yapıldığı yerde ölmüş olan birini gerçek manada diriltmek söz konusudur. Nitekim Hz. İsa'yı şöyle derken görüyoruz: "*(...) Ben size Rabbinizden bir mucize getirdim; ben size çamurdan kuş şeklinde bir şey yaratır, ona üflerim, Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir; körü ve alacalıyı iyileştiririm; Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim (uhyî)...*"⁸⁹ Burada Hz. İsa'nın ölüleri dirilttiği açıkça beyan edilmektedir. İncil'de ve onun mucizelerinden bahseden kitaplarda gerçekten ölüleri dirilttiği belirtilmektedir ki biz bunları ileride anlatacağız.

Bu ikisi dışında fiil caira Allah'a atfen kullanılmıştır ve hep faili Allah olarak geçmiştir. Bunlardan birinde Hz. İbrahim'in sorusu ile karşı karşıyayız: "*Hani İbrahim bir zaman, Rabbim, ölüleri nasıl diriltirsin (tuhyî)? demişti...*"⁹⁰ Aynı fiil beş kere nefis-ı mütekellim maa'l-ğayr sigası ile geçmiştir: "*Biziz, biz ki, ölüleri diriltiriz (nuhyî)...*"⁹¹

Fiil 27 defa da muzari gaib sigası ile geçmiştir. (Yuhyî) şeklindeki 20 kullanışta, ölülerin, ölü bir kasabanın, ölü toprağın ve kül haline gelmiş bir

⁸⁴ el-Mü'min, 40/11.

⁸⁵ Bk. İkinci Kez Yaratmak-Diriltmek kısmına.

⁸⁶ Bk. Ateş, "Reenkarnasyon (Yendien Bedenlenme)" Kur'an Mesajı, sayı 13-14-15, yıl 2, 89-90.

⁸⁷ en-Necm, 53/44.

⁸⁸ el-Bakara, 2/258.

⁸⁹ Al-ı İmran, 3/49.

⁹⁰ el-Bakara, 2/260. Diğeri ise (Yasin, 36/51-52) kıyametteki diriltmeyi ifade ediyor.

⁹¹ Yasin, 36/12. Ayrıca bk. el-Hicr, 15/23; Kaf, 50/43.

kemiğin diriltilmesi söz konusu edilmektedir ki, bütün bunlar mazi olarak da kullanılmıştır: *"Yoksa Allah'tan başka veliler mi edindiler? Veli yalnız Allah'tır. Ölülere O diriltir (yuhyi). O her şeye kadirdir."*⁹²

Burada ölümlerin ahirette diriltilmeleri söz konusu edilmiştir. Oysa dünya hayatında da ölünün diriltildiği vakidir: *"Onun için (ineğin) bir parçasıyla o (öldürülen)e vurun, demiştik. İşte Allah böylece ölümleri diriltir (yuhyi). Size ayetlerini gösterir ki düşünesiniz."*⁹³

Fiil hayatta bırakmak manasında⁹⁴ "yestahyüne" şeklinde de kullanılmıştır ve bununla Firavun'un, İsrail oğullarının erkek çocuklarını öldürdüğü halde, kız çocuklarını sağ bırakması murat edilmiştir.⁹⁵

Tabiatın Diriltilmesi: Kur'an'da insanın öldükten sonra diriltilmesi mevzu bahis edildiği gibi, yerin kurumasından sonra yeniden canlandırılmasından da bahsedilmektedir ve bunun için de (ahyâ) fiili kullanılmıştır: *"Allah gökten bir su indirdi, onunla yeri ölümünden sonra diriltti (fe ahyâ). Şüphesiz bunda işiten bir millet için ayetler vardır."*⁹⁶ *"Onlara, Kim gökten suyu indirip de ölmüş olan yeri onunla diriltti (fe ahyâ)? diye sorsan, "Allah" derler. De ki: Hamd Allah'a layıktır. Fakat onların çoğu düşünmezler."*⁹⁷

Tıpkı yerin diriltilmesi gibi, ölü bir beldenin yeniden canlandırılıp diriltilmesi de bu fiil ile anlatılmıştır: *"Allah'tır ki, gönderdiği rüzgarlar bir bulut kaldırır, derken biz onu ölü bir ülkeye süreriz, onunla ölümünden sonra yeri diriltiriz (fe ahyeynâ). İşte nüshûr (dirilip kalkma) da böyledir."*⁹⁸ *"Gökten bereketli bir su indirdik, onula bahçeler ve biçilecek taneler bitirdik. Birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları yetiştirdik, kullara rızık olması için. Ve o su ile, ölü bir memlekete can verdik (ve ahyaynâ). İşte çıkış da böyledir."*⁹⁹

3 - Baasa fiili: Baasa fiili ölümleri diriltmek, icad etmek anlamlarına gelir¹⁰⁰. Allah'ın ölüye hayat vermesi bu fiil ile anlatılır¹⁰¹. Bu fiil, öldükten

⁹² eş-Şura, 42/9. Ayrıca bk. el-Hacc, 22/6; el-Ahkaf, 46/33; el-Kıyame, 75/40.

⁹³ el-Bakara, 2/73.

⁹⁴ Bk. İbn Manzur, (ha-y-y) maddesi.

⁹⁵ Bk. el-Bakara, 2/49; el-A'raf, 7/127, 141; İbrahim, 14/6; el-Kasas, 28/4; Çafir, 40/25.

⁹⁶ en-Nahl, 16/65.

⁹⁷ el-Ankebut, 29/63. Ayrıca bk. el-Bakara, 2/164; er-Rum, 30/19, 24, 50; Yasin, 36/33; Fussilet, 41/39; el-Casiye, 45/5; el-Hadid, 57/17.

⁹⁸ Fatır, 35/9.

⁹⁹ Kaf, 50/9-11. Ayrıca bk. el-Furkan, 25/48-49.

¹⁰⁰ Bk. el-İsfahani, (b-'a-s) maddesi; İbn Manzur, (b-'a-s) maddesi; Muhammed er-Razi, (b-'a-s) maddesi.

¹⁰¹ Bk. İbn Manzur, (b-'a-s) maddesi, II/117.

sonra bir kimseyi, daha önceki hey'eti üzere diri, akıllı, anlayışlı, ilahi bilgiler hususunda istidlalde bulunmaya müsait ve kabiliyetli olarak iade etmek üzere kullanılır. İhyada ise bu özellikler yoktur¹⁰². Bu kelime isim ve fiil olarak Kur'an'da yaklaşık 66 defa geçmektedir¹⁰³. Burada bize lazım olan, diriltme manasına gelen kullanışlardır. Bunlar da takriben 38 tanedir. Bunların 5 tanesi zamirlere bitişik olarak mazi şeklinde geçen kullanışlardır. İki tanesi gaip sığasıyladır. Bunların birinde Allah'ın bir kişiyi yüz sene ölü olarak tuttuktan sonra, diriltmesi anlatılır: "(...) *Allah da kendisini yüz sene öldürüp sonra diriltti (baasehu)*..."¹⁰⁴

Burada aşağıda kendisinden bahsedeceğimiz bir kişinin durumu anlatılıyor. Buna göre bu kişi yüz yıl öldürüldükten sonra diriltmiştir. Burada (baasa) fiili dünya hayatındaki diriltilmeyi ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Diğer üç mazi kullanım ile de dünya hayatındaki diriltme söz konusu edilmiştir. Bunların üçü de nefs-i mütekellim maa'l-ğayr şeklinde yani çoğul olarak kullanılmıştır: "*Sonra belki şükredersiniz diye sizi ölümünüzün ardından tekrar diriltmiştik (baasnakum)*." İsrail oğullarından bir kısmının öldürüldükten sonra yeniden diriltmeleri anlatılmaktadır ki, biz aşağıda bu konuyu işleyeceğiz.

Diğer iki ayette ise **Ashab-ı kehf**in diriltmesi söz konusu edilmektedir: "*Sonra onları dirilttik (baasnahum)*..."¹⁰⁵ Buralarda da sözü edilen yine dünya hayatındaki diriltmedir. Diğer kullanımlar ise muzari fiil ve isim halindeki kullanımlardır¹⁰⁶. Buralarda kıyamet gününde insanların diriltileceği ve o günün, insanların diriltileceği gün olduğu belirtilir¹⁰⁷.

Bu fiilin kullanıldığı yerlerden biri de Hz.İsa'nın canlı olarak diriltileceğinden bahsedilen yerlerdir. "*Doğduğu gün, öleceği gün ve canlı olarak diriltileceği (yuba'su) gün ona selam olsun*."¹⁰⁸ Aynı husus Hz. İsa'nın kendi dilinden de ifade edilmektedir.¹⁰⁹ Kıyamet gününün bir adı da "yevmu'l-ba's" (diriltme günü)tir. "(..)Kendilerine bilgi ve iman verileneler dediler ki: Ant

¹⁰² Bk. el-Fahr er-Razi, *et-Tefsiru'l-Kebir*, Beyrut, ts. VII/32. Ayrıca bk. Ahmed Mustafa el-Meraği, *Tefsiru'l-Meraği*, Daru'l-Fikr, ts. I/III/22.

¹⁰³ Bk. Abdalbaki, 124-125.

¹⁰⁴ el-Bakara, 2/259.

¹⁰⁵ el-Kehif, 18/12. Ayrıca bk. el-En'am, 6/60; el-Kehif, 18/19.

¹⁰⁶ Bunlar için bk. Abdalbaki, 124-125.

¹⁰⁷ Bk. el-En'am, 6/36; en-Nahl, 16/38; el-Hac, 22/5,7; el-Mu'minun, 23/16, 100; eş-Şuara, 26/87; er-Rum, 30/56; es-Saffat, 37/144; el-Mücadele, 58/6, 18; et-Teğabün, 64/7.

¹⁰⁸ Meryem, 19/15.

¹⁰⁹ Bk. Meryem, 19/33.

olsun, siz Allah'ın kitabınca, ta yeniden dirilme gününe (yevmu'l-ba's) kadar kaldınız. İşte bu da dirilme günüdür (yevmu'l-ba's). Fakat siz bilmiyordunuz."¹¹⁰

İblis de, Allah'tan, dirilme gününe kadar süre istiyor.¹¹¹ Bütün buralarda baasa fiili öldükten sonra dirilme anlamında kullanılmıştır ve fiilin öznesi daima Allah'tır. Bu fiili ile bir beşerin bir ölüyü diriltmesi söz konusu edilmiştir. Ancak, bu fiil ile Ahirette diriltme söz konusu edildiği gibi, dünyada diriltme de mevzu bahis olmuştur ki, biz yukarıda bundan bahsettik.

4 - Ahrace fiili: Öldükten sonra yeniden yaratılıp topraktan çıkarılmak manasında kullanılan fiillerden biri de "ahrace"dir. Çok sayıda kullanımı olan¹¹² bu kelime ile bazen sözünü ettiğimiz mana kasd edilmiştir: "(...) *Sonra sizi yerden bir tek davetle çağırdığı zaman bir de bakarsınız ki (diriltilmiş olarak yerden) çıkarılıyorsunuz (tuhracûn).*"¹¹³ "O ki rüzgarları rahmetinin önünde müjdeci gönderir. Nihayet onlar ağır ağır bulutları yüklenince, onu ölü bir memlekete yollarız; onunla su indirir ve türlü türlü meyvalar çıkarırız (fe ahraçna bihi). İşte ölüleri de böyle çıkaracağız (nuhricu). Herhalde bundan ibret alırsınız."¹¹⁴ "İnsan, öldüğüm zaman mı diri olarak çıkarılacağım (uhracu)? diyor. İnsan önceden hiçbir şey değilken kendisini nasıl yaratığımızı düşünmüyor mu? Rabbine and olsun ki, onları ve şeytanları mutlaka toplayacağız..."¹¹⁵

Kur'an yaratmanın da, diriltmenin de kaynağı olarak toprağı göstermektedir: "Sizi ondan (topraktan) yarattık (halaknâkum), yine oraya döndüreceğiz ve bir kez daha ondan çıkaracağız (nuhricukum)."¹¹⁶

Bu şekilde öldükten sonra diriltme söz konusu edildiği gibi, ilk yaratma da bu fiil ile söz konusu edilmiştir: "Allah sizi annelerinizin karnından çıkardığı (ahrace) zaman hiçbir şey bilmiyordunuz. Size işitme (duyusu), gözler ve gönüller verdi ki şükredesiniz."¹¹⁷

Kur'an'da bir de ölüden diri, diriden ölü çıkarılmasından bahsediliyor: "Taneyi ve çekirdeği yaratan Allah'tır. O ölüden diriye çıkarır (yuhricu), diri-

¹¹⁰ er-Rum, 30/56.

¹¹¹ Bk. el-A'raf, 7/14; el-Hicr, 14/36; Sad, 38/79.

¹¹² Bk. Abdülbaki, 227-230; Yeniçeri, 65-66.

¹¹³ er-Rum, 30/25. Ayrıca bk. Taha, 20/55; el-Kamer, 54/7; el-Meariç, 70/43; Nuh, 71/18.

¹¹⁴ el-A'raf, 7/57. Ayrıca bk. el-Hac, 22/5; er-Rum, 30/19; Gafir, 40/67; ez-Zuhruf, 42/11; Kaf, 50/11, 42.

¹¹⁵ Meryem, 19/66-68. Ayrıca bk. el-Mu'minun, 23/35; en-Neml, 27/67; el-Ahkaf, 46/17.

¹¹⁶ Taha, 20/55. Ayrıca bk. A'raf, 7/25.

¹¹⁷ en-Nahl, 16/78.

den de ölüyü çıkarır (*muhricu*). İşte Allah budur. O halde nasıl (O'na inanmaktan) çevriliyorsunuz?"¹¹⁸ Buralarda da *ahrace* fiili, yaratmak manasında kullanılmıştır.

Yaratma-diriltme manasında kullanılan tüm (*ahrace*) fiillerinin özneleri Allah'tır, ancak bir tanesi hariç. Burada özne Hz. İsa'dır: "Allah demişti ki: (...) benim iznimle ölüleri hayata çıkarıyordun (*diriltiyordun*) (*tuhricu*)..."¹¹⁹

(*Ahraca*) fiili ile bitkiler, hayvanlar ve daha başka pek çok şeyin "yaratılması" söz konusu edilmiştir.¹²⁰

5-6-7 - İhtezze, Rabâ ve Enbete fiilleri: Kurumuş olan yerin dirilip canlanmasından bahsedilen yerlerde (*ihtezze*), (*rabâ*) ve (*enbete*) fiilleri kullanılmıştır. Bunlardan (*ihtezze*) ve (*rabâ*) fiilleri Kur'an'da ikişer defa ve birlikte aynı yerde kullanılmışlardır. Buralarda geçen bu fiiller ile, yerin kuruyup ölü haline geldikten sonraki diriltilmesi söz konusu ediliyor: "(...)Yeri de kurumuş, ölmüş görürsün; fakat biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman titreşir (*ihtezzet*), kabarır (*rabet*) ve her güzel çiftten bitirir (*enbetet*)."¹²¹

Son fiil (*enbete*) burada olduğu gibi, bu fiillerle beraber kullanılması yanında, ayrıca tek başına ve başka manalarda da kullanılmıştır. Bunların çoğunda yerden bitkilerin yaratılıp bitirilmesi söz konusu edilmiştir.¹²² Bunun yanında ayrıca iki yerde insanların yaratılması, terbiye edilip yetiştirilmesi söz konusu edilmiştir¹²³: "Allah sizi yerden bir bitki olarak bitirdi (*enbetekum*)."¹²⁴ "Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu, onu güzel bir bitki olarak yetiştirdi (*enbeteha*)..."¹²⁵ Bunların ilkinde insan cinsinin bir bitki gibi yaratılması üzerinde durulurken, ikincisinde Hz. Meryem'in bir bitki gibi yaratıldığı anlatılmıştır. Esasen insan, kaynağının ve başlangıcının toprak olması cihetiyle aynı zamanda bitkidir; onun da aslı topraktır ve oradan neş'et eder.¹²⁶

8 - Enşe'e fiili: Bu fiil de ağırlıklı olarak yaratmak manasında kullanılmıştır¹²⁷. Bu fiil ile bazen insanın yaratılması, bazen ona verilen organla-

¹¹⁸ el-En'am, 6/95. Ayrıca bk. Al-ı İmran, 3/27; Yunus, 10/31; er-Rum, 30/19.

¹¹⁹ el-Maide, 5/110.

¹²⁰ Bunlar için bk. Abdülbaki, 228-229.

¹²¹ el-Hac, 22/5. Ayrıca bk. Fussilet, 41/39.

¹²² Bunlar için bk. Abdülbaki, 687-688. Ayrıca bk. el-İsfahani, (n-b-t) maddesi; İbn Manzur, (n-b-t) maddesi.

¹²³ Bk. Yeniçeri, 74-75.

¹²⁴ Nuh, 71/17.

¹²⁵ Al-ı İmran, 3/37.

¹²⁶ el-İsfahani, (n-b-t) maddesi.

¹²⁷ Farklı manaları için bk. İbn Manzur, (n-b-t) maddesi; Muhammed er-Razi, (n-b-t) maddesi.

rın var edilmesi, bazen de bağ-bahçelerin inşa edilmesi söz konusu edilmiştir: "(...) sonra onu bambaşka bir yaratık yaptık (eñşe'nahu). Yaratılanların en güzeli olan Allah ne yücedir."¹²⁸ "O'dur ki sizi bir tek nefisten yarattı (eñseekum)..."¹²⁹ "(...) Sizi yerden yaratan (eñseekum) ve orada yaşatan O'dur..."¹³⁰ "De ki: Sizi yaratan (eñseekum), size kulak(lar), gözler ve gönüller veren O'dur. Ne kadar az şükrediyorsunuz!"¹³¹ "Gökten belli bir ölçü ve miktarda bir su indirdik de onu yerde durdurduk. Biz onu gidermeğe de kadiriz. Onunla size, içlerinde sizin için birçok meyveler bulunan hurma ve üzüm bahçeleri yarattık (fe eñşe'na), onlardan yiyorsunuz."¹³²

Yeniden yaratmanın söz konusu edildiği yerlerden birinde ayrıca bir neslin yaratılması için de bu fiil kullanılmıştır: "Rabbin zengin rahmet sahibidir. Dilerse sizi götürür, sizi nasıl başka bir topluluğun soyundan yarattı (eñseekum) ise, sizden sonra da dilediğini (yaratıp) sizin yerinize getirir."¹³³

Bu husus, Kur'an vahyine muhatap olan bu ümmet için de vakidir: "Aranızda ölümü takdir eden Biziz ve Bizim önümüze geçilmiş değildir. (Size böyle ölümü takdir ettik) ki, sizin yerinize benzerlerinizi getirelim (nubeddile) ve sizi bilmediğiniz bir biçimde yaratalım (nunşiekum)."¹³⁴

İnsan, nasıl yaratıldığını düşünmeden, ölüp kül haline geldikten sonra nasıl yeniden diriltileceği konusunda şüpheler irat eder: "İnsan, bizim kendisini nasıl bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki, şimdi apaçık bir hasım kesildi? Kendi yaratılışını unutarak bize bir mesel verdi: Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek? dedi. De ki: Onları ilk defa yaratan (eñseeha) diriltecek. O her yaratmayı bilir."¹³⁵

Burada eñşee fiili ile ilk yaratma murat edilmiştir. İlk yaratma Kur'an'da "neş'etu'l-ûla" diye geçer ve bilhassa insanın buna dikkati çekilir: "And olsun ki ilk yaratmayı (neş'etu'l-ûla) bildiniz. (Bunu) düşünüp ibret almanız gerekmez mi?"¹³⁶

İlk yaratma bu fiil ile ifade edildiği gibi, yeniden yaratmak da bu fiil ile ifadesini bulmuştur: "Biz (oradaki) kadınları yeniden yarattık (eñşe'nâhunne

¹²⁸ el-Mu'minun, 23/14.

¹²⁹ el-En'am, 6/98.

¹³⁰ Hud, 11/61. Ayrıca bk. en-Necm, 53/32.

¹³¹ el-Mülk, 67/23.

¹³² el-Mu'minun, 23/18-19.

¹³³ el-En'am, 6/133. Ayrıca bk. el-En'am, 6/6; el-Enbiya, 21/11; el-Mu'minun, 23/31, 42; el-Kasas, 28/45.

¹³⁴ el-Vakıa, 56/60-61.

¹³⁵ Yasin, 36/77-79.

¹³⁶ el-Vakıa, 56/62.

inşâen). Onları bakireler yaptık."¹³⁷ "Hiç kuşkusuz, meni halinde atıldığı zaman iki çifti, erkeği ve dişiye yaratan O'dur. Hiç kuşkusuz tekrar yaratmak (*neş'etu'l-uhrâ*) da O'na aittir."¹³⁸

Kur'an bir de son yaratmadan (*neş'etu'l-âhire*) bahsetmektedir: "De ki: Yeryüzünü gezin, bakın yaratmaya nasıl başladı, sonra Allah son yaratmayı (*neş'etu'l-ahire*) da yapacaktır (*yunşiu*)."¹³⁹ Burada bilhassa "ilk yaratma" ve "son yaratma" kavramlarına dikkat çekmek istiyoruz.

Kur'an bu fiili insana atfen de kullanmıştır. Ancak burada olumlu değil, olumsuz bir mana söz konusudur: "Çaktığınız ateşi gördünüz mü? Onun ağacını siz mi yarattınız (*enşe'tum*), yoksa yaratan Biz miyiz (*el-munşiu*)? Biz onu bir ibret ve çölden gelip geçenlere bir fayda yaptık."¹⁴⁰

9 - Enşere fiili: Bu fiil de diğer manaları yanında¹⁴¹ ayrıca ölülerin diriltilmesi manasında kullanılmıştır¹⁴²: "O ki gökten bir ölçüye göre su indirdi. Onunla biz ölü bir memleketi canlandırdık (*fe enşerna*). İşte siz de böyle (diriltilip) çıkarılacaksınız."¹⁴³

Ayrıca insanın öldükten sonra diriltilmesi de bu fiil ile ifadeye konulmuştur: "Sonra onu öldürdü, kabre koydu. Sonra dilediği zaman onu yeniden diriltir (*enşerehu*)."¹⁴⁴ "İlk ölümümüzden sonra bir şey yoktur. Biz diriltilecek (*munşerin*) değiliz."¹⁴⁵

Diğer bazı fiiller gibi bu fiilin de Allah'ın dışındaki varlıklara atfen kullanıldığı vakidir: "Yoksa (o müşrikler) yerden bir takım tanrılar edindiler de (ölüleri) onlar mı diriltecek (*yunşirûn*)?"¹⁴⁶ Ancak burada negatif bir atıf söz konusudur. Yani onların böyle bir şey yapamayacağı ifade edilmiştir.

Kur'an'da ilk yaratma, ikinci kez yaratma, yeniden yaratma, son yaratma, diriltme, yeniden diriltme, canlandırma vb. manalara gelen pek çok

¹³⁷ el-Vakia, 56/35-36. Ahiret hayatında başka varlıkların yaratılacağı hadislerde de belirtilmiştir. (Bk. Muhammed b. İsmail el-Buhari, *Sahihu'l-Buhari*, (Tahk. M.D.el-Beğa), *Kitabu't-Tefsir, Tefsiru Sureti'l-Kaf Bâbu Kavlihi Ve Takûlu Hel Min Mezîd*, No: 4569, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1407/1987, IV/1836.

¹³⁸ en-Necim, 53/45-47.

¹³⁹ el-Ankebut, 29/20.

¹⁴⁰ el-Vakia, 56/71-73.

¹⁴¹ Bk. Abdülbaki, 701. Ayrıca bk. el-İsfahani, (n-ş-r) maddesi; İbn Manzur, (n-ş-r) maddesi; Muhammed er-Razi, (n-ş-r) maddesi.

¹⁴² Bk. el-İsfahani, (n-ş-r) maddesi; İbn Manzur, (n-ş-r) maddesi; Muhammed er-Razi, (n-ş-r) maddesi.

¹⁴³ ez-Zuhruf, 43/11. Ayrıca bk. Fatur, 35/9; el-Furkan, 25/40.

¹⁴⁴ Abese, 80/21-22.

¹⁴⁵ ed-Duhan, 44/35.

¹⁴⁶ el-Enbiya, 21/21. Ayrıca bk. el-Furkan, 25/3.

kelime vardır. Bunların bilhassa konumuzla ilgili olanlarını yukarıya aldık. Bunların dışındakilere ise yer vermeye gerek görmedik¹⁴⁷.

Şimdi **Kur'an-ı Kerim**'de bu verdiğimiz fiillerle ifadeye konulan ve vaki olmuş olan insan eliyle yaratma ve dünya hayatında yeniden diriltmelere geçebiliriz. Önce yaratma ile ilgili örnekleri, sonra da diriltme ile ilgili olanları işleyeceğiz.

II - İNSAN ELİYLE YARATMA-CANLANDIRMA HADİSESİ

Kur'an-ı Kerim'de insan eliyle herhangi bir insanı yoktan yaratma olayına rastlamadık; ancak, Hz. **Musa**'nın elinde canlanan asanın yılanı dönüşmesi ile Hz. **İsa**'nın çamurdan yaptığı kuş şeklindeki varlıkları canlandırması hadiseleri bu yönde dikkatimizi çeken olaylar oldu. Ayrıca **Samiri**'nin yaptığı bir buzağı vardır ki, onun canlı olup olmadığı hususu **Kur'an**'da sarahaten belirtilmediği gibi, müfessirlerimiz arasında da bu konu ihtilaflıdır. Şimdi bunları kronolojik sıraya göre teker teker görelim:

1 - Hz. **Musa**'nın Asası

Hız. **Musa** peygamber olurken Allah kendisine peygamberliğine inanması için bazı mucizeler gösteriyor. Bu mucizelerden biri de elindeki asanın canlanıp yılan haline gelmesidir.¹⁴⁸ Asanın yılanı dönüşmesi, daha sonraları **Musa**'nın en belirgin mucizesi olur. O, **Firavun**'la olan mücadelesinde veya çevresindekileri ikna etmede hep bu mucizeye baş vuracak; Allah'ın izniyle yere attığı asa, ejderha misali bir yılanı dönüşecek,¹⁴⁹ hatta ellerindeki çubukları el çabukluğu ile sihir yapıp göz boyayarak yılan gibi yerde kıvıldatan sihirbazların sopaları, **Musa**'nın bir ejderha haline gelen¹⁵⁰ asası tarafından yutulacaktır.¹⁵¹ **Firavun**'un ordusundan kaçan İsrailoğullarının kurtulmaları da, yine **Musa**'nın, Allah'ın emriyle denize vurup onu ikiye yaran bu asası ile olacaktır.¹⁵² Asa, daha sonra **Tih** çölünde susuzluktan kırılan İsrail oğullarının imdadına da yetişecek; **Musa** tarafından kayaya vurulduğunda kayadan oniki göz su fişkiracak ve İsrailoğulları bu sayede susuzluktan kurtulacaklardır...¹⁵³

¹⁴⁷ Bunlar için bk. Veli Ulutürk, **Kur'an-ı Kerim'de Yaratma Kavramı**, İstanbul, 1995, 13-63; Şimşek, **Yaratılış Olayı**, 11; Yeniçeri, 54-77; Toshihiko Izutsu, **Kur'an'da Allah ve İnsan**, (Çev. S.Ateş), İstanbul, tarihsiz, 114-115; Faruk Yılmaz, **Kainatın Yaratılışı**, İstanbul, 1992, 235-241.

¹⁴⁸ Bk. en-Neml, 27/10 ; el-Kasas, 28/31. Ayrıca bk. **Tevrat**, Çıkış, 4/2-5.

¹⁴⁹ Bk. el-A'raf, 7/106-107 ; Taha, 20/58-70 ; eş-Şuara, 26/30-46.

¹⁵⁰ Bk. Yazır, IV/2229.

¹⁵¹ Bk. el-A'raf, 7/109-117 ; Taha, 20/66-70; eş-Şuara, 26/44-46.

¹⁵² Bk. eş-Şuara, 26/60-67.

¹⁵³ Bk. el-Bakara, 2/60 ; el-A'raf, 7/160.

Burada cansız bir varlığın **Musa**'nın elinde canlanması söz konusudur. Bu canlanma, gerçekten asaya can verilerek canlı bir varlık haline gelmesi şeklinde midir, yoksa ona bakanlara öyle görünmesi şeklinde midir? Bu konuda farklı görüşler vardır.¹⁵⁴ Ayetlerde, bu asanın canlı olduğuna hükmetmeyi sağlayacak ifadeler mevcuttur. Buralarda asanın apaçık bir ejderhaya, canlı bir yılanı dönüştüğü belirtilir, (*su'banun mübin, keenneha cannun*).¹⁵⁵ Bazı tefsirlerimizde **Tevrat**'ta belirtildiği gibi asanın süratle hareket eden canlı bir yılanı dönüştüğü kaydedilmektedir. Buna göre bu asa, bakanların gözü önünde apaçık, kocaman, bedeni olan canlı gerçek bir yılan oluyor.¹⁵⁶ Yine tefsirlerimiz bu asanın yılanı dönüşmesinden sonra bir mil kadar yükseğe çıkarıldığını, sonra da Firavun'a yönelik olarak aşağıya salındığını, yılanın Firavun'a saldırmaya yeltendiğini, Firavun'un da bundan korkarak kaçtığını...¹⁵⁷ kaydetmektedirler.¹⁵⁸

Ekseri müfessirimizin bedeni olan canlı bir yılan olduğuna işaret ettikleri bu asanın tarihi hakkında da ilginç şeyler söylenmiştir. İsrailiyat türünden olduğu anlaşılan bu rivayetlere göre, söz konusu asa, cennet ağacından olup Hz. **Adem**'e aitti. **Musa Medyen**'e giderken yolda ona bir melek tarafından verilmiştir. O asa geceleri ışığı ile **Musa**'nın yolunu aydınlatırdı; gündüz ise **Musa** onu yere vurduğunda, vurduğu yerden rızık çıkardı...¹⁵⁹

Bu asanın canlı, gerçek bir yılanı dönüşmüş olması kanaati müfessirlerimizin ekseriyeti tarafından dile getirilir. Bunun bir göz boyama, gerçekte dönüşmediği halde öyle gösterme şeklinde olmadığı aşikardır. Ayette **Musa**'nın karşısına çıkan sihirbazların iplerinin canlanmasının bir sihir, bir göz hilesi olduğu belirtilmiş¹⁶⁰, **Musa**'nın asası için ise böyle bir şey söylenmemiştir.

¹⁵⁴ Bk. er-Razi, XIV/192-194; Yazır, IV/2229-2230.

¹⁵⁵ Bk. eş-Şuara, 26/32; en-Neml, 27/10 ; el-Kasas, 28/31. Asanın yılanı dönüştüğünü belirten kelimeler ve bunların izahı için bk. Şimşek, **Kur'an Kıssalarına Giriş**, 55-56.

¹⁵⁶ Geniş bilgi için bk. et-Taberi, IX/14; ez-Zemahşeri, II/133; Abdurrahman b.Ali el-Cevzi, **Zadu'l-Mesir fi İlmî't-Tefsir**, Beyrut, 1404, III/237, V/279; el-Kadi Nasıruddin Ebu Said Abdullah el-Beydavi, **Tefsiru'l-Beydavi, (Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil)**, İstanbul, Dersaadet, ts. I/352; Abdurrahman b.Muhammed es-Saalibi, **el-Cevahiru'l-Hisan fi Tefsiri'l-Kur'an**, Beyrut, tarihsiz, II/42; Muhammed b.Ali eş-Şevkani, **Fethu'l-Kadir el-Cami' Beyne Fenneyi'r-Rivayeti ve'd-Dirayeti Min İlmî't-Tefsir**, Beyrut, tarihsiz, II/231-233; Ebu'l-Fadl Mahmud el-Alusi, **Ruhu'l-Maani Fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azım ve's-Seb'i'l-Mesani**, Beyrut, ts. IX/19; XVI/177; el-Meraği, VII/XIX/56; Yazır, IV/2229.

¹⁵⁷ Bk. et-Taberi, IX/14; Ebu Muhammed el-Huseyin b.Mesud el-Beğavi, **Mealimu't-Tenzil**, Beyrut, 1407/1987, II/185-186; ez-Zemahşeri, II/133; el-Cevzi, III/237, V/279; er-Razi, XIV/195; el-Beydavi, I/352; İbn Kesir, **Tefsir**, III/451; es-Saalibi, II/42; eş-Şevkani, II/231-233; el-Alusi, IX/19; el-Meraği, VII/XIX/56; Yazır, IV/2229.

¹⁵⁸ Daha başka ve ilginç rivayetler için bk. el-Alusi, IX/19.

¹⁵⁹ Bk. el-Cevzi, III/237, V/279; es-Saalibi, II/42; eş-Şevkani, II/231-233; el-Alusi, IX/19.

¹⁶⁰ Bk. el-A'raf, 7/116; Taha, 20/66. Açıklama için bk. ez-Zemahşeri, II/135-136; Ateş, **Tefsir**, III/380.

Daha da ötesi böyle bir iddiada bulunan **Firavun** ve kavmine¹⁶¹, **Musa**'nın bu yaptığının sihir olmadığı, bunun gerçek olduğu söylenmiştir.¹⁶² Esasen bunu sihir, bir göz boyama olarak değerlendirirsek, o takdirde **Musa**'yı da bir sihirbaz olarak düşünmemiz gerekecek ki, bu peygambere sihirbaz demek asla doğru değildir.

2 - Samiri'nin Buzacağı

Kur'an-ı Kerim'de İsrail oğullarının bir ara tanrı edindikleri ve taptıkları bir buzağıdan bahsedilir¹⁶³. Bu buzağıyı **Samiri** adında biri yapmıştır¹⁶⁴. **Samiri**'nin Hz. **Musa**'nın kavminden biri olduğu söylendiği gibi, daha başka kavimlerden olduğu da rivayet edilmiştir.¹⁶⁵

Tefsirlerimizde nakledildiğine göre, **Samiri**, **Musa**'nın, yerine kardeşi **Harun**'u vekil bırakıp Rabbi ile buluşmak üzere **Tur** dağına çıktığı sırada¹⁶⁶ İsrail oğullarının, boğulan **Firavun** ve ordusundan miras aldıkları ziynet ve süs eşyalarını bir araya getirip buzağı şekli verir, sonra üstüne yanındaki bir toprağı serper. Buzağı arkasından girip ağzından çıkan hava ile bir takım sesler çıkarır, böğürür...¹⁶⁷

Müfessirlerimiz bu buzağının canlı olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir¹⁶⁸. **el-Alusi**'nin (v. 1270/1853) belirttiğine göre cumhur, burada gerçekten canlanmış bir buzağının değil, bir mecazin söz konusu olduğu kanaatindedir. Bununla beraber bazı müfessirlerimiz burada gerçekten bir canlanmanın mevzu bahis olduğunu söylemişlerdir. Ezcümle **İbn Abbas** ve benzeri bazı alimlerimiz bu buzağının canlanıp bedenlendiğini, tuhaf sesler çıkardığını, yürüdüğünü belirtmişlerdir. Hatta Rabb'in ona ruh üflediği dahi söylenmiştir. Bu müfessirlerimizin naklettiği bir habere göre, kendisine hamile olan annesi **Samiri**'yi doğurunca, **Firavun**'un kesmesinden korktuğu için onu bir mağaraya koymuş ve üzerini kapatmıştır. Bunun üzerine **Cebrail**

¹⁶¹ Bk. el-A'raf, 7/109; eş-Şuara, 26/34.

¹⁶² Bk. el-A'raf, 7/118. Hz. **Ali**'nin (v.40/661) de buna benzer bir esasının olduğu nakledilmektedir. el-Alusi'nin tefsirinden başka yerde rastlamadığımız ve mevzu olduğuna inandığımız bu rivayete göre, **Ali** bir gün Hz. **Ömer** ile birlikte Medine'nin kenar semtlerinde dolaşırken elindeki sopayı yere atmış, sopa bir anda yılanı dönüşmüştür. Bunu gören **Ömer** dehşete kapılmış ve **Ali**'den onu almasını istemiş, **Ali** onu eline alınca tekrar eski haline dönüşmüştür.. Bk. el-Alusi, III/123.

¹⁶³ Bk. el-Bakara, 2/51, 54, 92; en-Nisa, 4/153; el-A'raf, 7/148; Taha, 20/88.

¹⁶⁴ Bk. İbn Kesir, Tefsir, III/473.

¹⁶⁵ Bk. et-Taberi, I/282-283; el-Beğavi, I/72-73.

¹⁶⁶ Bk. el-Bakara, 2/51; Taha, 20/91-94.

¹⁶⁷ Bk. et-Taberi, I/281; el-Beğavi, I/72-73; el-Cevzi, I/81; el-Alusi, I/258; Yazır, IV/2283.

¹⁶⁸ İbn Kesir, Tefsir, III 7473; el-Beydavi, I/360.

gelmiş ve parmaklarından akan süt, bal ve yağ ile onu beslemiştir. **Samiri** serpilip delikanlı olana kadar bu şekilde **Cebrail**'in ellerinden beslenmiştir. Sonra insanların arasına karışmıştır. **Samiri** bu yüzden, **Musa** ve kavminin denizden sağ salım geçmelerini, **Firavun** ve ordusunun da orada boğulmalarını sağlamak için gelen **Cebrail**'i görünce onu tanımıştır. O, **Cebrail**'in atının her bastığı yerin anında yeşerdiğini ve bitkiler bitirdiğini hayretle görmüş, bunda bir gariplik olduğunu anlamış ve atın basmasıyla hayat fışkıran topraktan biraz almıştır. **Cebrail** de ona, bu toprağı bir yere attığında, ona "ol!" demesi ile, ne istiyorsa onun olacağını söylemiştir¹⁶⁹. İşte **Samiri**'nin buzağı heykelinin üzerine attığı toprak bu toptaktır; o **Cebrail**'in "hayat atı" adını taşıyan atının ayağının toprağıdır, serpildiğı şeye hayat verir¹⁷⁰; dolayısıyla üzerine serpildiğı bu buzağıya da hayat vermiştir. O yüzden burada gerçek bir canlanma söz konusudur.¹⁷¹ Hatta İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayete göre bu buzağı, eti, kanı, bedeni olan bir buzağı haline gelmiştir.¹⁷²

Önemli bir kısmı israiliyat olan bu rivayetlerin **Kur'an** ayetlerindeki ifadelere muvafık düşen yanları da vardır. Nitekim **Kur'an-ı Kerim**'de de **Samiri**'nin, kavminin görmediklerini gördüğü belirtiliyor: "*Musa: Ya senin zorun nedir ey Samiri? dedi. O da: Ben onların görmediklerini gördüm. Zira o elçinin izinden bir avuç aldım ve onu serptim...*"¹⁷³ Burada **Samiri**'nin görüp de diğerlerinin görmedikleri şeyin ne olduğu **Kur'an**'da tasrih edilmiştir. Müfessirlerimizin bir kısmı yukarıda da belirttiğimiz gibi, bunun **Cebrail** olduğunu söylemişlerdir. Yine ayette elçinin (er-resul) izinden bir avuç alındığından bahsediliyor ki, bu da müfessirlerimiz tarafından "meleğin atının ayağının izinden alınan toprak" olarak değerlendirilmiştir.

Ayetlerde bu buzağının, cesedi ve böğürmesi olan bir buzağı olduğu belirtilmiştir: "*Bu adam onlar için böğürebilen cesetli bir buzağı çıkardı...*"¹⁷⁴ Bu ifadelere dayanarak **İbn Abbas** (v.68/687) ve benzeri alimlerimiz bu buzağının canlı, diğer cesetler gibi eti ve kanı olan bir buzağı olduğuna hükmetmişlerdir¹⁷⁵. Zira ceset, eti ve kanı olan cisim demektir.¹⁷⁶ Ancak bazı alimlerimiz bu kelimenin, eti ve kanı olmayan ruhsuz cisimler için de kullanılma-

¹⁶⁹ Bk. et-Taberi, I/281-282.

¹⁷⁰ el-Beğavi, I/72-73.

¹⁷¹ Bk. et-Taberi, I/281-282; el-Beğavi, I/72-73.

¹⁷² Bk. el-Cevzi, I/81; el-Beydavi, I/360; et-Alusi, I/258.

¹⁷³ Taha, 20/95-96.

¹⁷⁴ el-A'raf, 7/148; Taha, 20/88.

¹⁷⁵ Bk. ez-Zemahşeri, II/154.

¹⁷⁶ Yazır, IV/2238.

sının caiz olduğunu söyleyerek bunun, altından yapılmış ruhsuz bir cisim olduğuna kail olmuşlardır.¹⁷⁷

Burada bu buzağının canlandırılması manasında "ahrace" fiilinin kullanıldığını görüyoruz ki, yukarıda bu fiilin daha ziyade topraktan bir varlığı "yaratma-diriltme" manasında kullanıldığını ifade etmiştik.

3 - Hz.İsa'nın Kuş Yaratması

Kur'an'ın beyanına göre Hz. İsa, çamurdan yaptığı kuş heykeline can vermiş ve onu uçar hale getirmiştir: "(...) *Ben size Rabbinizden bir mucize getirdim; ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim, Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir...*"¹⁷⁸

Burada İsa'nın dilinden verilen kuşu canlandırma işi, başka bir yerde Allah'ın bir sözü olarak geçmektedir: "*Allah demişti ki:...Benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yaratıyor, içine üflüyordun, benim iznimle kuş oluyordu...*"¹⁷⁹

Alimlerimizin verdiği bilgiye göre, İsa, peygamber olduğunu ilan edince, çevresindekiler onun işini zorlaştırmak için, ondan bir yarasa yaratmasını istemişlerdir. O da bunun üzerine biraz balçık almış ve ona yarasa şekli vermiş; içine üfleyince yarasa canlanıp gök ile yer arasında uçmuş.¹⁸⁰ Bu yarasanın, insanların kendisini görebildikleri müddetçe uçtuğu, görünmeyeceği bir yere varınca da ölüp yere düştüğü rivayet edilir¹⁸¹. Onun yarattığı ile Allah'ın yarattığı arasında fark olsun diye böyle olduğu söyleniyor.¹⁸² Bize öyle geliyor ki, bu rivayet sahih değildir. Zira bu durumda bu, bir mucize olarak değil, bir göz boyama olarak değerlendirilebilir. Oysa biz inanıyoruz ki, İsa'nın bu yaptığı bir mucizedir. Bundan dolayı diğer rivayetlerde böyle bir şeye rastlamıyoruz. Nitekim diğer müfessirlerimiz, onun balçıktan bir kuş şekli yaptığını, sonra içine üflediğini, bunun üzerine o cismin gözler önünde canlanarak, diğer kuşlar gibi göğün boşluğunda uçmaya başladığını söyler ve gözden kaybolunca öldüğünden bahsetmezler.¹⁸³

¹⁷⁷ Yazır, IV/2238.

¹⁷⁸ Al-ı İmran, 3/49.

¹⁷⁹ el-Maide, 5/110.

¹⁸⁰ et-Taberi, III/276; er-Razi, VIII/56; Muhammed b.Ahmed el-Kurtubi, el-Cami'u'l-Ahkami'l-Kur'an, el-Kahire, 1372, IV/94.

¹⁸¹ Bk. er-Razi, VIII/56. Ayrıca bk. el-Meraği, I/III/158.

¹⁸² Bk. el-Kurtubi, IV/94.

¹⁸³ Bk. et-Taberi, III/275; ez-Zemahşeri, I/358; el-Beydavi, I/160; İbn Kesir, Tefsir, II/36; el-Meraği, I/III/158.

Bazı alimler İsa'nın bu şekilde sadece bir kuş (yarasa) yarattığını bundan dolayı Nâfi'nin (v.169/785), ayetteki "tair" kelimesini müfred olarak "tair" şeklinde okuduğunu söylemişlerdir.¹⁸⁴ Alimlerin çoğunluğuna göre ise, İsa bu şekilde pek çok kuş yaratmış, bu yüzden kıraat imamlarının ekserisi ayetteki kelimeyi "tair" şeklinde okumuşlardır.¹⁸⁵ İsa, kuş şeklinde yaptığı bu varlığa nefesinden üfler, o anda bir mucize zahir olur, böylece kuş canlanır ve uçmaya başlar.¹⁸⁶

Burada bilhassa kullanılan "tin" kelimesine dikkat çekmek istiyoruz. Bu kelime Adem'in yaratılışında da en önemli safhadır. Allah Adem'i "tin" denilen özel bir çamurdan yarattığını belirtiyor. Bu çamur yapışkan öz bir balçıktır. Yine Kur'an'da bu çamurun kıvamlı, cıvık ve yapışkan bir toprak olduğu belirtilmektedir. "Balçık ve yapışkan kıvamdaki toprakta azot ve karbon molekülleri eksi değerlidir. Yani (C-4 ve N-3). Acaba bu özelliğin sırrı nedir? Toprakta doğal olarak bulunan oksijen, fosfor ve hidrojen eksi değerli karbon ve azotla birleşerek insanın beden yapısını kurabilir..."¹⁸⁷

Ayette bunun canlanmasının Allah'ın izniyle olduğu belirtilmektedir. Burada topraktan bir kuşun yaratılması söz konusudur. Elbette yaratan Allah'tır, ancak Allah bunu peygamberi İsa'nın eliyle yapmıştır. Tıpkı ileride geleceği üzere, İbrahim'in eliyle kesilip parçalanan kuşları yeniden canlandırdığı gibi.

III - ÖLDÜKTEN SONRA DÜNYA HAYATINDA YENİDEN DİRİLTİLEN İNSANLAR

Kur'an'da anlatılan diriltmelere gelince, burada diriltelen pek çok insan örneği ile karşı karşıyayız. Sadece insanlar değil, diğer bazı varlıklar da öldükten sonra dünya hayatında yeniden diriltilmişlerdir. Biz bunlardan tesbit edebildiklerimizi işlemeye çalışacağız. Önce insanlardan, sonra da diğer varlıklardan söz edeceğiz.

Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere kutsal metinlerde öldükten sonra dünya hayatında yeniden diriltelen bazı insanların hikayeleri mevcuttur. Konumuz Kur'an'da diriltelenler olmakla birlikte, Kitab-ı Mukaddes ve

¹⁸⁴ Bk.er-Razi, VIII/56; el-Kurtubi, IV/94. Farklı okuyuşlar ve yorumlar için bk. et-Taberi, III/275.

¹⁸⁵ er-Razi, VIII/56.

¹⁸⁶ er-Razi, VIII/56.

¹⁸⁷ Nurbaki, 177.

diğer bazı kaynaklarda rastladığımız birkaç diriltirme örneğine de konuyu zenginleştirmesi açısından yer vermeyi uygun gördük. Şimdi bunları ve hikayelerini görelim:

1 - Kur'an-ı Kerim'den Örnekler

Kur'an-ı Kerim'in muhtelif ayetlerinde dünya hayatında bir süre yaşadktan sonra ölen, belli bir müddet ölü olarak kaldıktan sonra da yeniden diriltilen kimselerden bahsedilmektedir. Bunları kronolojik sıraya göre vereceğiz.

a - Hz. Eyüb'ün Ailesi

Hz. **Eyüb**, pek çok dert ve hastalığa, sıkıntı ve belaya müptela olduğu halde bütün bunlara sabrederek, Allah'ın ikram ve iltifatına mazhar olmuş müstesna bir peygamberdir¹⁸⁸: "*Eyüb'e de (lütfettik). Rabbine: Bu dert bana dokundu, sen merhametlilerin en merhametlisisin! diye dua etmişti. Biz de onun duasını kabul ettik, kendisine bulaşan derdi kaldırdık; ona tarafımızdan bir rahmet ve ibadet edenler için bir hatıra olarak ailesini ve onlarla beraber bir katını daha verdik.*"¹⁸⁹ Burada bilhassa **Eyüb**'e ailesinin verilmesi üzerinde duracağız. Zira ailesinin geri verilmesi, bazı müfessirlerce, onların diriltilmesi şeklinde değerlendirilmiştir.

Tevrat'ta bu konuda şöyle denmektedir: "(...) ve Rab Eyüb'e önceki malının iki katını verdi. Ve bütün kardeşleri, ve bütün kız kardeşleri, ve evvelce tanıdıklarının hepsi onun yanına geldiler, ve onun evinde kendisiyle beraber ekmek yediler..."¹⁹⁰

Görüldüğü gibi **Tevrat**'ta bir diriltimeden bahsedilmemektedir. Esasen **Kur'an**'da da açık bir şekilde ehlinin diriltildiği belirtilmiyor, sadece ona ailesinin ve onlarla beraber bir mislinin verildiği belirtiliyor. **Kur'an**'daki ifadeyi **Tevrat**'ta belirtildiği şekilde; yani "daha önce bu belaya yakalandığı için muhtemelen onu terk etmiş olan ailesinin, durumunun düzelmesi üzerine yeniden ona gelmesi" şeklinde anlamak mümkündür. Buradaki ailesinden kastın ne olduğu önemlidir. Yine **Tevrat**'ta "(...) Oğullarınla kızların büyük

¹⁸⁸ Hayatı ve başına gelenler hakkında geniş bilgi için bk. *Tevrat, Eyub*, 500-539; et-Taberi, XVII/57-73; er-Razi, XXII/203-208; XXVI/212-216; İbn Kesir, Tefsir, V/353-356; Ebu'l-Ala el-Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, (Terc.Heyet), İstanbul, 1986, III/294-295, dipnot: 76; Ateş, Tefsir, V/517-518; Muazzez İlmiye Çığ, *Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni*, İstanbul, 1997, 56-68.

¹⁸⁹ el-Enbiya, 21/83-84. Ayrıca bk. Sad, 38/41-44.

¹⁹⁰ *Tevrat, Eyub*, 42/10-11.

kardeşlerinin evinde yemek yemekte ve şarap içmekte idiler; ve işte çölün ötesinden büyük bir yel geldi, ve evin dört köşesine çarptı, ve gençlerin üzerine ev yıkıldı, onlar da öldüler..."¹⁹¹ denilerek, **Eyüb**'un çocuklarının öldüğü açıkça belirtilmektedir. Şayet **Kur'an**'da belirtildiği gibi kendisine geri verilen ailesinden kasıt, çocukları ise, bunların diriltilmiş olması gerekir. Ancak **Kur'an** çocuklarının öldüğünden bahsetmediğine göre, bunların **Eyüb**'ü terk etmiş olmaları da mümkündür. O takdirde burada bir diriltme değil, geri dönme söz konusudur.¹⁹²

Buna karşılık bazı müfessirlerimiz burada bir "diriltme"nin söz konusu olduğunu söylemektedirler. Mesela **İbn Mes'ud** (v.32/652), **İbn Abbas** (68/687), **Katade** (v.1187/36), **Mukatil**'e (v.150/767)... göre, "*biz ona ailesini verdik*" ifadesinden kasıt, daha önce ölmüş olan evlatlarının gözlerinin önünde diriltilerek kendisine geri verilmesidir.¹⁹³ **ez-Zemahşeri**'nin (v.538/1143) belirttiğine göre, **Eyüb**'ün ailesi, çocukları, evlerinin üzerlerine çökmesi ile helak olup ölmüşlerdi, ancak daha sonra diriltilmişlerdir.¹⁹⁴ **er-Razi**, (v.606/1209) bu son ayette **Eyüb**'ün ailesinin öldürüldükten sonra, ona geri verildiğinden bahsedildiğini söylemektedir.¹⁹⁵ **Mücahid** (v.104/722) ve **İkrime** (v.105/723) ise şu kanaattedirler: **Eyüb**'e, "ailen ahirette senin olacak; istersen onları sana dünyada diriltip veririz, istersen de ahirette veririz, dünyada ise onların benzerini veririz" dendi, o da onların kendisine ahirette verilmesini tercih etti; bunun üzerine ona bu dünyada onların benzeri verildi.¹⁹⁶ Ancak, **Razi**, "biz ona ailesini verdik" ifadesine dayanarak evvelki görüşün doğru olduğunu söylemektedir. Ayetin zahiri açıkça gösteriyor ki, Allah, **Eyüb**'e ailesini dünyada iade etmiş ve onlarla beraber onların mislini de vermiştir.¹⁹⁷ Diğer bazı müfessirlerimiz de evlatlarının diriltilmiş olabileceğine işaret etmişlerdir.¹⁹⁸ Bu kavli kabul ettiğimiz takdirde, ölmüş iken dünya hayatında yeniden diriltilen bir başka insan gurubunun varlığını kabul etmiş oluyoruz.

¹⁹¹ Tevrat, Eyub, 1/18-19.

¹⁹² Bk. er-Razi, XXVI/215; el-Beydavi, II/315; el-Meraği, VIII/XXIII/125; Havva, VIII/4783.

¹⁹³ et-Taberi, XVII/72.

¹⁹⁴ Bk. ez-Zemahşeri, III/127-128. Ayrıca bk. Cevheri, V/X/232; Ateş, Tefsir, VII/475.

¹⁹⁵ er-Razi, II/152.

¹⁹⁶ et-Taberi, XVII/72; er-Razi, XXII/210; İbn Kesir, Tefsir, V/356-357; Ebu'l-Berekat en-Nesefi, Tefsiru'n-Nesefi (Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil), İstanbul, 1984, IV/43.

¹⁹⁷ er-Razi, XXII/210.

¹⁹⁸ Bk. el-Beydavi, II/77; Cevheri, V/X/232; Bedruddin b.Mella Derviş et-Tillovi, Tefsiru Ebde'l-l-Beyan Li Cemi'i Ayi'l-Kur'an, Nil yayınları, İzmir, 1413/1992, 348; Havva, VII/3482, VIII/4782; Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, Beyrut, 1402/1981, III/60.

b - Yıldırım Çarpmasıyla Ölüp Diriltilenler

Hız. **Musa**, kavmini kurtarıp **Filistin**'e getirdikten sonra **Tur-i Sina**'ya çekilir, orada kırk gün kalıp gece gündüz ibadetle meşgul olur. Döndüğünde kavmini buzağıya tapar görür. **Musa** onlara kızar, sonra içlerinden en iyi olan 70 kişiyi seçer, onlara yaptıklarından tevbe etmelerini, oruç tutmalarını, temizlenmelerini ve temiz elbiseler giyinmelerini söyler. Onlarla beraber **Tur** dağına çıkar. Bunlar önce **Musa**'dan, Rabbin kelamını duyurmasını isterler. **Musa**'nın duası üzerine bu gerçekleşir Onları buluttan bir sütun kaplar ve Rabbin **Musa** ile olan konuşmasını duyarlar¹⁹⁹. Bundan sonra **Musa** onların göremeyecekleri bir tarzda Allah ile görüşür. Onu bekleyen bu yetmiş kişilik heyet de²⁰⁰, "*Ey Musa, biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız*" der²⁰¹. Bunun üzerine onları yıldırım çarpar ve hepsi ölür²⁰². Bu ayette bunların öldüğü belirtilmez. Hatta bunları derhal yıldırımın çarptığı ifade edildikten sonra, "*siz de bunu görüyordunuz.*"²⁰³ denmektedir. Sanki ölmemişler de bayılmışlar, fakat bakabiliyor, görebiliyorlar. Bundan dolayı bazı müfessirler, buradaki "**mevt**" kelimesini gerçek anlamında değerlendirmeyerek, bunların ölmediklerini, sadece bayıldıklarını, ölü gibi olduklarını söylemektedirler.²⁰⁴ Ancak hemen akabinde gelen ayet, öldüklerinden bahseder: "*Sonra belki şükredesiniz diye sizi ölümünüzün ardından tekrar diriltmiştik.*"²⁰⁵

Burada "**mevt**" kelimesi kullanılarak bunların öldüğü tescil edilir. Dolayısıyla biz **Kur'an**'dan bunların öldüğünü anlıyoruz. Esasen Tevrat'ta da bunların öldüğü sarahaten açıklanmıştır: "*(...) Ve vaki oldu ki, bütün bu şeyleri söylemeği bitirince onların altındaki yer yarıldı; ve yer ağzını açtı ve onları ve evlerinin halkını ve Korah'ın bütün adamlarını ve mallarını yuttu. Onlar ve kendilerine ait olanların hepsi ölümler diyarına diri diri indiler; ve yer üzerlerine kapandı ve cumhurun arasından yok oldular. Ve onların etrafında olan bütün İsrail seslerinden kaçtılar, çünkü; yer bizi yutmasın, dediler. Ve Rabbin yanından ateş çıktı ve buhur takdim eden iki yüz elli kişiyi yiyip bitirdi.*"²⁰⁶

Tefsirlerimizde de bu konuda hayli bilgi verilmektedir. Ezcümle **Katade** ve daha başka bazı alimler bunların hepsinin "**saika**" ile öldürüldüklerini

¹⁹⁹ Ayrıca bk. **Tevrat**, Çıkış, 24/1-18.

²⁰⁰ Geniş bilgi için bk. ez-Zemahşeri, II/158; İbn Kesir, **Tefsir**, I/133; er-Razi, III/83-84; Ateş, **Tefsir**, I/164-165.

²⁰¹ Bk. el-Bakara, 2/55.

²⁰² et-Taberi, I/291.

²⁰³ et-Bakara, 2/55.

²⁰⁴ Bk. et-Taberi, I/290; er-Razi, III/87; Ateş, **Tefsir**, I/165.

²⁰⁵ el-Bakara, 2/56.

²⁰⁶ **Tevrat**, Sayılar, 16/31-35.

söylemişlerdir.²⁰⁷ **ez-Zemahşeri**, ayette geçen "**saika**"nın, onları öldüren bir şey olduğunu belirttikten sonra, bunun gökten gelip onları yakan bir ateş olduğunun rivayet edildiğine işaret etmektedir²⁰⁸. Ayrıca bunun, gökten gelen bir ses, Allah'ın gönderdiği ordular olduğu da rivayet edilmiştir ki, bütün bunlarla o kişiler öldürülmüşlerdir²⁰⁹. İşte yıldırım çarpması ile ölen ve sayılarının Hz. **Musa**'nın seçtiği 70²¹⁰ kişi olan bu insanlar, bir gün ve bir gece böyle ölü olarak kaldıktan sonra, Yüce Allah tarafından dünya hayatında diriltmişlerdir²¹¹. Burada diriltmek manasında (baasa) fiili kullanılmıştır. Bu fiil yukarıda belirttiğimiz gibi çeşitli şekillerde Kur'an'da yaklaşık 65-66 defa geçmektedir.²¹² Bunlardan yaklaşık 40 tanesinde diriltmek anlamı vardır.²¹³ Bunların bir kısmı kıyametteki dirilmeyi ifade ederken²¹⁴, diğer bir kısmı da dünya hayatındaki dirilmeyi ifade etmektedir: "*Bunun üzerine mağarada nice yıllar onların kulaklarına (perde) vurduk. Sonra onları uyandırdık (dirilttik) (baasnahum) ki, iki zümreden hangisinin kaldıkları süreyi daha iyi hesap edeceğini bilelim.*"²¹⁵ "(...) Allah da kendisini yüz sene öldürüp sonra diriltti (baasa)..."²¹⁶

Bize öyle geliyorki, bu insanlar, **Kur'an**'da öldükten sonra diriltildikleri belirtilen başka kişiler gibi diriltmişlerdir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bazı müfessirlerimiz bu ölümün, bir bayılma veya uyku hali olma ihtimaline dikkat çekmişlerdir²¹⁷. Nitekim **Hamdi Yazır**, (v.1942) "*siz bakıp duruyordunuz*" ifadesine dayanarak şöyle demektedir: "Demek ki ölmemişlerdi, fakat ölüm haline gelmişlerdi." Yazır, A'raf suresindeki ayete de dayanarak, onların gerçekten ölmediğini söylemektedir.²¹⁸ Ona göre, **Vehb** (v.110/728) de onların gerçek anlamda ölmediklerine inanmaktadır: "(...) belki o korkunç hali gördükleri zaman kendilerini öyle bir titreme, bir zangırtı almış ki, hemen hemen mafsalları kopuyor, belleri kırılıyormuş, mahvolmak raddesine gelmişler, o zaman **Musa** ağlamış, Rabbine

²⁰⁷ Bk. et-Taberi, I/290.

²⁰⁸ ez-Zemahşeri, I/144. Ayrıca bk. el-Beydavi, I/63; er-Razi, III/86; en-Nesefi, I/49; el-Meraği, I/118-119.

²⁰⁹ Bk. ez-Zemahşeri, I/144; el-Kurtubi, I/403; el-Beydavi, I/63; İbn Kesir, Tefsir, I/132; er-Razi, III/86; en-Nesefi, I/49.

²¹⁰ **Tevrat**'ta bunların sayısı 250 kişi olarak verilmektedir. (Bk. Tevrat, Sayılar, 16/31-35).

²¹¹ et-Tillovi, 18.

²¹² Bk. Abdülbaki, 124-125.

²¹³ Bk. Abdülbaki, 124-125.

²¹⁴ Bk. Yasin, 36/52; el-Mücadele, 58/6. Ayrıca bk. el-En'am, 6/36, 60; en-Nahl, 16/38; el-Hacc, 22/7; el-Mücadele, 58/18; el-Cinn, 72/7. Diğerleri için bk. Abdülbaki, 124-125.

²¹⁵ el-Kehf, 18/11-12.

²¹⁶ el-Bakara, 2/259. Ayrıca bk. el-Kehif, 18/19.

²¹⁷ Bk. et-Taberi, I/290; el-Beydavi, I/63.

²¹⁸ Yazır, I/357.

dua etmiş, Cenab-ı Allah da bir açıklık ihsan eylemiş, ondan sonra da akılları başlarına gelmiştir..²¹⁹ **Süleyman Ateş** de, ayette geçen "**saika**"nın, bayılan gürültü olduğunu belirtiyor.²²⁰ Ona göre de, bu insanlar "korkunç gürültüye yakalanınca öyle perişan bir halde yığılıp kalmışlar ki bakıp durdukları halde hareket edemiyorlarmış. Nihayet **Musa**'nın Allah'a yalvarması ile bu adamlar tekrar normal durumlarına dönmüşlerdir."²²¹

es-Suddi (v.127/744) ise, bunların gerçek manada öldüklerini belirtir. Hatta, **Musa** bunun üzerine ne yapacağını şaşırır, Ya Rabbi ben İsrail oğullarına ne diyeceğim? der. Bunun üzerine Allah o yetmiş kişiyi diriltir, kalkarlar ve birbirlerine nasıl diriltildiklerini sorarlar.²²² **et-Taberi**'nin yaptığı nakle göre **İbn İshak** (v.151/768), **Musa**'nın bu durum karşısındaki şaşkınlığına ve Rabbine olan münacatına işaret ederek der ki: **Musa**'nın duası bitmeden Allah onların ruhlarını geri verir.²²³ **er-Razi** de "**ba's**"ın ancak ölümden sonra olabileceğinden hareketle bunların gerçek manada ölüp yeniden dirildiklerine işaret etmektedir. Ona göre, ayetin sonunda geçen "belki şükredersiniz" ifadesi de onların öldükten sonra diriltilmelerini gösteriyor.²²⁴ **el-Hasan el-Basri** (v.110/728), bunların öldürülüp diriltilmelerinin, inek etiyle veya yüz yıl ölü tutulduktan sonra diriltilen kişilerin ölümü ve diriltilmesi gibi olduğunu söyler. Ancak **er-Razi**, bunların saika ile öldürülmediklerini söyleyerek bunu zayıf addeder.²²⁵

Burada bize öyle geliyor ki, anahtar kelimeler "**saika**" ve "**baasa**" fiil-leridir. Şayet bu iki kelimenin hangi anlamda ve niçin kullanıldığını anlayabilirsek, buradan da kastın ne olduğunu daha rahat anlayabiliriz. **er-Rağib el-İsfahani** (v.502/1108) saikanın üç manaya geldiğini söylemektedir; Birinci manası "mevt" (ölüm)dür. Nitekim Zümer 68 ve Nisa 153'te bu manada kullanılmıştır. İkinci manası azaptır, Fussilet 13'te bu manada kullanılmıştır. Üçüncü manası ise ateştir. Ra'd 13'te de bu manada kullanılmıştır. **el-İsfahani** daha sonra saikanın gökten gelen korkunç bir ses olduğuna, ondan da ateş azabının meydana geldiğine işaret eder²²⁶. "**Saika**" kelimesi türevleri ile beraber **Kur'an**'da 11 defa geçmektedir²²⁷. Zümer suresi 68. ayette (fe saika) şeklinde

²¹⁹ Yazır, I/357.

²²⁰ Bk. Ateş, *Tefsir*, I/167.

²²¹ Ateş, *Tefsir*, I/165-166.

²²² Bk. İbn Kesir, *Tefsir*, I/133; er-Razi, III/84.

²²³ Bk. et-Taberi, I/291; er-Razi, III/84; el-Kurtubi, I/403-404; İbn Kesir, *Tefsir*, I/133-134; es-Suyuti, *ed-Dürü'l-Mensur*, Beyrut, 1993, I/170, III/567.

²²⁴ Bk. er-Razi, III/86.

²²⁵ Bk. er-Razi, III/87.

²²⁶ el-İsfahani, (s-'a-k) maddesi.

²²⁷ Bk. Abdülbaki, 408

mazi fiil olarak geçmiştir: "Sur'a üflendi, göklerde ve yerde olanlar hep düşüp öldüler (fe saika). Ancak Allah'ın dilediği kaldı. Sonra ona bir daha üflendi, bir de onlar ayağa kalktılar, bakıyorlar."

Bu ayette geçen "saika", kelimesine²²⁸ müfessirlerimiz ekseriyetle "ölüm" manası vermişlerdir²²⁹. Bununla beraber bunun bir "bayılma" olabileceğine işaret edenler de olmuştur²³⁰. Türkçe meallerde de bu kelime çoğunlukla "ölüm" diye çevrilmiştir²³¹. **Y. Nuri Öztürk** "çarpılıp yere yıkılmıştır" şeklinde²³²; **Muhammed Esed** (v.1992) ise "düşüp bayılacaklar" diyerek çevirmişlerdir.²³³ Kelime Tur suresi 45. ayette "yusakun" şeklinde muzari meçhul fiil olarak geçmektedir ve Türkçe meallerde "çarpılmak" anlamı verilmiştir²³⁴. A'raf suresi 143. ayette "saikan" şeklinde hal olarak geçmiştir ve "baygınlık" manasındadır²³⁵: "(...) *Rabbi dağa görününce onu darmadağın etti ve Musa da baygın (saikan) düştü. Ayılınca, Sen yücesin, sana tevbe ettim, ben inananların ilkiyim, dedi.*"²³⁷ Kelime 6 defa "es-saika veya saika" şeklinde geçmiştir. Buralarda da kelime ölüm sebebi (yıldırım) manasına alınabileceği gibi, baygınlık manasına da alınabilir²³⁸. "Kitap ehli, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. Musa'dan, bundan daha büyüğünü istemişler: Allah'ı bize açıkça göster! demişlerdi. Haksızlıklarından dolayı derhal onları yıldırım yakalamıştı..."²³⁹ "Eğer yüz çevirirlerse de ki: Ben sizi Ad ve Semud (kavimlerinin başlarına gelen) yıldırıma (saika) benzer bir yıldırıma (saika) karşı uyardım."²⁴⁰ Buralarda geçen ifadelerden, saikanın, çarptığı kişileri öldürmüş olması gerektiği anlaşılabilir. Musa'dan imkansız olan bir şeyi; Allah'ı görmeyi talep eden kavmine, bu suçlarına karşılık bir bayılmanın gelmiş olmasından ziyade, bu muhal isteklerinin karşılığı olarak,

²²⁸ Farklı manaları için bk. İbn Manzur, (s-'a-k) maddesi.

²²⁹ Bk. el-İsfahani, (s-'a-k) maddesi; er-Razi, XXVII/18; el-Beydavi, II/331; en-Nesefi, IV/66; İbn Kesir, Tefsir, VII/106-107. Ayrıca bk. İbn Manzur, (s-'a-k) maddesi.

²³⁰ Bk. er-Razi, XXVII/18; el-Kurtubi, I/219; el-Beydavi, II/331. Ayrıca bk. İbn Manzur, (s-'a-k) maddesi; Muhammed er-Razi, (s-'a-k) maddesi.

²³¹ Bk. Ateş, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, 465; Heyet, Çağ Yayınları Meali, 467; Heyet, TDV Meali, 465.

²³² Meal, 425.

²³³ Muhammed Esed, Kur'an Mesajı Meal-Tefsir, (Çev. C.Koytak-A.Ertürk), İstanbul, 1418/1997, 951.

²³⁴ Bk. Ateş, Meal, 524.

²³⁵ Bk. Muhyiddin ed-Derviş, İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuh, Suriye, 1417/1996, III/450.

²³⁶ Bk. Ateş, Meal, 166.

²³⁷ el-A'raf, 7/143.

²³⁸ Bk. el-Bakara, 2/55; en-Nisa, 4/153; Fussilet, 41/13, 17; ez-Zariyat, 51/44.

²³⁹ en-Nisa, 4/153.

²⁴⁰ Fussilet, 41/13.

helak etmek gibi şiddetli bir cezanın verilmiş olması düşünülebilir. Çünkü bunlar Musa'dan Rabbin sözünü duyma gibi olağandışı bir talepte bulunmuşlar, bu talepleri yerine getirilmiş, kendilerine istedikleri verilmiştir. Bu sefer daha da ileri giderek bizzat Allah'ı görmeyi istemişlerdir ki bu büyük bir suçtur ve bu suçun cezası da buna göre büyük olmalıdır. Bu da helaktır ki buna yukarıda verdiğimiz ayet gibi bazı müfessirlerimiz de işaret etmişlerdir²⁴². Nitekim, daha başka ayetlerin de açıkça belirttiği gibi Ad ve Semud kavimlerini çarpan saika da onları helak etmiş, öldürmüştür.²⁴³

Ancak, gerek Musa için kullanılan "saikan" kelimesi²⁴⁴, gerekse bazı ayetlerde saika ile cezalandırılmalarının belirtilmesinin ardından "bakıp dururdunuz"²⁴⁵ veya "bakıp duruyorlardı"²⁴⁶ ifadeleri, bunların tam olarak ölmüş olmalarını söylemeyi güçleştiriyor. Gerçi bazı müfessirlerimiz, burada bakıp duranların saika ile vurulanlar değil, bu cezaya çarptırılanların yakınları ve çevrelerinde bulunan diğer ahali olduklarını söylemişlerdir.²⁴⁷ Ancak ayette bunu anlamımızı sağlayacak açık ve net karineler yoktur.

Kelime 2 defa da bunun çoğulu olan "es-savaik" şeklinde geçmiştir ve yıldırım manası verilmiştir.²⁴⁸ ez-Zemahşeri, es-saika'nın ateşten bir şule ile çıkan gök gürlemesinin gürültüsü olduğunu söylüyor. O ateş, latif bir ateş olup, buluttan çıkar. Saika birine isabet ettiği zaman o kişi ya şiddetli gürültüsünden, ya da ateşinden helak olup ölür.²⁴⁹

Bakara ve Nisa suresinde Musa'dan Allah'ı görmeyi isteyenlere çarptığı belirtilen "saika"nın yerine "recfe" kelimesi kullanılmıştır: "*Musa tayin ettiğimiz vakit için kavminden yetmiş adamı seçti. Onları bir sarsıntı (recfe) tutunca, (Musa) dedi ki: Rabbim dileyeydin bunları da beni de daha önce helak ederdin. İçimizden bazı beyinsizlerin yaptıklarından ötürü bizi helak mi edeceksin?...*"²⁵⁰ Recfe kelimesi bundan başka bu şekilde üç defa daha kullanılmaktadır. Semud kavminin söz konusu edildiği A'raf suresinin ilgili ayetlerinde, Allah'ın mucizesi olan dişi deveyi öldürmeleri üzerine, "(...) onları o

²⁴¹ en-Nisa, 4/153.

²⁴² Bk. ez-Zemahşeri, I/144; er-Razi, III/85-86; el-Beydavi, I/63; es-Suyuti, ed-Dürr, I/170; Havva, I/148; Ateş, Tefsir, I/165.

²⁴³ Bk. Fussilet, 41/13, 17.

²⁴⁴ Bk. el-A'raf, 7/143.

²⁴⁵ Bk. el-Bakara, 2/55.

²⁴⁶ ez-Zariyat, 51/44.

²⁴⁷ Bk. İbn Kesir, Tefsir, I/132; el-Meraği, I/121; Ateş, Tefsir, I/166.

²⁴⁸ Bk. el-Bakara, 2/19; er-Ra'd, 13/1.

²⁴⁹ Bk. et-Taberi, I/290; ez-Zemahşeri, I/91-92; el-Kurtubi, I/219. Saika hakkında geniş bilgi için bk. İbn Manzur, (s-'a-k) maddesi; Muhammed er-Razi, (s-'a-k) maddesi; Cevheri, IV/VIII/145-146.

²⁵⁰ el-A'raf, 7/155.

sarsıntı (recfe) yakaladı, yurtlarında diz üstü çöke kaldılar."²⁵¹ denilmektedir. **Medyen** halkının helak edilmesi de bu kelime ile izah edilmiştir.²⁵² Bu kelime bu haliyle kullanıldığı yerlerde hep toplu helaki, ölüm yok olmayı ifade etmektedir. Buna dayanarak **Musa**'nın yetmiş kişilik seçkin gurubunun başına gelenin de bir helak, ölüm olduğu söylenebilir. Bazı müfessirlerimiz de A'raf suresindeki ayeti değerlendirirken bunun bir ölüm olduğuna işaret etmişlerdir.²⁵³ Yukarıda baasa fiili ile de öldükten sonra dirilmenin kast edildiğini söylemiştik.

Bütün bunları hesaba katarsak, **Musa**'nın seçmiş olduğu bu yetmiş kişinin, Allah'tan bir ceza olarak öldürdüklerini, arkasından **Musa**'nın duası üzerine yeniden diriltildiklerini söyleyebiliriz.

el-Meraği, (v.1365/1945) bu dirilmenin, ölen kişilerin dirilmesi şeklindeki gerçek bir dirilme olmayıp, onların nesillerinin ve soylarının çoğaltılarak devam ettirilmesi şeklinde mecazi bir dirilme olduğunun söylendiğine de işaret etmektedir. Bu ölümün ardından İsrail oğullarının inkıraza uğrayacakları ve soylarının azalacağı zannedilmiş, Allah ise, "*biz sizi bu ölümünüzün ardından dirilttik*" diyerek, soylarını arttırdığını belirtmek istemiştir.²⁵⁴ Bize öyle geliyor ki bu yorum, ayetteki açık ibareye çok muvafık düşmemektedir. Çünkü ayet, "*ölümünüzden sonra*" diyerek, bu diriltmenin o ölen kişilerde gerçekleştiğine işaret etmektedir. Ayrıca şayet bu diriltmeyle, burada iddia edildiği gibi onların neslinin çoğaltılması murat edilseydi ve **Kur'an** da bunu "*ölümünüzden sonra sizi dirilttik*" diye verseydi -ki böyle vermiştir- **Medine**'deki Yahudilerin itirazlarına müncer olabilirdi. Bu ayetleri duyan Yahudiler, "*hayır, böyle bir şey olmamıştır*" diye itiraz ederlerdi. Oysa böyle bir itirazın vaki olduğuna rastlamadık. Ayrıca burada kullanılan ifade, onların **Tevrat**'ta okuyup durdukları yukarıda verdiğimiz ibareye -kısmen de olsa- muvafık düştüğünden onlardan herhangi bir itiraz vaki olmamıştır.

c - Öldürüldükten Sonra İnek Etiyle Diriltilen Kişi

Müfessirlerimizin verdiği bilgiye göre, İsrail oğullarından çocuğu olmayan²⁵⁵ bir adam vardı. Kardeşinin oğlu, onun tek varisi idi. İşte bu yeğen, bir an evvel amcasının mirasına konmak için onu öldürdü ve suçu başkasının üstüne atmak amacıyla, amcasının cesedini geceleyin götürüp başkasının

²⁵¹ el-A'raf, 7/78.

²⁵² Bk. el-A'raf, 7/91; el-Ankebut, 29/37.

²⁵³ Bk. er-Razi, XV/18; İbn Kesir, **Tefsir**, III/477-478;

²⁵⁴ Bk. el-Meraği, I/1/121.

²⁵⁵ Bazı tefsirlerimizde adamın bir oğlunun olduğu ve öldürülenin de adam değil oğlu olduğu belirtilir. (Bk. Yazır, I/386).

kapısının önüne bıraktı. Sabahleyin de amcasını o kişinin öldürdüğünü iddia etti. Böylece hem amcasından miras, hem de iftira attığı kimseden diyet almak istedi. O adam ve akrabaları bunu kabul etmediler. İki taraf arasında kavga çıktı, silaha sarılıp birbirlerini öldürmeye yeltendiler. Tam bu sırada **Musa** devreye girdi ve vahye dayanarak onlara bir inek kesmelerini, ineğin bir parçasıyla maktule vurmalarını emretti. Onun tarif ettiği vasıfta bir inek bulup kestiler²⁵⁶, söylediği şekilde o ineğin etiyle maktule vurdular. Maktul damarlarından kan sızdığı halde dirildi, ayağa kalktı ve kendisini yeğenin öldürdüğünü haber verdi, sonra yeniden öldü.²⁵⁷

Başka rivayetlerde, yakını öldürülen kişinin, katili bulması için **Musa'**dan yardım istediği, halkın bu konuda **Musa'**ya yardım etmemesi üzerine **Musa'**nın Allah'a dua ettiği ve Allah'ın ayetlerde belirtildiği gibi bir inek kesmelerini onlara emrettiği anlatılır.²⁵⁸

Kur'an'da olay kısaca şöyle anlatılır: "*Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun (katili) hakkında birbirinizle atışmıştınız; oysa Allah gizlediğinizi açığa çıkaracaktı. Onun için (ineğin) bir parçasıyla o (öldürülene) vurun! Demıştik. İşte Allah böylece ölüleri diriltir (yuhyî). Size ayetlerini gösterir ki düşünesiniz.*"²⁵⁹

Tevrat'ta da şöyle bir olay anlatılır: "*Allah'ın Rabbin mülk edinmek için sana vermekte olduğu diyarda, kırdı düşmüş, ve kimin tarafından vurulduğu bilinmeyen öldürülmüş bir adam bulunursa, o zaman senin ihtiyarların ve hakimlerin çıkacaklar, ve öldürülmüş adamın etrafında olan şehirlere uzaklığını ölçecekler, ve vaki olacak ki, öldürülmüş adama en yakın olan şehrin ihtiyarları sığırlardan, çalıştırılmamış ve boyunduruk taşımamış genç bir inek alacaklar²⁶⁰; ve o şehrin ihtiyarları ineği, sürülmemiş ve ekilmemiş bir yer olan akan bir vadiye indirecekler, ve orada vadide ineğin boynunu kıracaklar.... Ve o şehrin bütün ihtiyarları, öldürülmüş adama en yakın olanlar, vadide boynu kırılmış olan ineğin üzerinde ellerini yıkayacaklar; ve cevap verip diyecekler: Ellerimiz bu kanı dökmedi, ve gözlerimiz onu görmedi. Kurtardığın kavmin İsraille bağışla, ya Rab ve kavmin İsrail arasında suçsuz kan bırakma. Ve kan onlara bağışlanacaktır. Ve Rabbin gözünde doğru olanı yaptığın zaman suçsuz kanı aranızdan kaldıracaksın.*"²⁶¹

²⁵⁶ Bk. el-Bakara, 2/67-71. Ayrıca bk. et-Taberi, I/337-339; ez-Zemahşeri, I/150-154; er-Razi, III/118-122; İbn Kesir, Tefsir, I/157-159.

²⁵⁷ Bk. ez-Zemahşeri, I/150, 155; er-Razi, III/125; en-Nesefi, I/56; İbn Kesir, Tefsir, I/154; eş-Şevkani, I/99; Ateş, Tefsir, 181-182. Daha başka rivayetler için bk. İbn Kesir, Tefsir, I/155-157.

²⁵⁸ Bk. er-Razi, III/114; İbn Kesir, Tefsir, I/155.

²⁵⁹ el-Bakara, 2/72-73.

²⁶⁰ Karşılaştırmalı el-Bakara, 2/71.

²⁶¹ Tevrat, Tesniye, 21/1-10.

Her ne kadar **Tevrat**'ın ifadeleri kısmen **Kur'an**'ınkinden farklı ise de, aynı olayın anlatıldığını zannediyoruz. Süleyman Ateş'in söylediği gibi, "mu-hakkak ki bu kıssa, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki Yahudilerin elle-rinde bulunan nüshada, Kur'an'ın anlattığı biçimde vardı... fakat zamanla kaybolmuştur."²⁶²

Burada da yine bir ölünün dünya hayatında diriltildiği gerçeğiyle karşı karşıyayız. Buna göre, daha önce öldürülmüş bir kişi, **Musa**'nın emir ve tav-siyeleri doğrultusunda yapılan işlemler sonunda²⁶³, kendisine vurulan ineğin eti ile gözle görülecek bir biçimde dirilmiş, kendisini öldüreni haber vermiş, konuşmuş, sonra yeniden ölmüştür.²⁶⁴

İbn Kesir, (v.774/1372) bu parçanın, kendisiyle mucizenin gerçek-leştiği bir parça olduğuna işaret ettikten sonra, şayet bu parçanın tayininin din veya dünya yönünden bize bir fayda olsaydı, Allah onu bize açıklardı. Fakat bu yönde sahih bir haber varit olmamıştır. Dolayısıyla biz de onu müphem bırakıyoruz, tıpkı Allah'ın onu müphem bıraktığı gibi... demektedir.²⁶⁵ Bu-nunla beraber bu et parçasının ineğin etinin hangi parçası olduğuna dair rivayetler de vardır.²⁶⁶ **er-Razi**, Allah bu kişiyi doğrudan doğruya diriltmeye kadir iken, neden bir ineğin parçasıyla diriltmeye gerek duydu? şeklinde bir soru sorduktan sonra, "şayet, herhangi bir vasıta olmadan yaratsaydı, inkar edenler, bunu **Musa**'nın bir çeşit sihir ve hile ile yaptığını zannedebilirlerdi" diye cevap veriyor. Böylece bu daha güçlü bir huccet olmuştur. Kendi elle-riyle kestikleri bir ineğin parçasıyla ve yine kendi elleriyle bunu o ölüye vur-makla, ölünün dirilmesi, onların zihninde, bunun **Musa**'dan olduğuna dair oluşabilecek şüpheleri izale etmiş ve bunun Allah'tan olduğuna ikna etmiş-tir.²⁶⁷ **ez-Zemahşeri** de ölü (kesilen inek) ile ölüye vurulmuş olmakla hayatın hasıl olmasındaki mucizeye dikkat çekerek, ilahi kudrete işaret etmektedir.²⁶⁸ "İşte böylece Allah ölüleri diriltir" demekle, ölüyü bu ve benzeri örneklerde olduğu gibi dünya hayatında diriltmeye kadir olan Allah'ın, herhangi bir maddeye, zamana, misale ve alete ihtiyaç duymaksızın ahirette de diriltmeye kadir olduğu belirtilmiştir.²⁶⁹

²⁶² Ateş, **Tefsir**, I/182. Ayrıca bk. aynı eser, I/177.

²⁶³ Bk. et-Tillovi, 21.

²⁶⁴ et-Taberi, I/360; es-Suyuti, ed-Dürr, I/194.

²⁶⁵ İbn Kesir, **Tefsir**, I/160-161. Benzeri bir yorum için bk. et-Taberi, I/360; eş-Şevkani, I/100.

²⁶⁶ Bk. et-Taberi, I/360; ez-Zemahşeri, I/155; el-Cevzi, I/101; er-Razi, III/125; İbn Kesir, **Tefsir**, I/161; el-Beydavi, I/69; es-Suyuti, ed-Dürr, I/194.

²⁶⁷ Bk. er-Razi, III/125.

²⁶⁸ ez-Zemahşeri, I/150, 155.

²⁶⁹ Bk. er-Razi, III/126.

Tefsirinde bu ayetleri uzun uzun yorumlayan **Cevheri** (v.1359/1940) ise, buradaki dirilmeyi farklı bir açıdan değerlendirmekte ve bunu ruh çağır-makla izah etmektedir. "**Kitabu'l-Ervah**" isimli eserinde de buna işaret ettiğ-i ni söyleyen **Cevheri**, **Tevrat**'ta anlatılan **Samuel I**'in öldükten sonra diriltilmesi ile buradaki diriltmeyi, **İbrahim**'in talebi üzerine dört kuşun diriltmesini, binlerce kişi iken ölüm korkusuyla memleketinden çıkarken öldürülen, sonra da diriltilenleri ve yüzyıl ölü olarak tutulduktan sonra diriltilen kişinin bu halini de bu şekilde açıklamaktadır. Ona göre bütün bun-lar, **Avrupa**'da, ama bilhassa **Amerika**'da 19. yüzyılın ortalarından itibaren gündeme gelen ruh çağırma hadisesini desteklemektedir. **Cevheri**, aynı yerde ruh çağırma seansları hakkında da geniş bilgi vermektedir²⁷⁰.

Bize öyle geliyor ki bu, ruh çağırmadan farklı bir olaydır. Burada tef-sirlerde belirtildiğine göre özenle beslenen bir ineğin²⁷¹ etinden bir parçanın, ölmüş olan kimsenin bedenine vurulması ve dirilmenin bu sayede gerçek-leşmesi söz konusudur. Bundan anlaşılıyor ki, sadece ruhi bir dirilme değil, fakat bedeni bir dirilme de mevcuttur. Üstelik bu onu gören İsrail oğullarının gözü önünde gerçekleşmiş, Allah'ın ölüleri diriltmesinin bir delili ve kudretinin bir belgesi olarak sunulmuştur: "(...) İşte Allah bu şekilde ölüleri diriltir ve akıl edersiniz diye size ayetlerini gösterir."²⁷²

Bu arada şuna da işaret etmekte fayda mülahaza ediyoruz: Acaba buradaki diriltme işinde bilhassa sığır cinsinden bir hayvanın (inek, manda, öküz, düve, tosun)²⁷³ zikredilmiş olmasının ve onun etinin isti'mal edilmiş olmasının bir hikmeti, bir sebebi olabilir mi? Başka bir ifadeyle bu diriltmenin bu hayvanın etiyle özel bir ilgisi var mı? Bazı müfessirlerimiz bu hayvanın iti-nayla ve özenle beslenen bir hayvan olduğuna işaret etmişlerdir. Buna göre bu hayvan, salih, dindar bir zata ait bir buzağıdır. Ölümünün yaklaştığını anlayan bu yaşlı zat, hayvanı alır ve ormana götürüp bırakır, "Ya Rab, çocuğum büyüyünceye kadar bunu sana emanet ediyorum" der. Bir süre sonra da ölür. Bu hayvan ormanda ilahi himaye ve koruma altında büyür.²⁷⁴ Bu arada oğlu da büyür. Babasının mirasına konan oğul da, babası gibi son derece müte-deyyin biridir. Zamanını ibadet, günlük işlerini yapma ve yaşlı annesine hiz-met etmek üzere üçe ayırır, bilhassa annesine hizmette asla kusur etmez. Bir gün annesi ona, babasından kalan ve ormana terk edilen bu hayvanı tavsif ederek gidip onu bulmasını ve almasını, sonra da çarşıya götürüp satmasını

²⁷⁰ Geniş bilgi için bk. **Cevheri**, I/1/82-89.

²⁷¹ Bk. **Cevheri**, I/1/81.

²⁷² el-Bakara, 2/73.

²⁷³ Bk. **Yazır**, I/381.

²⁷⁴ Bk. en-Nesefî, I/55; **Yazır**, I/384.

söyler. Ancak satış esnasında da muhakkak kendisine danışmasını tenbih eder. Evlat da annesinin belirttiği evsaftaki hayvanı bulur ve onu pazara götürüp satmaya çalışır. Biri kendisine büyük paralar vermeyi teklif eder, evlat annesine danışmaya gelir, annesi ona satmamasını, çünkü bu hayvanın hayırlı bir işe vasıta olacağını söyler.²⁷⁵ Bir süre sonra yukarıda sözünü ettiğimiz öldürme hadisesi gerçekleşir ve **Musa** peygamber, aldığı vahiy istikametinde bu hayvanın vasıflarını onlara bildirir, onu bulup kesmelerini söyler, onlar da uzun aramalar sonucu bu hayvanı bulurlar ve derisini altınla doldurarak satın alıp keserler.²⁷⁶

Ayetlerde belirtilmemesine rağmen, **Hz. Muhammed**'e atfedilen bir hadise göre, şayet İsrail oğulları ilk emir üzerine hemen bir hayvan alıp keserlerdi, bu evsaftaki bir hayvan onlara emredilmeyecekti, ancak onlar ağırdan alıp bu işi sarpa sarınca, Allah da onlara bu şekilde evsafı belli bir hayvanı kesmelerini şart koştu.²⁷⁷

Bütün bunlara bakarak, söz konusu hayvan ile diriltme hadisesi arasında bir ilişkinin ve ilginin olduğunu iddia etmek zordur. Ama bizce bu, gözardı da edilmemelidir. Her ne kadar böyle bir hayvanın kesilmesinin emredilmesinin arkasındaki hikmetin, o dönemler **Mısır**'da ve (**Samiri**'nin yaptığı buzağı heykelinden sonra)²⁷⁸ İsrailoğulları arasında ineğe tapmanın yaygın olmasından dolayı olduğu, böylece içlerine sinen buzağı sevgisinin²⁷⁹ giderilmek istendiği söylenmişse²⁸⁰ de, bunun dışında başka hikmetlere de mebni olacağını düşünebiliriz. Nitekim belli bazı hayvanların organ ve dokularının, diğerlerine göre insan vücuduna daha çok uyum sağladığı bilinmektedir. **Hamdi Yazır**, **Ebu Hayyan**'dan (v.745/1344) da etkilenecek bu kesme işinin başka hikmetler de taşıdığına işaret eder ve şöyle der: "O halde emr-i zebih daha başka hikmetleri de muhtevî olarak varit olmuş ve hadise-ı katlin halli de bunun en mühim semerelerinden birini teşkil etmiştir. Bu surenin işbu bakara kıssasına izafetle "el-Bakara" tesmiye edilmiş olması da bunun mazmununda tezkir olunan diğer kıssalardan ziyade bir şümül ve derinlik bulunduğu delaletten hali değildir."²⁸¹ Binaenaleyh, diriltmenin bu hayvanla olan ilgisini unutmamak gerekir diye düşünüyoruz.

²⁷⁵ Bk. Cevheri, I/1/81. Farklı rivayetler için bk. et-Taberi, I/338-339; el-Cevzi, I/100; es-Suyuti, ed-Dürr, I/194-195.

²⁷⁶ el-Mevdudi altın rengindeki bu ineğin İsrail oğulları tarafından tapınmak için seçildiğini kaydeder. (Teffim, I/69, dipnot: 84).

²⁷⁷ Bk. İbn Kesir, Tefsir, I/159; el-Meraği, I/1/144.

²⁷⁸ Bk. el-Bakara, 2/51-54, 92-93; Taha, 20/85-98.

²⁷⁹ Bk. el-Bakara, 2/93.

²⁸⁰ Bk. el-Meraği, I/1/141-142; el-Mevdudi, I/69, dipnot: 84..

²⁸¹ Yazır, I/387-388.

d - Yüz Yıl Öldürülüp Sonra Diriltilen Kişi

Kur'an'ın ifadesine göre, bir canlının öldükten sonra nasıl diriltileceği konusunda kuşku duyan bir kişiye yüce Allah bunu bizzatıhi onun şahsında ona göstermiştir: *"Yahut şu kimse gibisini (görmedin mi) ki, duvarları, çatıları üstüne yığılmış (alt üst olmuş) ıssız bir kasabaya uğramıştı: "Allah bunu böyle öldükten sonra nasıl diriltecek? demişti. Allah da kendisini yüz sene öldürüp sonra diriltti (baasa). "Ne kadar kaldın?" dedi. Bir gün, ya da bir günün bir azı kadar kaldım" dedi. (Allah) "Hayır dedi, yüz yıl kaldın. Yiyecek ve içeceğine bak, bozulmamış. Eşeğine bak. Seni insanlar için (kudretimize) bir işaret kılalım diye bunları böyle yaptık. Kemiklere bak, nasıl onları üst üste koyuyor, sonra onlara et giydiriyoruz!" Bu işler ona açıkça belli olunca: "Biliyorum, Allah her şeye kadirdir" dedi.*"²⁸²

Burada da açıkça bir ölümden ve dünya hayatındaki bir diriltmeden bahsedilmektedir. Bu kişi öldürülmüş ve yüzyıl sonra dünya hayatında diriltilmiştir. Hz. **Ali, İbn Abbas, Katade, İkrime, ed-Dahhak** (v.105/723) ve **es-Süddi** (v.127/744) gibi müfessirlerimize göre bu kişi **Üzeyir; İbn Abbas**'a atfedilen ikinci bir görüşe, **Vehb, Mücahid** ve **Ata** (v.126/743) gibi alimlerimizden gelen nakle göre ise **Yeremya** peygamberdir.²⁸³

Rivayet edildiğine göre **Beyti Makdis** veya **İliya**'ya (**Kudüs**) **Buhtunadır** büyük bir orduyla musallat olmuş, orayı yakıp yıkmış, pek çok kişiyi öldürmüş, hayatta kalanları da **Irak** ve **İran** taraflarına sürmüştü²⁸⁴. İsrail oğullarının uzun yıllar esaret altında kaldıkları bu dönemlerde bir gün **Üzeyir** peygamber, **İranlıların** yıkıp yerle bir ettikleri ve ahalisini öldürdükleri bu şehre uğramış, yaratmanın sırrını idrakteki kusurundan dolayı, "bu şekilde ölüp toprak olduktan sonra bu insanları, bu yıkılıp viran olmuş beldeyi Allah nasıl diriltecek, mamur hale getirecek?" diye kendi kendine sormuş. Bunu **Allah**'ın yaratmasından şüphe ettiği için değil, büyük umutsuzluk ve esef içinde bulunduğundan, şaşkınlık içine düştüğünden dolayı söylemiştir.²⁸⁵ Yanında biraz azığı ve bir de eşeği bulunan **Üzeyir**, bunu düşündüğü anda uykuya dal-

²⁸² el-Bakara, 2/259.

²⁸³ Bk. er-Razi, VII/29; İbn Kesir, Tefsir, I/464; el-Beydavi, I/136; en-Nesefi, I/131; Cevheri, I/I/239; el-Meraği, I/III/22; Yazır, II/881; Havva, I/609. (Ayrıca bunun Hızır veya Hezekiel olduğu da söylenmiştir. (Bk. İbn Kesir, Tefsir, I/464; ez-Zemahşeri, I/302; el-Beydavi, I/136; Havva, I/609). Ez-Zemahşeri, bunun öldükten sonra dirilmeyi inkar eden biri olduğunu söylemektedir. (Bk. ez-Zemahşeri, I/302. Ayrıca bk. el-Beydavi, I/136. Mücahid de bu kanaattedir. Bk. er-Razi, VII/28-29; Yazır, II/881).

²⁸⁴ Bk. **Tevrat**, Yeremya kitabı, bilhassa 52. Bap; Yazır, II/881-883.

²⁸⁵ el-Beydavi, I/136; en-Nesefi, I/131; Cevheri, I/I/239; el-Mevdudi, I/162, dipnot: 294; Yazır, II/883; Ateş, Tefsir, I/459.

miş, uykuda iken Allah tarafından ruhu alınarak vefat ettirilmiştir.²⁸⁶ **el-Meraği**'ye göre, ruhu bedenden ayrılmamış, fakat his ve şuuru kaybolmuştur.²⁸⁷ Aradan yüz yıl geçtikten sonra Allah onu yeniden diriltmiş²⁸⁸; ölüleri nasıl dirilttiğini gözleriyle görsün diye önce gözlerini yaratmış, sonra diğer organlarını yaratmıştır²⁸⁹. Sonra yine gözlerinin önünde eşeğini yaratmış, etrafta çürümüş ve dağılmış halde bulunan kemiklere emredilmiş ve bunlar bir araya gelmişler, iskelet halini almışlar, sonra diğer uzuvlar yerli yerine gelmişler, baş da yerine gelmiş, sonra sinirler ve damarlar oluşmuş, sonra bunların üzerine taze et giydirilmiş, derken hepsini deri kaplamış ve bu deriden kıllar çıkmış, nihayet bir melek gelip içine ruh üfleyerek diriltmiştir.²⁹⁰ Bütün bunlara şahit olan **Üzeyir**, secdeye kapanarak "Allah herşeye kadirdir" demiştir.²⁹¹

Bu arada esaretten kurtulan İsrail oğulları da gelip yeniden **Beyti Makdis**'i imar ve ihya etmiş; orada yeniden hareketlilik ve canlılık başlamıştır.²⁹² **Üzeyir** şehre gelir ve kendini tanıtır, ancak kimse ona inanmaz. Sonra **Tevrat**'ı ezberden okuyarak onlara kendini kabul ettirir. Daha sonra evine gelen **Üzeyir**, kendisi genç kaldığı halde çocuklarını yaşlanmış bulur.²⁹³ Böylece bu virane belde ve orada ölenlerin nasıl diriltileceğini merak eden **Üzeyir**'e Allah bizzat kendi nefsinde, eşeğinin ölü bedeninde ve o virane beldede dirilişi göstermiştir.

el-Meraği bunu yaşadığı dönemlerde tıp otoritelerinin dile getirdiği ve bazı kişilerde icra ettikleri uyutma ile mukayese etmekte ve ona benzetmektedir. Uyutmada kişi uzun süre canlı olarak kalır, fakat his ve şurdan yoksun olarak... **el-Meraği**, Hindistan'da da riyazat ile uğraşan bazı insanların bu yöntemi kullandıklarını haber veriyor. Bir ay veya daha fazla bu şekilde uyutulan insanlardan bahsediyor. Bir ay bu cesetleri korumaya kadir olan, yüz, hatta üçyüz yıl onları korumaya da güç yetirir. Bu, insanların imkanları dahilinde olan bir husustur, muhal değildir...²⁹⁴ İşte **Uzeyir**'in yüz yıl uyutulması da böyle olmuştur²⁹⁵.

²⁸⁶ es-Suyuti, **ed-Dürr**, II/26.

²⁸⁷ el-Meraği, I/III/23.

²⁸⁸ Yazır, II/884.

²⁸⁹ İbn Kesir, **Tefsir**, I/464-465; es-Suyuti, **ed-Dürr**, II/26.

²⁹⁰ Bk. er-Razi, VII/31; İbn Kesir, **Tefsir**, I/464-465.

²⁹¹ er-Razi, VII/31; Ateş, **Tefsir**, I/460.

²⁹² Cevheri, I/1/239.

²⁹³ ez-Zemahşeri, I/303; el-Beydavi, I/137; en-Nesefi, I/131.

²⁹⁴ el-Meraği, I/III/22.

²⁹⁵ el-Meraği, I/III/23.

e - Ölüm Korkusuyla Yurtlarından Çıkarken Öldürülüp Tekrar Diriltilenler

Yine İsrail oğullarından olduğu belirtilen bir topluluk, dünya hayatında öldükten sonra diriltirler: "Şu binlerce kişi iken ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Allah onlara "öün!" dedi de, sonra kendilerini diriltti (ahyâhum). Şüphesiz Allah insanlara karşı ikram sahibidir. Ama insanların çoğu şükretmezler."²⁹⁶ Burada da öldürülen ve fakat yine dünya hayatında diriltilen bir topluluk ile karşı karşıyayız.

Kitab-ı Mukaddes'te de bunların öldüğü, sonra diriltildiği tescil edilir. Uzun uzun anlatılan kıssayı **Hezekiel**'in ağzından dinleyelim: "Rabbin eli üzerimde idi, Ve Rabbin ruhandan beni dışarı çıkardı; Ve beni vadinin ortasına koydu; Ve vadi kemiklerle dolu idi. Onların üzerinden, her yandan beni geçirdi; Ve işte, ovanın yüzünde kemikler pek çoktu; Ve işte çok kurumuşlardı. Ve bana dedi: Adem oğlu, bu kemikler dirilebilir mi? Ve ben: Ya Rab Yehova, sen bilirsin, dedim. Ve bana dedi: Bu kemikler üzerine peygamberlik et, Ve onlara de: Kuru kemikler, Rabbin sözünü dinleyin. Rab Yehova bu kemiklere şöyle diyor: İşte sizin içinize soluk koyacağım, Ve dirileceksiniz. Ve üzerinize adaleler koyacağım, Ve üzerinizde et bitireceğim, Ve sizi deri ile kaplayacağım, Ve içinize soluk koyacağım, Ve dirileceksiniz, Ve bileceksiniz ki, ben Rabbinim. Ve bana emrolunduğu gibi peygamberlik ettim; Ve ben peygamberlik ederken, bir gürültü oldu, Ve işte bir sarsıntı; Ve kemiği kemiğine olmak üzere kemikler birbirlerine yaklaştılar. Ve baktım, ve işte, üzerlerinde adaleler vardı, Ve et bitti, ve üstten onların üzerini deri kapladı, fakat onlarda soluk yoktu. Ve bana dedi: Yele peygamberlik et, peygamberlik et Adem oğlu, Ve yele dedi: Rab Yehova şöyle diyor: Ey soluk, dört yelden gel, öldürülmüş olan bu adamların üzerine üfle de, dirilsinler. Ve bana emrettiği gibi peygamberlik ettim. Ve soluk onların içine girdi, Ve dirildiler, Ve ayakları üzerine dikildiler, çok çok büyük bir ordu. Ve bana dedi: Adem oğlu, bu kemikler, onlar bütün İsrail evi; İşte, onlar: Kemiklerimiz kurudu, Ve ümidimiz yok oldu; bittik, diyorlar. Bundan dolayı peygamberlik et, ve onlara de: Rab Yehova şöyle diyor: İşte kabirlerinizi ben açacağım, Ve kabirlerinizden sizi çıkaracağım, ey kavmim; Ve sizi İsrail toprağına getireceğim. Ve kabirlerinizi açtığım, ve sizi kabirlerinizden çıkardığım zaman, ey kavmim, Bileceksiniz ki, ben Rabbinim. Ve içinize ruhumu koyacağım, Ve dirileceksiniz, Ve sizi toprağınızın üzerine koyacağım; Ve bileceksiniz ki, ben Rab, ben söyledim, ve ben yaptım, Rabbin sözü."²⁹⁷

²⁹⁶ el-Bakara, 2/243.

²⁹⁷ Tevrat, Hezekiel, 37/1-15.

Tevrat'ta bu şekilde uzun uzadıya anlatılan, buna karşılık **Kur'an**'ın sadece bir ayet ile işaret ettiği bu kimselerin kıssası hakkında tefsir kitaplarımızda da hayli bilgi verilmektedir. Müfessirlerimize göre de bunlar İsrail oğullarından bir topluluk idi. Yaşadıkları bölge sıhhat yönünden elverişli değildi. Bu yüzden orada şiddetli bir veba hastalığına yakalandılar. Bunun üzerine, ölüm korkusuyla bölgeden kaçtılar, geniş ve temiz bir vadiye indiler. "Ölümün olmadığı bir yere geldik" dediler ve oraya yerleştiler. Allah onlara iki melek gönderdi; biri vadinin üst tarafından, diğeri de alt tarafından onlara korkunç bir şekilde seslendi, şiddetli bir gürültü çıkardılar. Onların çıkardığı bu gürültü ile sayılarının 3 bin ila 70 bin arasında değiştiği söylenen²⁹⁸ bu insanların hepsi helak oldular. Yerleri yurtları yerle bir oldu, altı üstüne geldi bölgenin. Bedenleri dağılıp gitti, kemikleri kurudu. Böylece üzerlerinden uzun bir zaman geçti. Derken İsrail oğulları peygamberlerinden adı **Hezekiel** olan bir peygamber oradan geçti. Onları bu şekilde görünce yanbaşlarında durdu ve durumları üzerine tefekküre daldı. Allah'tan onları kendi eliyle diriltmesini murat etti. Allah da ona bunları nasıl dirilteceğini kendisine göstermeyi isteyip istemediğini sordu. "Evet" deyince, ona, kemiklere, "ey kemikler Allah size toplanmanızı emrediyor" demesi söylendi. O da böyle dedi. Kemiklerin hepsi bir araya geldi, her bedenin kemikleri üst üste geldi. Sonra Allah'ın emriyle onlara ete bürünmelerini, kanlanıp canlanmalarını söyledi. Kemikler ete büründüler, kanlanıp canlandılar. Sonra ayağa kalkmalarını söyledi, onlar da dirilip ayağa kalktılar, "Rabbimiz sen her türlü eksiklikten münezzehsin, sana hamt ederiz, senden başka ilah yoktur." diyorlardı. Sonra yeniden memleketlerine döndüler, yüzlerinde ölüp dirildiklerine dair işaretler vardı, uzun süre yaşadktan sonra ecellerine göre öldüler."²⁹⁹

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, İsrail oğullarından bir kral askerlerine savaşı emretti. Onlar savaştan korktular ve krallarına, "savaş için gideceğimiz yerde veba hastalığı var; bu hastalık oradan zail olmadıkça biz oraya gitmeyiz" dediler. Allah Teala onların hepsini öldürdü, sekiz gün bu şekilde ölü olarak kaldılar. Nihayet İsrail oğulları onların bu haberini duydular ve onları defnetmeye geldiler. Fakat o kadar çok idiler ki, onları defnetmekten aciz kaldılar. Etraflarını çevrelediler. Sekizinci günden sonra Allah onları diriltti..."³⁰⁰ Bu diriltmenin peygamber **Hezekiel**'in eliyle olduğu, onla-

²⁹⁸ Bk. ez-Zemahşeri, I/286; er-Razi, III/163; el-Kurtubi, III/230; el-Beydavi, I/129; İbn Kesir, Tefsir, I/440.

²⁹⁹ Bk. er-Razi, III/162; el-Kurtubi, III/230; el-Beydavi, I/129; İbn Kesir, Tefsir, I/440; Ateş, Tefsir, I/430.

³⁰⁰ Bk. ez-Zemahşeri, I/286; er-Razi, III/162-163; el-Kurtubi, III/230; el-Beydavi, I/129; Cevheri, I/1/227; Yazır, II/819-820.

ra kendi içlerinden kudretinin büyüklüğüne delil olacak bir işaret göstermesini Rabbinden istemesi üzerine gerçekleştiği rivayetlerde kaydedilmektedir.³⁰¹

Müfessirlerimiz bu ölüm dirilme hadisesini gerçek anlamda değerlendirebilirler ve bunu kıyamet günündeki cismani dirilmenin kat'i delili olarak gösterirler.³⁰²

Buradan öğreniyoruz ki, sayıları binlerle (ulûf)³⁰³ ifade edilecek kadar çok kişi, dünya hayatında ibret ve alamet olmak üzere öldürülüp diriltmişlerdir. **er-Razi**, buradaki ölüm ve diriltmenin gerçek olduğuna inanılması gerektiğini söylüyor. Çünkü diriltme haddi zatında mümkündür. Sahih haber de onun meydana geldiğini haber vermektedir. Bu sebeple onun vuku bulduğuna inanmak gerekir. Ona göre çeşitli unsurların belli bir şekil üzere bir araya gelmesiyle diriltme mümkün olur. Bu unsurların yeniden diriltme için bir araya gelmesi de mümkündür.³⁰⁴

Mutezile dünya hayatında ölümlerin diriltmesini harikulade bir olay olarak görmekte ve bunun ancak peygamberlerin mucize izhar etmek istemeleri durumunda olabileceğini söylemektedirler. Şayet bunun dışındaki haller için de bu mümkün olursa, o zaman bu, peygamberliğe işaret eden bir delil olmaktan çıkar. Yine Mutezileye göre, bu olay sadece **Hezekiel** zamanında ve onun duasının bereketiyle gerçekleşmiştir. Bu bilgileri veren **Razi**, bize göre diyor, bu tür olağanüstü fiillerin kerameti izhar ve benzeri gayeler için de gerçekleşmesi mümkündür, caizdir ve bu şekilde hasredilmesi doğru değildir.³⁰⁵

Bazı alimlerimiz bu ölümün mecazi olabileceğine de işaret etmişlerdir. **el-Meraği**'ye göre bunların ölümü, düşmanlarının boyunduruğu altına girmeleri, diriltmeleri ise, yeniden özgürlüklerini kazanmalarıdır. Ona göre, esaret altındaki kimselerin durumu ölümlerinki gibidir; bunların herhangi bir güçleri ve yetkileri yok, iradeleri yok, sanki mevcut değiller... Bu vaziyette iken içlerinden birinin veya birilerinin önderliğinde yeniden toparlanmaları, bir araya gelmeleri, güçlenmeleri, boyunduruk altından çıkıp özgürlüklerine kavuşmaları ile dirilmiş oluyorlar...³⁰⁶

el-Meraği'nin sosyolojik bakış açısıyla değerlendirdiği, tüm toplumlar için geçerli sosyal bir olgu olarak düşündüğü ve **Muhammed Abdüh**'un

301 Bk. İbn Kesir, Tefsir, I/440; er-Razi, III/163; Cevheri, I/I/227-228; Ateş, Tefsir, I/430.

302 Bk. İbn Kesir, Tefsir, I/440;

303 Bu kelimenin manaları için bk. ez-Zemahşeri, I/286; er-Razi, III/163.

304 Bk. er-Razi, III/164.

305 er-Razi, III/164.

306 Bk. el-Meraği, I/II/208.

(v.1265/1905) düşüncelerinin hülasası mahiyetinde verdiği³⁰⁷ bu olay hakkında **Süleyman Ateş** de şöyle diyor: "Belki de İsrail oğullarından bir gurup, çalışmadan, cihattan uzak durdukları için geri kalmışlar, düşmanlarının istilasına uğrayıp zillet içine düşmüşlerdir. Bu, onlardan birçok kimsenin ölmesine, birçoğunun da ölümden de kötü bir hareket içinde kalmasına sebep olmuştur. Yıllarca böyle esaret içinde kaldıktan sonra nihayet içlerinden çıkan bir peygamberin, bir kutsi kuvvet sahibi kurtarıcının uyarılarıyla uyanmışlar, kölelik zincirini kırıp bağımsızlığa kavuşmak suretiyle yeniden hayat bulmuşlardır. Bağımsızlık ve hürriyet, bir millet için hayat, esaret ise ölüm demektir. Gerçekten yılgınlık gösterenler, ölümden korkanlar, millet olarak varlıklarını sürdüremezler. Hürriyet için ölmesini bilenlerdir ki yaşamağa layıktırlar. *"Ey inananlar, sizi yaşatacak şeylere çağırdıkları zaman Allah'ın ve Elçisinin çağrısına koşun ve bilin ki, Allah, kişi ile onun kalbi arasına girer ve siz, O'nun huzuruna toplanacaksınız."*³⁰⁸ *"Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüeyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkmayan kimse gibi olur mu?"*³⁰⁹ ayetlerinden anlaşıldığı üzere bir peygamberin uyarılarıyla uyanıp cehalet karanlıklarından, zillet ve hakaret durumundan kurtulmak da "hayat" olarak nitelendirilmiştir. İşte bu ayette de geri kalmış, zillet ve hakaret içine düşmüş bir milletin uyanıp silkinmesi, esaret zincirlerini kırıp atması, ölümden dirilme olarak nitelendirilmiş olabilir."³¹⁰

el-Mevdudi (v.1979) ise, bu olayı tarihi süreç içerisinde değerlendirmektedir: "Hz. **Musa** Allah'tan aldığı vahiy üzerine onlara Filistilere (Filistinlilere) saldırmalarını, onların halkını sürüp çıkarmalarını ve orayı fethetmelerini emrettiğinde onlar korktular ve ilerleme emrine karşı çıktılar. Bu nedenle Allah onları başıboş bir şekilde çölde bıraktı ve böylece çölün zorlukları içinde eski nesil yok olup, yerine yeni bir nesil yetişti. Daha sonra Allah onlara Filistilere karşı zafer ihsan etti. Büyük bir ihtimalle "ölüm ve ikinci bir hayat", **Mısır**'dan çıkışın bu iki yönünü kast etmektedir."³¹¹

Gerek daha önce sözünü ettiğimiz olaylar, gerekse burada sözünü ettiğimiz hadisenin ne zaman olduğu; bunların kim olduğu, nerede yaşadıkları, ne kadar oldukları, nasıl öldürüldükleri, ne şekilde diriltildikleri vb. hususların hiçbir öneminin olmadığı; şayet bunları bilmenin bir faydası olsaydı,

³⁰⁷ Bk. el-Merağî, I/II/208-209.

³⁰⁸ el-Enfal, 8/24.

³⁰⁹ el-En'am, 6/122.

³¹⁰ Ateş, **Tefsir**, I/431-432. Cevheri de bu olaydan bu yönde dersler çıkarılması gerektiğine işaret eder. Bk. Cevheri, I/I/228-229.

³¹¹ el-Mevdudi, I/149-150, dipnot: 266.

Allah'ın bunları detaylı olarak açıklayacağı da belirtilmiştir. "Bu öyle ibretli bir nasihattir ki, kast olunan, vakanın gerisindeki mana olup, hadisenin geçiş şekli, yeri ve zamanı mevzubahis değildir. Burada yer ve zaman belirtmek, kissanın anlatmak istediği ibret unsuruna fazla bir şey ilave etmez."³¹²

Bütün buralarda kendisinden söz edilen ve adı **Hezekiel** olarak geçen İsrail oğulları peygamberinin, Kur'an'da adı geçen **Zülkifl** olduğu söylenmektedir.³¹³

f - Hz. İsa'nın Ölülere Diriltmesi

Yüce Allah kullarına gönderdiği peygamberlere, onları ikna için mucize³¹⁴ dediğimiz bazı olağanüstü işler ve olaylar sergileme imkanı vermiştir. Peygamberler, gönderildikleri kimselere bu olağanüstü hadiseleri göstererek, onları kendilerine inanmak konusunda ikna etmeye çalışmışlardır. Hz. **Salih**'in devesi, Hz. **Musa**'nın asası, Hz. **Süleyman**'ın kuşlarla konuşması adına "**mucize**" dediğimiz bu olağanüstü hadislerden bazılarıdır. Hz. **İsa** da peygamberliğini isbat ve kavmini ikna için bazı mucizeler göstermiştir. Körün gözlerini açması, alaca hastalığına yakalanana iyileştirmesi bunlardandır. Bunların içinde en çok dikkat çeken ve en büyük olanı, ölülere diriltmesidir. **İsa**'nın bu mucizesinin, aynı zamanda bu konuda insanlığın önüne konulmuş ve bu yönde çalışmalarının istendiği bir hedef olduğu söylenebilir. Zira peygamberlerin gösterdiği mucizeler, her zaman, ama daha çok kendi dönemlerinde etkili birer mucize olmaları yanında, aynı zamanda ileride insanlığa gösterilen bir ufuk, bir ışıktır.³¹⁵ İnsanlık gücü ve imkanı nisbetinde bu ışığa doğru koşmalıdır. Bir gün onu yakalaması muhtemeldir.

Esasen Cenab-ı Hakkı'nın **Kur'an-ı Kerim**'de peygamberlerin mucizelerinden ve bazı tarihi hadiselerden bahsetmek suretiyle, ilim, fen ve sanat alanlarında insanlığın ulaşabileceği nihai noktalara işaret etmek istediği de söylenmiştir.³¹⁶ **Süleyman**'ın hayvanlarla, özellikle de kuşlarla konuşup anlaşması, insanlara bu yönde yapılmış bir teşvik olarak değerlendirilebilir. Neml suresinde **Süleyman**'a kuşların dilinin öğretildiği, kuşlardan ordularının olduğu, karıncalarla konuştuğu, onunla hüdhüd denen kuş arasında bir muha-

³¹² Seyyid Kutub, **Fi Zilali'l-Kur'an**, (Terc. Heyet), İstanbul, tarihsiz, I/541.

³¹³ Bk. er-Razi, III/164; Yazır, II/820; Ateş, **Tefsir**, I/430.

³¹⁴ Tanımı ve şartları için bk. Abdulkahir el-Bağdadi, **Kitabu Usuli'd-Din**, İstanbul, 1346/1928, 170-171; Nedim Yılmaz, **İ'cazu'l-Kur'an**, İstanbul, 1984, 8-14.

³¹⁵ Bk. Said Nursi, **İşaratu'l-İ'caz**, İstanbul, 1957, 179.

³¹⁶ Celal Kırcı, **Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler**, İstanbul, 1982, 54.

verenin geçtiği belirtiliyor.³¹⁷ "Bu demektir ki, hayvanlar özel bir eğitime tabi tutularak dilleri çözülebilir ve kendileriyle konuşup anlaşma imkanları yaratılabilir."³¹⁸ Bugün insanların eğitilen köpekler, atlar, kediler, kuşlar ve daha başka hayvanlarla çok iyi bir şekilde anlaşabildikleri herkesin bildiği bir husustur. Her ne kadar bunu Süleyman'ın mucizesiyle karşılaştırmak mümkün değilse de, bu, insanlık için bu uğurda elde edilmiş büyük bir başarıdır.

Yine Kur'an'da Süleyman'ın emri altındaki bir alimin, Sebe' melikesi Belkis'in tahtını olduğu gibi, göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir süre içerisinde Yemen'den Kudüs'e getirdiği kaydediliyor: "*Yanında Kitaptan bir ilim bulunan kimse de, "sen gözünü (açıp) yummadan ben onu sana getirebilirim" dedi. (Süleyman) tahtı yanında yerleşmiş görünce dedi: "Bu Rabbimin lütfundandır..."*"³¹⁹ "İnsanlık şu anda bir yerden bir yere eşyanın görüntülerini anında nakledebiliyor. Süleyman olayı münasebetiyle bize bildiriliyor ki, gün gelecek eşyanın ve insanın kendisi de anında bir yerden bir yere nakledebilecektir."³²⁰ Bu ayetle ilgili olarak Ahmed Deedat da şunları kaydediyor: "Teknoloji ses hızını kat kat aştı. Ama yine de bilim adamlarını tatmin etmiyor. "Hızlı... Daha hızlı... En hızlı..." çağımızın sloganıdır. Zira bize 4.25 ışık yılı uzaktaki en yakın yıldız elimizdeki en hızlı füzelerle ancak 3000 (üçbin) senede gidip gelinebilir. Buna insanın ne ömrü, ne de enerjisi yetmemektedir. Ama insanoğlu gözünün görebildiği, hayalinin ulaşabildiği her yeri merak etmekte ve ona ulaşmak için büyük bir hırsıyla çalışmaktadır. Bu yüzdendir ki, içinde yaşadığımız evrenin en hızlı varlığı sayılan ışık hızına göz dikmiştir bilim adamları... Yukarıdaki ayetlerde anlatılan nakil olayı bize cesaret veriyor, bize ışık tutuyor. Adeta "haydi siz de çalışın, bilim ve teknikte ilerleyin. Kitabı bir ilme sahip olun ve bir mucize olarak lütfettiğim bu olayı siz de gerçekleştirin" demektir."³²¹ Hüseyin Atay da bu ayetin "bir insanı, nesneyi veya maddeyi uzak bir yere ışınlamak yoluyla nakletmek"le irtibatını kurmakta, henüz hayal ve deney safhasında olan bu tekniğin bir gün gerçekleştirilmesi durumunda, bu ayetin daha iyi anlaşılabilceğine işaret etmektedir.³²² Olayı değerlendiren Celal Kirca ise, bu işi yapan kişinin bir peygamber değil, kitap ilmine sahip biri olduğuna işaret ettikten sonra, "o kişinin sahip olduğu kitabı bilgiye biz de sahip olabilirsek, aynı şeyi yapma-

³¹⁷ Bk. en-Neml, 27/16-30.

³¹⁸ Y.N.Öztürk, Kur'an'daki İslam, 170. Ayrıca bk. Yaşar, 268.

³¹⁹ en-Neml, 27/40.

³²⁰ Y. N. Öztürk, Kur'an'daki İslam, 170-171.

³²¹ Ahmed Deedat, Kur'an En Büyük Mucize, (Çev. Edip Yüksel); İstanbul, 1984, 154.

³²² Hüseyin Atay, "Modern ilim ve Kur'an-ı Kerim ilişkisinde Metod", Yusuf Mürüvve'nin İzafiyet Teorisi ve Kur'an İlkeleri (Ter. R.Çalı) adlı kitabına yazdığı takdim yazısından Kirca, Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri, 46-47.

mak için hiçbir sebep yoktur" demekte ve insanlığın şimdi değilse bile, ileride eşyayı maddeten nakletme imkanına kavuşabileceğine dikkat çekmektedir.³²³

Hız. İbrahim'in Nemrut tarafından ateşe atılması sırasında ateşin İbrahim'i yakmadığı Kur'an'da ifade edilmektedir: "*Dediler: Onu yakın, tanrılarınıza yardım edin, eğer bir iş yapacaksınız. Biz de: Ey ateş, İbrahim'e serin ve esenlik ol! dedik.*"³²⁴ Bu, İbrahim'in bir mucizesidir.

Bugün bilim adamları ateşe dayanıklı yanmayan giysiler üretebilmişlerdir. Bunları giyen biri de, ateşe atılsa yanmayabilir. Nitekim bazı itfaiye erlerinin bunları giyerek yangınların içine dalıp yanmakta olan yaralıları veya eşyaları kurtardıklarına şahit oluyoruz. Ama bize göre bu, hiçbir zaman İbrahim'in mucizesiyle kıyaslanamaz. Her mucizeyi kendi şartlarında değerlendirmek lazımdır; o günün şartlarında İbrahim'in şahsında gerçekleşen mucize ile, bugün pek çok ilmi verinin, deneyin sonucu olarak, ayrıca birçok alet kullanılarak elde edilen ateşe dayanıklı elbise asla bir tutulamaz. Yine bize göre, bugün böyle bir kıyafetin imal edilmiş olması, İbrahim'in mucizesini ne iptal eder, ne de değerini düşürür, o yine insanları aynı şartlarda benzerini meydana getirmekten aciz bırakan bir mucizedir. Bunlar birer mucize olmaları yanında, ayrıca insanlığın önünü aydınlatan birer kandil mesabesinde oldukları. İnsanlık onlara yönelmeli, onlardan ışık almalıdır.

Bilim adamları tarihte mucize kabilinden peygamberlerin gösterdiği olağanüstü olaylardan daha ilginç şeyler de tesbit edebilirler. Nitekim bugün, günlük hayatımızın vazgeçilmez birer parçası olan televizyon, bilgisayar, internet, cep telefonları, gibi kitle iletişim araçları; son derece gelişmiş uçak ve füzeler, denizaltılar, manyetik alan üzerinden adeta uçarcasına giden trenler, son model otomobil ve diğer ulaşım araçları, vb. bugün her tarafta kullanılan teknolojik ürünler; robotlar; kopyalama, tüp bebek başta olmak üzere tıp alanında kaydedilen gelişmeler vs... bütün bunlar eski dönemlerde peygamberler tarafından gösterilen mucizelerden daha az önemli değildir, hatta bunlardan bazıları onların bazılarında üstün de olabilir. Ama bunların hiçbiri bu mucizelere halel getirmez.

Daha önce peygamberlerin mucizesi durumundaki bazı olağanüstü olayların, bugünkü ilim ve fen sayesinde olağan bir vakaya dönüşmüş olması, bunların bazılarının veya benzerlerinin gerçekleştirilmiş olması, ileride diğer mucizelerin de gerçekleştirilebileceğine veya en azından onlara yaklaşılabileceğine bir delildir.

³²³ Kırca, Kur'an-ı Kerim'de Fen İlimleri, 131-140.

³²⁴ el-Enbiya, 21/68-69.

Bu anlayışla baktığımızda İsa peygamberin ölüleri diriltmesi, ilim açısından çok önemli bir husustur ve ısrarla üzerinde durulması, araştırmalar yapılması gerekir. Belki insanlar hiçbir zaman ölüyü diriltmeyecektir, ancak bu konuda mesafe kat' edeceklerine kesinlikle inanıyoruz. Esasen bugün çok kez değişik örneklerini gazetelerden görüp okuduğumuz kopyalama yöntemi, belli bir süre vücudunu uzun yıllar sonra yeniden canlandırılmak üzere dondurma işlemine tabi tutma anlayışı bize bu konuda nelerin yapılabileceği yönünde ümit verici bilgiler sunmaktadır. Bütün bunların ötesinde artık canlı varlığın da üretilebileceğine işaret ediliyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi, basın organlarında yer alan haberler, genetik konusunda araştırmalar yapan ABD'li bilim adamı **Dr. J.Craig Venter** ve ekibinin, insan vücudunda bulunan zararsız bir bakteriden alınacak **DNA**'larla yepyeni bir canlı üretilebileceğini söylediklerini belirtmektedir.³²⁵

İşte bugün bilimin ulaşabildiği bu noktanın çok ilerisinde bir hususu, bundan ikibin yıl önce yaşamış olan İsa'nın mucizelerinde görüyoruz. O İsrail oğullarına şöyle diyor: "(...) *Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim...*"³²⁶ Aynı ifade başka yerde de Allah'ın sözü olarak tekrarlanmaktadır: "*Allah demişti ki: (...)Benim iznimle ölüleri (hayata) çıkarıyordun...*"³²⁷

Tefsir ve Tarih kaynaklarında geçen bilgilere göre İsa, kavmini inandırmak için Allah'ın izniyle ölüleri diriltmiştir. İsa'nın ölüleri "*Ya Hayy, Ya Kayyum!*.." diyerek dirilttiğine işaret ediliyor³²⁸. Nitekim dostu **Azer**'i öldükten sonra bu şekilde diriltmiştir. Yine ona göre İsa, **Sam b. Nuh**'u da onların gözü önünde diriltmiştir.³²⁹ Ayrıca bir ihtiyarın ölmüş olan oğlunu da diriltmiştir.³³⁰ İsa'nın **Sam**'dan başka iki adam ile bir kadın ve bir cariyeyi de dirilttiği kaydedilmektedir.³³¹ Tefsirinde İsa'nın genç bir kızı defnedilmeden önce dirilttiğine yer veren **el-Meraği**, ancak onun çürümüş bir ölüyü dirilttiğine dair herhangi bir naklin gelmediğini söylemektedir.³³² Oysa biraz evvel de belirttiğimiz gibi pek çok müfessirimiz İsa'nın **Sam b.Nuh** gibi asırlar önce ölmüş ve çürümüş birini de dirilttiğini nakletmektedir.

³²⁵ Bk. **Hürriyet Gazetesi**, 25 Ocak 1999 Pazartesi. Ayrıca bk.

<http://hurweb01.hurriyet.com.tr/hur/turk/99/01/25/dunya/01dun.htm>; **Hürriyet Gazetesi**, 12 Eylül 1999 Pazar; Ayrıca bk. <http://hurweb01.hurriyet.com.tr/hur/turk/99/09/12/dunya/03dun.htm>

³²⁶ Al-ı İmran, 3/49.

³²⁷ el-Maide, 5/110.

³²⁸ Hz.İsa'nın yaptığı dua için ayrıca bk. et-Taberi, III/278; İbn Kesir, **Tefsir**, III/218.

³²⁹ Bk. ez-Zemahşeri, I/358; er-Razi, VIII/57.

³³⁰ Bk. er-Razi, VIII/57. El-Kurtubi Hz.İsa'nın 4 kişiyi dirilttiğini söylüyor. (Bk. el-Kurtubi, IV/95).

³³¹ ez-Zemahşeri, I/676.

³³² el-Meraği, I/III/158.

İncil'de **el-Meraği**'nin sözünü ettiği kızın diriltilmesi şöyle anlatılır: "(..) İşte bir reis geldi ve kızım şimdi ölmüştür, fakat gel, üzerine elini koy, yaşayacaktır, diyerek ona secde kıldı... Ve İsa reisin evine gelip neyzenleri ve gürültü eden kalabalığı gördüğü zaman; çekilin, çünkü kız ölmedi, ancak uyuyor dedi. Onlar kendisine çok gülüyorlardı. Fakat kalabalık dışarı çıkarılınca İsa içeri girdi ve kızı elinden tuttu, kız ayağa kalktı. Ve bunun haberi bütün o memlekete yayıldı."³³³

Bütün bu takdim ettiğimiz hususlar, **Kur'an-ı Kerim**'de yer alan ölüp de dünya hayatında yeniden dirilmenin örnekleridir. Şayet bütün bunları pek çok müfessirimizin yaptığı gibi gerçek anlamında değerlendirsek, o takdirde öldükten sonra dünya hayatında yeniden dirilmiş binlerce kişiyle karşı karşıya gelmiş oluyoruz.

g - Ashab-ı Kehif

Kur'an'da **Ashab-ı Kehif** ve **r-Rakim**'den bahsedilmektedir. **Kehif**, dağda bulunan geniş mağara demektir. **Rakim** ise başka manalar yanında ayrıca Ashab-ı Kehif adlarının üzerinde yazılı olduğu taş levha anlamına gelmektedir³³⁴. **Mısır**'da bulunan ünlü taş levhalar gibi ki, onların üzerinde cereyan eden olayların tarihi ve liderlerin hayatı hakkında bilgi verilir.³³⁵

Tefsirlerimizde ve Hıristiyan kaynaklarında nakledildiğine göre³³⁶, **Efes**³³⁷ veya ve meşhur kavle göre **Tarsus**'ta³³⁸ yaşayan bir gurup genç, memleketlerine gelen bir havarinin daveti ile basiretleri ve dirayetleri sayesinde, Hıristiyan olup putlara tapmaktan vazgeçerler. Bu gençler kavimlerinin ve başlarında bulunan kralın putlara tapmalarını yanlış bulur, bu konuda onları uyarırlar. Ancak kavimleri ve kralları onlara baskı yapar ve onları da putlara tapmaları için zorlarlar. Şehirde kargaşa çıkar; bir çok Hıristiyanı öldüren kral, bölgenin ileri gelenlerinin çocukları olan bu gençleri öldürmez, onlara kısa bir süre verir, şayet bu süre sonunda da putlara tapmaktan imtina ederlerse onları öldüreceğini söyler. Bu gençler de kendilerine yapılan tazyikler-

³³³ İncil, Matta, 9/18-26.

³³⁴ ez-Zemaşeri, II/677; el-Beydavi, II/4; Cevheri, V/IX/125; Yazır, V/3225; el-Mevdudi, III/140-141, dipnot: 7; Havva, VI/3165.

³³⁵ Cevheri, V/IX/125.

³³⁶ Tefsirlerimizdeki bilgi ile Hıristiyan kaynaklarındaki bilginin mukayesesi için bk. Yazır, V/3233-3234, dipnot 1; Havva, VI/3161-3164; el-Mevdudi, III/141143, dipnot: 9.

³³⁷ Bk. Havva, VI/3161-3162.

³³⁸ Tillovi, 309.

den kurtulmak ve gönül huzuru içinde Rablerine ibadet etmek üzere dağda bulunan bir mağaraya sığınır. Yolda onlara köpeği ile beraber bir çoban da katılır. Hep birlikte mağarada ibadet ederler.

Bir süre sonra kralın çıktığı seferden döndüğünü ve kendilerini araştırdığını öğrenirler. Bu sefer korkuya kapılır ve kendilerini koruması için Allah'a dua ederler. Allah da onlara uzun bir uyku verir. Onların bu mağarada olduğunu öğrenen kral, üzerlerine gelir, fakat onları ölmüş zannederek öylece bırakır ve üzerlerine mağarayı kapatır. Kralın yanında bulunan, fakat imanını saklayan iki kişi, bütün bu olanları bir taş levhaya yazar, onları sıkı sıkıya saklar ve "inşallah kıyametten önce birileri bunları tesbit eder" derler.

Bu gençler asırlarca ölü vaziyetinde uykuda kalırlar. Bu arada memlekete salih bir zat kral olur, insanlar onun döneminde öldükten sonra dirilme konusunda münakaşa ederler; bir kısmı bunun hak olduğunu söylerken, bir kısmı da bunu inkar eder. Salih kral, Allah'a dua eder ve kullarına dirilişin hak olduğuna dair bir ayet göstermesini ister.

O arada bir çoban, bu gençlerin uyudukları mağaranın kapısını yıkip, orayı koyunları için ağıl yapmak ister. Çoban mağarayı açınca bu gençler uykularından uyanırlar, namaz kılmak için toplanırlar. Sonra da aralarında ne kadar uyuduklarını konuşurlar.

İçlerinden birini şehre gönderirler. Şehre gelen kişi, her şeyin değiştiğini ve insanların İsa'yı takdis ettiklerini hayretle seyreder. Bir şeyler alırken verdiği eski parayla durumları anlaşılır. Genç onlara başlarından geçenleri anlatır. O arada bir tabut içinde saklı tutulan ve eski kral dönemindeki iki müminin onların hikayesi hakkında yazdığı taş levha da bulunur. Halk başlarında kralları olduğu halde mağaraya; Allah'ın bir mucizesi olan bu gençleri görmeye gelirler. Gençlerle konuşurlar. Sonra da Allah gençlerin ruhunu alır ve ölürlür. Kral da halk ile birlikte onların bulunduğu yere bir mescit yaptırır.³³⁹ Başka rivayetlerde bazı küçük farklar olmakla birlikte ana hatlarıyla **Ashab-ı Kehif ve'r-Rakim**'in hikayesi bundan ibarettir.

Kur'an'da bunların öldüğünden bahsedilmez; sadece uyutulduklarından söz edilir: "*Biz onların kulaklarına nice yıllar (ağırlık) vurduk*"³⁴⁰ (sesleri duymaması için engel koyduk, onları gürültünün uyandıramayacağı derin bir uykuya daldırdık).³⁴¹ Bu derin uykudan uyandırılmaları ise, öldükten sonraki

³³⁹ Bk. el-Beydavi, II/5-9; Cevheri, V/IX/125-130; el-Meraği, V/XV/125-129; Yazır, V/3230-3233; el-Mevdudî, III/141-143, dipnot: 9; Havva, VI/3161-3164; Ateş, Tefsir, V/291-292.

³⁴⁰ el-Kehif, 18/11.

³⁴¹ el-Beydavi, II/5; Cevheri, V/IX/127; el-Meraği, V/XV/122; Havva, VI/3165.

diriltme için de kullanılan "baasa" fiili ile ifade edilmiştir: "*sonra onları uyandırdık (baasnahum)*"³⁴² Bütün müfessirlerimiz buradaki "baasnahum"a, "uyandırmak" anlamı vermişlerdir.³⁴³ **Cevheri**, uykularının ölümlerin hali, uyandırılmalarının ise ölümlerin diriltilmesi gibi olduğuna işaret etmektedir.³⁴⁴

Bu gençlerin hali, ister gerçek bir ölüm ve arkasından diriltme olsun, isterse uzun süreli bir uyku ve sonrasında uyandırılma olsun, her halu karda olağanüstü bir hadisedir ve üzerinde derin derin düşünülmesi gerekir. Bu olay her iki yönüyle de ilgi çekicidir ve ilim aleminin önünde bir ufuk olarak durmaktadır. Şayet bu bir ölüm ve dirilme hadisesi ise -ki daha önce bunun örneklerini gördük-, alimler bu yönüyle bunu örnek alıp incelemeler yapmalıdırlar. Yok şayet, uzun ve derin bir uyku, uyutma, dondurma hali ise -ki yukarıda buna da örnek olabilecek hadiselerle işaret ettik-, ilim aleminin bu yönüyle bunu incelemesi gerektiğine inanıyoruz.

Kur'an'daki ifadelerden, bu uzun süre içerisinde bu kişilerin ölü değil de derin bir uykuda oldukları anlaşılmaktadır: "*Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırsın. Onları (uykuda) sağa - sola çeviririz. Köpekleri de girişte iki kolunu uzatmış vaziyettedir.*"³⁴⁵ Bununla beraber dışarıdan gören için korkunç bir manzaraları vardır: "*Onların durumunu görseydin, mutlaka onlardan dönüp kaçırdın ve onların (o vaziyetinden) dolayı içine korku dolardı.*"³⁴⁶

Bunların halinin öldükten sonra diriltmeye örnek olarak verilmesi, tam olarak ölmüş olabilecekleri ihtimalini de akla getiriyor: "*Böylece onları buldurduk ki, Allah'ın va'dinin gerçek olduğunu ve (kıyamet) saatinin geleceğinde asla şüphe olmadığını bilsinler...*"³⁴⁷

Bu, aynı zamanda ilahi kudretin de bir delilidir. Bu kişilerin bedenini üçyüz seneyi aşkın bir süre koruyup çürümelerini, bozulmalarını önleyip, sonra da onları uyandıran Allah, elbette ruhları da çok daha uzun süreler muhafaza etmeye ve onları yeniden bedenlerine döndürmeye kadirdir.³⁴⁸

Bunların sayıları konusu bizim için çok önem teşkil etmiyor. O yüzden

³⁴² el-Kehif, 18/12.

³⁴³ Mesela bk. el-Beydavi, II/5; Cevheri, V/IX/127; el-Meraği, V/XV/122; Tillovi, 309; Havva, VI/3165; Ateş, Tefsir, V/288.

³⁴⁴ Cevheri, V/IX/128.

³⁴⁵ el-Kehif, 18/18.

³⁴⁶ el-Kehif, 18/18.

³⁴⁷ el-Kehif, 18/21.

³⁴⁸ Cevheri, V/IX/128.

³⁴⁹ Bunun için bk. el-Kehif, 18/22. Ayrıca bk. el-Beydavi, II/8; Cevheri, V/IX/128; Havva, VI/3182; Ateş, Tefsir, V/290.

üzerinde durmaya gerek görmüyoruz.³⁴⁹ Ancak ne kadar süreyle uykuda (veya ölü olarak) tutuldukları önem arz ediyor. **Kur'an**'da onların, kaldıkları süreyi bir gün, ya da daha az bir süre olarak zannettikleri belirtilir.³⁵⁰ Gerçekte ise bu süre çok daha uzundur: "*Mağaralarında üçyüz yıl kaldılar, dokuz da ilave ettiler. De ki: Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybı O'nundur...*"³⁵¹ Müfessirlerimizin bir kısmı bu ayete dayanarak, onların Güneş takvimine göre üçyüz, Ay takvimine göre ise üçyüzdokuz yıl kaldıklarını söylemişlerdir.³⁵² **Katade** ise, bu sözün, Allah'a ait değil, bu konuyu kendi aralarında tartışanlara ait olduğunu söylemektedir. Nitekim **İbn Mes'ud**'un kıraatinde bu sözün başında "*Dediler*" kelimesi vardır³⁵³.

Meseleyi değerlendiren **Ateş** de bu görüşün daha isabetli olduğunu söylemektedir. Buna göre, "onların üçyüzdokuz yıl kaldıkları" şeklindeki ifade, onların orada kaldıkları süreyi belirten gerçek bir ifade değildir, bu süreyi sadece ve yalnız Allah bilir³⁵⁴: "*De ki: Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir...*"³⁵⁵

Mevdudi de İbn Mes'ud'un görüşünü paylaşmaktadır.³⁵⁶ Hıristiyan kaynaklarında konu hakkındaki bilgileri aktaran **el-Mevdudi**, **Ashab-ı kehf**in, Hıristiyanlara büyük zulüm yapıp onları putperestliğe teşvik eden ve **Roma İmparatorluğunu** M.S. 249-251 yılları arasında yöneten **Dakyannos (Decius)** zamanında mağaraya saklandıklarını, 408-450 yılları arasında **Roma**'yı yöneten **İmparator II. Theodosius**'un tahta geçişinin 38. yılında, takriben 445-446 yıllarında uyandıklarını kaydeder. Buna göre bunların mağarada uydukları süre yaklaşık olarak 196 yıl olmaktadır.³⁵⁷ Her halü karda bunların asırlarla ifade edilecek kadar uzun bir süre bu halde tutuldukları anlaşılmaktadır.

Kur'an bunlarla ilgili önemli bir hususa daha dikkat çekmektedir; o da güneşin pozisyonu ile ilgili husustur: "*Güneşi görürsün, döndüğü zaman mağaralarından sağa doğru eğiliyor, battığı zaman da sola doğru onları makaslayıp geçiyor ve onlar mağaranın geniş bir açıklığı içindedirler. Bu, Allah'ın ayetlerindedir...*"³⁵⁸ Burada onların durumu ile güneşin pozisyonu

³⁵⁰ Bk. el-Kehif, 18/19.

³⁵¹ el-Kehif, 18/25-26.

³⁵² Bk. el-Beydavi, II/9; Cevheri, V/IX/129-130; el-Meraği, V/XV/138; Tillovi, 311; Havva, VI/3174.

³⁵³ Bk. Ateş, Tefsir, V/290-291.

³⁵⁴ Bk. Ateş, Tefsir, V/291.

³⁵⁵ el-Kehif, 18/26.

³⁵⁶ Bk. el-Mevdudi, III/151, dipnot: 25.

³⁵⁷ Bk. el-Mevdudi, III/141, dipnot: 9.

³⁵⁸ el-Kehif, 18/17.

arasında bir irtibat kuruluyor. Buna göre, güneş, üzerlerine doğmakla beraber, ne doğarken, ne de batarken doğrudan bedenlerine isabet etmemekte, her iki halde de onlar gölgede kalmaktadırlar.³⁵⁹ Bu da dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Cevheri, bu ayetlerin tefsiri mahiyetinde yaptığı açıklamalarda, bir ruh çağırma seanslarında, daha önce yazdığı hikayeyi tamamlamadan ölen bir müellifin ruhunun çağırıldığını ve bir gencin elindeki kalemle hikayenin bin sayfa civarındaki geri kalan kısmını tamamladığını³⁶⁰ anlatır³⁶¹.

"Yüzyıllar boyunca yemek ve su olmaksızın bir mağarada hiç yaşlanmadan insanların yaşatılması ve böylece zalimlerden korunması büyük bir mucizedir. Bununla beraber bu mucize ilim adamlarına bu konuda bir yeşil ışık yakabilir. Son zamanlarda bu konuda bazı uygulamalara dahi geçilmiştir. **Amerika**'da çaresi daha bulunmamış bazı hastalıklara, örneğin kansere yakalanan bazı kişiler özel araçlarda dondurularak bir uykuya yatırılmaktadırlar. Söz konusu hastalığın çaresi bulununca da uyandırılıp tedavi edilmeleri düşünülüyor... Günümüzde sadece deneme veya hayal safhasında bulunan bu konuda ileride olumlu neticeler alınabilir."³⁶²

2 - Kitab-ı Mukaddes'te Geçen Örnekler

a - Samuel I'in Diriltilmesi

Konumuzla alakalı olmasından dolayı yaptığımız inceleme esnasında rastladığımız **Tevrat**'ta yer alan bir bilgiyi de burada zikretmeyi uygun gördük ki, bu bilgi küçük farklarla birlikte bazı tefsir ve tarih kaynaklarımızda da mevcuttur.³⁶³

Tevrat'ın **I. Samuel** adlı kitabında zikredildiğine göre, **Samuel** adındaki peygamber öldükten sonra, kral tayin ettiği **Saul (Talut)**, Filistilerin kendisine karşı güçlü bir orduyla geldiğini görünce çok korkar ve sıklır, Rab'ten

³⁵⁹ Bk. el-Beydavi, II/6; Cevheri, V/IX/127.

³⁶⁰ Enis Behiç Koryürek'in de başından benzer bir olayın geçtiği iddia edilmektedir. Buna göre, 1112 senesinde Trabzon'da öldüğünü söyleyen Çedikçi Süleyman Çelebi adında birisi, 1946-1949 yılları arasında Enis Behiç Koryürek'e gelerek, ona eski devrin ifadesiyle ve düşünmeksizin bir takım şiirler yazdırmış, hatta ayetler ve hadisler ezberletmiştir. Ona Farsça kıtalar söyletmiş ve bazı kehanetlerde bulundurmıştır. Enis Behiç de daha sonra bu şiirleri bir araya getirerek "Varidat-ı Süleyman" adıyla neşretmiştir. (Bk. Kırcı, **Kur'an ve İnsan**, 163-164).

³⁶¹ Cevheri, V/IX/138.

³⁶² Deedat, 158-159.

³⁶³ Bu rivayet hakkında geniş bilgi ve geçtiği kaynaklar için bk. Abdullah Aydemir, **Tefsirde İsrailiyat**, Ankara, 1979, 184-190; dipnot 190.

yardım diler, fakat Rab herhangi bir şekilde ona yardım etmez. Bunun üzerine bir cinci kadın buldurur, kılık değiştirerek ona gider ve ondan cinle fala bakarak **Samuel**'i diriltmesini ister. Kadın, **Samuel**'i görünce korkar, yüksek sesle bağırır. **Saul** ona ne gördüğünü sorunca, yerden kocamış halde, cübbeye bürünmüş olarak bir ilah çıktığını gördüğünü söyler. **Saul** onun **Samuel** olduğunu anlar ve yüz üstü yere düşüp kapanır. **Samuel**, **Saul**'a kendisini niçin çıkarıp dirilterek rahatsız ettiğini sorar. **Saul**, Filistilerin kendisine karşı cenk etmesinden dolayı korkup sıkıldığını, Rabbin kendisini terk ettiğini, ne yapacağını bilmediğini ve danışmak için böyle yaptığını söyler. **Samuel** ona, Rabbin emirlerine tam uymadığı için, Rabbin krallığı onun elinden alıp **Davud**'a vereceğini söyler...³⁶⁴

Bu ifadelerden peygamber **Samuel**'in, **Saul**'un talebi üzerine cinci bir kadın tarafından, cinle fala bakmak suretiyle diriltildiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber bu diriltimenin nasıl olduğu hakkında bilgi verilmez. Her ne kadar bu yönde bir ifade yoksa da bundan sonraki yerlerde bir daha **Samuel**'den bahsedilmediğine göre, onun bu haberi verdikten sonra tekrar öldüğü anlaşılmaktadır.

İslami kaynaklarda sözü geçen kadın bir alime, dirilen peygamber de **Yuşa** olarak geçer. Yine bizim kaynaklarımızda **Yuşa** peygamberin bu haberi verdikten sonra öldüğü belirtilir.³⁶⁵

Olayı değerlendiren **İbn Kesir**, bu kadının peygamberi diriltmesinin değil, onu rüyasında görmüş olmasının muhtemel olduğunu söyler. Çünkü bir peygamberin mezarından kalkması, ancak bir peygamber mucizesi olabilir, oysa bu kadın bir peygamber değildir, der.³⁶⁶ **Cevheri**, bu dirilmeyi "ruh çağırma" olarak değerlendirmekte ve olayı bununla açıklamaktadır.³⁶⁷

b - Hz.İsa'nın Diriltilmesi

Hız. İsa ölülerini diriltmekle bu konuda bize ufuk açtığı gibi, bizatihi onun hayatı da aynı şekilde ışık saçıcıdır³⁶⁸. **Kur'an** onun hakkında şöyle demektedir: "*Doğduğu gün, öleceği gün ve diri olarak kaldırılacağı gün ona selam olsun.*"³⁶⁹ Aynı ifade bizatihi İsa'nın dilinde de tekrar ettirilir: "*Doğ-*

³⁶⁴ Bk. **Tevrat**, I.Samuel, 28/3-20. Ayrıca bk. **Cevheri**, I/1/85.

³⁶⁵ Bk. **Aydemir**, 190.

³⁶⁶ Bk. **Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir**, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, Riyad, 1966, II/9. Ayrıca bk. **Aydemir**, 195.

³⁶⁷ Bk. **Cevheri**, I/1/84-89.

³⁶⁸ Hız. İsa'nın hayatı ve öğretisi hakkında geniş bilgi için bk. **Muhammed Ataurrahim**, **Bir İslam Peygamberi Hız. İsa**, (Çev.Kürşat Demirci), İstanbul, 1985.

³⁶⁹ **Meryem**, 19/15.

duğum gün de, öleceğim gün de ve diri olarak kaldırılacağım gün de (Allah'tan) bana esenlik verilmiştir."³⁷⁰ Nitekim öyle de olmuştur. İsa'nın dünyaya gelişi mucize olduğu gibi³⁷¹, her ne kadar bazı alimler farklı düşünseler de³⁷² İslamdaki genel anlayışa göre dünyadan gidişi de mucize olmuştur, yani ruhu ve cesediyle birlikte göğe yükseltilmiştir.³⁷³

Onun dünyaya gelişi ana hatlarıyla Kur'an'da verilmiştir. Annesi Meryem'den bahisle başlayan doğum hikayesi, nihayet doğumu ve daha beşikteyken konuşması ile son bulmuştur.³⁷⁴ Kur'an, İsa'nın bu mucizevi doğumunu yadırgayanlara şöyle der: "*Şüphesiz Allah katında İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir; onu topraktan yarattı, sonra ona, ol! demesiyle o da hemen oluverdi.*"³⁷⁵ Yine Kur'an'ın beyanına göre o öldürüleceği zaman, Allah'ın katına yükseltilmiştir: "*Allah demişti ki: Ey İsa, Ben seni öldüreceğim, bana yükselteceğim, seni inkar edenlerden temizleyeceğim...*"³⁷⁶

Bu öldürme ve yükseltme konusunda bazı farklı anlayışlar olmakla birlikte genel kanaat, İsa'nın değil, ona benzetilen³⁷⁷ bir şakirdin, İsa zannedilerek çarmıha gerildiği, İsa'nın ise Allah tarafından katına alındığı şeklindedir³⁷⁸. Nitekim Kur'an'da da buna işaret vardır: "*Ve onların şu sözüne binaen: Şüphesiz ki biz Meryem oğlu Allah'ın elçisi İsa Mesih'i öldürdük. Halbuki onlar onu öldürmediler ve asmadılar; lakin kendilerine bir benzetme yapıldı...*"³⁷⁹ Ayette de belirtildiği gibi öldüğü gün de Allah ona esenlik vermiş ve onu kendi katına çıkarmıştır.

İsa'nın vefat ettirilip Allah'a yükseltilmesinden ziyade bizi, diriltileceği gün ile ilgili kısım ilgilendirmektedir. Acaba bu diriltirme dünya hayatında mı olacak, yoksa ahirette mi olacak? Bu ifadenin ahiret hayatıyla ilgili olduğunu söyleyenler yanında, dünya hayatıyla alakalı olduğunu söyleyenler de vardır.³⁸⁰ Hatta genel anlayış, daha ziyade bu ikinci görüş çerçevesinde şekillenmiştir.³⁸¹ Buna göre İsa'nın ruhu henüz kabz olunmamıştır, eceli gelmemiş-

³⁷⁰ Meryem, 19/33.

³⁷¹ Bk. el-Merağî, I/III/160. Bunun ilmi izahı için bk. Nurbaki, 332-336.

³⁷² Bk. Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerim'in Evrensel Mesajına Çağrı, İstanbul, 1990, 142-143; Ateş, Yeniden İslama I, İstanbul, 1997, 215.

³⁷³ Bk. Ateş, Yeniden İslama I, 217.

³⁷⁴ Bunun için bk. Al-ı İmran, 3/42-53; Meryem, 19/16-36. Ayrıca bk. İncil, Luka, I/26-39

³⁷⁵ Al-ı İmran, 3/59.

³⁷⁶ Al-ı İmran, 3/55.

³⁷⁷ Ayette geçen "şubbihe lehum" cümlesi hakkında farklı bir yorum için bk. Ateş, Yeniden İslama I, 207.

³⁷⁸ Geniş bilgi için bk. Yazır, III/1516-1519; Ateş, Kur'an-ı Kerim'in Evrensel Mesajına Çağrı, 142-143.

³⁷⁹ en-Nisa, 4/157.

³⁸⁰ Bk. Yazır, II/1112-1115.

³⁸¹ Bk. Yazır, II/1112.

tir, onun daha dünyada göreceği işler vardır, binaenaleyh kıyamet kopmadan önce yeniden dünyaya gelecek. Onun durumu bir bakay-ı ruhtur, fakat Hıristiyanların dediği gibi uhrevi, ebedi bir baka-ı ruh değil, bir baka-ı berzahıtır. Onun kıyametten evvel eceli gelecek ve vefat edecektir.³⁸² *"Bir gün gelecek, ümmet-i Muhammed'in daraldığı bir devirde Allah'ın bir kelime-i garibesi olan ruh-ı İsa zuhur edecek, ruh-ı Muhammedî maiyyetinde hizmet edecek ve fakat kıyametten evvel vefat eyliyecektir."*³⁸³

Bu yönde hadis olduğu söylenen rivayetler de nakledilmiştir. **Abdullah b. Amr b. As**'ın (v.65/685) **Hz. Peygamber**'den rivayetine göre o şöyle buyurmuştur: *"Meryem oğlu İsa yeryüzüne gelecek, evlenecek, çocuk sahibi olacak ve kırkbeş yıl kalacaktır. Sonra ölecek ve benimle birlikte toprağa verilecektir. Sonra ben ve Meryem oğlu İsa, Ebubekir (v.12/634) ve Ömer'in (22/642) arasındaki bir mezardan kaldırılacağız."*³⁸⁴ **Buhari** (v.256/869) ve **Müslim**'de (v.264/877) de **Ebu Hureyre**'den (v.59/679) buna benzer bir hadis nakledilmiştir. Burada da İsa'nın insanların arasına geleceği, haçları kıracağı, domuzları öldüreceği, cizyeyi kaldıracağı, serveti herkesin arasında yayacağı, fakat buna rağmen iltifat görmeyeceği belirtilir³⁸⁵. Yine **Hz. Peygamber**'in, İsa'nın ölmediğini ve kıyametten önce dünyaya döneceğini ifade ettiği nakledilir.³⁸⁶

Hadis olarak rivayet edilen bu haberler eleştirilebilir³⁸⁷, ancak bunlara dayanılarak **Hz. İsa**'nın yeniden dünyaya geleceği itikadı oluşturulmuştur. **Kur'an**'ın ifadeleri de bu noktada ilgi çekicidir: *"Doğduğum gün de, öleğim gün de ve diri olarak kaldırılacağım gün de (Allah'tan) bana esenlik verilmiştir."*³⁸⁸ Burada diri olarak kaldırılacağım gün ifadesi farklı yorumlara neden olmuştur. Kimi alimlerimiz, başka hiçbir peygamber için kullanılmayan bu dirilmenin dünya hayatında olacağını söylemektedirler. Buna göre İsa biraz evvel verdiğimiz hadislerde de belirtildiği gibi yeniden dünyaya gelecek ve bir süre yaşadıktan sonra ölecek...

Hıristiyanlıktaki anlayışa göre İsa, çarmıha gerilerek öldürülmesin-

³⁸² Bk. Yazır, II/1112-1113.

³⁸³ Yazır, II/1114.

³⁸⁴ İbn el-Cevzi, *Kitabu'l-Vefa*'dan nakleden Ataurrahim, 205.

³⁸⁵ Bk. el-Buhari, *Bed'u'l-halk*, babu Nuzuli İsa b. Meryem, No 3264, III/1272; Müslim b. El-Haccac el-Kuşeyri, *Sahihu Müslim*, Bâbu Nüzûli İsa b. Meryem Hâkimen... No 155, *Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî*, Beyrut tarihsiz, I/135-136. Ayrıca bk. Muhammed b. Yezid İbn Mace, *Sünenu İbn Mace*, Fiten, 33, İstanbul, 1401/1981; Ahmet İbn Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul, 1401/1981, II/240.

³⁸⁶ Bk. Yazır, II/1112.

³⁸⁷ Bu hadislerin eleştirisi için bk. Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Evrensel Mesajına Çağrı*, 140-146; Ateş, *Yeniden İslama I*, 231-241.

³⁸⁸ Meryem, 19/33.

³⁸⁹ Bunun için bk. İncil, *Matta*, 27/1-50; *Markos*, 15/1-40; *Luka*, 23/1-50; *Yuhanna*, 19/1-30.

den³⁸⁹ bir süre sonra dirilmiştir. **İsâ**'nın dirilişi **İncillerde** uzun uzun anlatılmaktadır. Buna göre **İsâ**, dirilmiş, şakirtleriyle görüşmüş, onlara nasihatler yapmıştır: Nitekim **İsâ**'nın kabrini görmeye giden **Mecdelli Meryem** ile **Yakub**'un anası **Meryem**'e Rabb'in bir meleği görünür ve onlara şöyle der: "(...) Siz korkmayın, çünkü haça gerilmiş olan **İsâ**'yı aradığınızı biliyorum. O burada değil; çünkü dediği gibi kıyam etti. Gelin, Rabb'in yattığı yeri görün; ve çabuk gidip şakirtlerine deyin: O, ölülerden kıyam etmiştir; ve işte, sizden öne **Galile**'ye gidiyor; orada göreceksiniz; işte, ben size söyledim. Kadınlar korku ve büyük sevinçle hemen kabirden gittiler, şakirtlerine bildirmeğe koştu- lar. Ve işte **İsâ**: Size selam, diye onların karşısına çıktı. Onlar da yaklaşip **İsâ**'nın ayaklarına sarıldılar, ona secde kaldılar..."³⁹⁰

Luka ve **Yuhanna**'da belirtildiğine göre, dirilen **İsâ**, şakirtleriyle balık bile yemiştir:

"Bunu söyledikten sonra onlara ellerini ayaklarını gösterdi. Onlar sevinçten henüz inanmayıp şaşmakta iken, onlara dedi: Burada yiyecek bir şeyiniz var mı? Kendisine bir parça kızarmış balık verdiler. Onu aldı ve önlerinde yedi..."³⁹¹

İsâ, şakirtlerine pek çok nasihatler yaptıktan sonra, göğe alınmıştır.³⁹²

Sadece Hz. **İsâ** değil, başka mukaddes cesetler de dirilmişlerdir:

"Ve işte mabedin perdesi yukarıdan aşağıya kadar iki parça oldu. Yer sarsılıp kayalar yarıldı; kabirler açılıp uykuda olan nice mukaddeslerin cesetleri kıyam ettiler. Onlar kabirlerden çıkıp **İsâ**'nın kıyamundan sonra mukaddes şehre girdiler ve birçok kimselere göründüler..."³⁹³

Şayet İslami kaynaklarda ve Hıristiyan kaynaklarında anlatılan bu bilgiler³⁹⁴ doğru ise, bu da bir peygambere ait bir mucize olmakla birlikte, dünya hayatında dirilmenin bir örneğini vermektedir.

3 - Tefsirlerde Geçen Bazı Örnekler

Bazı tefsirlerimizde açıkça Kur'an'da yer almasa da, anlatılan konuyla ilgili olarak yaratılma hadiselerine yer verilmektedir. Biz bunlardan rastladığımız birkaç tanesine yer vermeyi uygun gördük.

³⁹⁰ Bk. İncil, Matta, 28/1-20. Ayrıca bk. Markos, 16/1-18; Luka, 24/1-43; Yuhanna, 20/12-17.

³⁹¹ Bk. İncil, Luka, 24/42-43; Yuhanna, 21/13.

³⁹² Bk. İncil, Markos, 16/19; Luka, 24/44-52.

³⁹³ İncil, Matta, 27/51-53.

³⁹⁴ Bunların eleştirisi için bk. Ateş, Yeniden İsalma I, 206-231.

a - Hz. Harun'un Diriltilmesi

Musa'nın kardeşi olan ve onunla beraber risaletle görevlendirilen Harun'un da öldükten sonra dünya hayatında diriltildiği rivayet edilmektedir. Gerçi biz buna dair Kur'an'da bir bilgiye rastlamadık, ancak bazı tefsirlerimizde böyle bir rivayet mevcuttur. Böyle bir haber Ali'den rivayet edilmiştir. Buna göre, o şöyle demiştir: "Musa ve Harun dağın eteğine intikal ettiler. Harun orada uyudu ve o esnada Allah onun canını aldı. Musa kavmine dönüp onlara Harun'un öldüğünü haber verince, onlar, Musa'nın Harun'u öldürdüğünü iddia ettiler. Bunun üzerine Musa kavminden yetmiş kişiyi seçti ve onlarla beraber Harun'un mezarının başına vardı. Allah Teala Harun'u diriltti ve Harun onlara kimsenin kendisini öldürmediğini haber verdi. Orada onları müthiş bir sarsıntı aldı..."³⁹⁵ Şayet bu rivayet doğru ise, Harun peygamber de öldükten sonra dünya hayatında yeniden diriltilenlerden biri olmaktadır.

b - Siyah Köle

Hz. Peygamber'den nakledildiği söylenen bir hadiste Ashabu'r-Ress hakkında bilgi vardır. Buna göre, ashabu'r-ress bir köy halkıdır ki, Allah onlara bir peygamber gönderdi, ancak siyah bir köleden başka kimse peygambere inanmadı. Sonra bu insanlar o peygambere düşmanlık yaptılar, bir kuyu kazdılar ve onu oraya attılar. Üzerine de büyük bir kaya kapattılar. Ona inanan siyah köle, odun toplayıp satardı, onunla peygambere yiyecek ve içecek satın alırdı; kayayı hafif aralar ve satın aldıklarını ona sarkıttırdı. Bir süre böyle devam etti. Yine bir gün siyahi köle odun toplarken, onları yüklenmek istediğinde bir uyku sardı onu ve yanı üzere yattı. Allah Teala onu yedi yıl süreyle o halde bıraktı. Sonra uyandı, gerindi, diğer tarafına döndü, o yanı üzere de yedi yıl yattı. Sonra uyandı, yükünü aldı, bir saat uyuduğunu zannetti. Köye geldi, yükünü sattı, yiyecek ve içecek aldı ve kuyuya gitti, fakat orada kimseyi bulamadı. O uykuda iken kavmi peygamberi kuyudan çıkarıp ona iman etmiş ve tasdik etmişlerdi. Peygamber onlara siyah köleyi sormuş, onlar da onun durumu hakkında bir şey bilmediklerini söylemişlerdi. Sonra Allah peygamberin ve siyah kölenin ruhlarını aldı. Hz. Peygamber bunu anlattıktan sonra dedi ki, bu siyah köle cennete girecek olan ilk kişidir.³⁹⁶

Hadisi değerlendiren bazı müfessirlerimiz, bunların ashabu'r-Ress olarak isimlendirilmelerinin mümkün olmadığını belirtiyorlar. Zira, Kur'an'da

³⁹⁵ Bk. er-Razi, XV/18.

³⁹⁶ Bk. Et-Taberi, XIX/14-15; er-Razi, XXIV/83; el-Kurtubi, XIII/32-33; İbn Kesir, Tefsir, VI/120; es-Suyuti, ed-Dürr, VI/257-258; eş-Şeykani, IV/78.

ashabu'r-Ress'in helak edildiği belirtiliyor. Oysa bunlar peygamberlerine iman edip kurtulmuşlardır.³⁹⁷ İbn Kesir de hadis olarak nakledilen bu sözün garipliğine işaret etmektedir.³⁹⁸

Bütün buralarda sözü edilen bu bilgiler sahih haberlerle sabit olmuş değildir. Kur'an'da öğrendiğimiz kadarıyla "ashabu'r-Ress" denen bir topluluk vardır, bu topluluk da daha başka topluluklar gibi küfre dalmıştır ve bu küfürleri yüzünden de helak olmuşlardır³⁹⁹: "*Ad'ı, Semûd'u, Ress halkını (ashabu'r-ress) ve bunlar arasında bir çok nesilleri de (inkarcılıklarından ötürü helak ettik). Onların herbirine (uymaları için) misaller getirdik; (ama öğüt almadıkları için) hepsini kırdık, geçirdik.*"⁴⁰⁰ Kaf suresinde de müşriklerin inkârı söz konusu edildikten sonra⁴⁰¹ şöyle denmektedir: "*Onlardan önce Nuh kavmi, Ress halkı (ashabu'r-Ress) ve Semûd da yalanlamıştı. Ad ve Firavun ile Lût'un kardeşleri de (yalanladılar). Eyke halkı ve Tübba' kavmi de. Bütün bunlar peygamberleri yalanladılar da tehdidim gerçekleşti.*"⁴⁰²

c - Hz.İsa'nın Elçilerinin Dirilttiği Kişi

Klasik tefsir kaynaklarımızda Yasin suresi tefsir edilirken, Antakya olduğu belirtilen ve halkının putlara taptığı söylenen bir kasabaya, onları Hakk'a davet etmek üzere İsa'nın elçiler gönderildiğinden bahsedilir. Hapsedilen bu elçilerin arkasından İsa peygamber, Şem'un adında birini daha gönderir. Şem'un sempatik tavırlarıyla kendini insanlara sevdirebilir, nihayet kralın dostu olur. Bir gün krala hapse attığı bu iki kişiyi sorar ve onları huzuruna çağırır. Kralın huzurunda onlara ilahları hakkında sorular sorar ve mucizeler göstermelerini ister. Kralın talebi üzerine yedi gün önce ölmüş bir genç getirilir. Elçiler o kişinin dirilmesi için açıktan Allah'a dua ederler. Şem'un da gizlice dua eder. Duaları kabul olur ve onların gözü önünde o kişi dirilir. Krala ve çevresinde bulunanlara, öldükten sonra müşrik addedildiğinden dolayı yedi tane azap vadisine götürüldüğünü anlatır ve onlara bu elçilere inanarak müslüman olmalarını söyler. Bunun üzerine kral iman eder...⁴⁰³

Bazı rivayetlerde diriltelen gencin, kralın kızı olduğu kaydediliyor.

³⁹⁷ Bk. İbn Kesir, Tefsir, VI/120.

³⁹⁸ İbn Kesir, Tefsir, VI/120.

³⁹⁹ er-Razi, XXIV/83.

⁴⁰⁰ el-Furkan, 25/38-39.

⁴⁰¹ Bk. Kaf, 50/1-11.

⁴⁰² Kaf, 50/12-14.

⁴⁰³ Bk. el-Begavi, IV/7-8; el-Kurtubi, XV/15; en-Nesefi, IV/4; Ebu's-Suud Muhammed b. Muhammed el-İmadi, İrşadu'l-Akli'-Selim İla Mezaya'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut, ts. VII/162; el-Alusi, XXII/228, XXIII/1-3.

Şem'un krala, bu elçilerden ölen kızını diriltmelerini talep etmesini söylüyor. Kralın talebi üzerine bu iki elçi kalkıp iki rekat namaz kılıyor, kızın dirilmesi için dua ediyorlar. Bunun üzerine onların gözü önünde mezar yarıyor, kız, üzeri toz toprak olduğu halde dirilmiş olarak içinden çıkıyor. Kız, öldükten sonra müşrik olduğundan azaba duçar kılındığını hatırlatarak, babası ve diğer kavmini imana davet ediyor. Sonra elçilerden tekrar kendisini eski haline getirmelerini istiyor. Onlar da mezarına giren kadının üzerine biraz toprak atarlar, o da eski haline döner...⁴⁰⁴

Bu elçilerin Hz. İsa'nın gönderdiği elçiler olmayıp, Allah'ın İsa'dan sonra gönderdiği nebiler olduğu da rivayet edilmiştir⁴⁰⁵. Buna göre bu üç elçi, Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasındaki fetret döneminin başlarında gönderilmiş üç tane peygamberdir⁴⁰⁶. Kur'an'ın "gönderdik" demesi, halkın bunlara, tıpkı diğer peygamberlere gösterilen tepki gibi tepki göstermeleri, ayrıca bazı tefsirlerimizde kaydedilen olağanüstü deliller göz önünde bulundurularak, bunların İsa'nın havarilerinden ziyade, müstakil peygamber olmalarının daha makul olduğu söylenmiştir⁴⁰⁷. Ancak bu fikre karşı çıkılmış, "gönderdik" denilerek fiilin Allah'a atfının, Hz. İsa'nın bunları Allah'ın emriyle göndermesinden dolayı olup, bunun Arapçada yaygın bir kullanım olduğunu söylemişlerdir. Gösterilen olağanüstülükler ise bu havarilerin kerameti, Hz. İsa'nın ise mucizeleri kabilindedir. O halde bunlar müstakil peygamber değil, İsa peygamberin havarileridirler. Ekseri müfessirimizin kanaati bu doğrultudadır.⁴⁰⁸

Kaynaklarımızda yer alan bu ifadelere itibar eder ve onları doğru kabul edersek, İsa'nın elçilerinin veya peygamber olduğu söylenen bu zatların da ölüleri dirilttiklerini kabul etmemiz gerekecektir. Ancak israili tüm rivayetler gibi, bunu da itiyatla ve temkinle karşılamak gerektiği kanaatindeyiz.

IV - ÖLDÜKTEN SONRA DÜNYA HAYATINDA DIRİLTİLEN HAYVANLAR

İnsanlar yanında hayvanların da öldükten sonra dünya hayatında diriltildiklerine şahit oluyoruz. Hz. İbrahim'in talebi üzerine dört kuş, kesilip parçalandıktan sonra diriltilmişlerdir. Ayrıca, Hz. Musa'nın, Hızır olduğu rivayet edilen bilgin kişi ile görüşmesinde buluşma alameti olan balığın da öldükten sonra dünya hayatında diriltildiği belirtilmiştir. Bunlardan başka, ölü-

404 Bk. el-Beğavi, IV/9.

405 Bk. İbnu'l-Cevzi, VII/11; el-Kurtubi, XV/14; es-Saahbi, IV/4; es-Suyuti, ed-Dürr, VII/50.

406 Bk. eş-Şevkani, IV/366.

407 Bk. el-Alusi, XXII/220.

408 Bk. et-Taberi, XXII/155; el-Kurtubi, XV/14; Ebu's-Suud, VII/61; el-Alusi, XXII/222.

münden yüzyıl sonra diriltilen şahsın eşeği ile **Ashab-ı kehf**in köpeği de öldükten sonra dünya hayatında diriltilenlerdendir. Şimdi bunları görelim:

1 - Hz.İbrahim'in Talebi Üzerine Diriltilen Kuşlar

Ölen bir varlığın diriltilmesi hususu, peygamberlerin de dikkatini çeken çok önemli bir mevzudur. Daha önce peygamber olduğu söylenen bazı kişilerin başından geçen bu yöndeki haberleri anlattık. Peygamberlerin en büyüklerinden biri addedilen **İbrahim** de ölümlerinin diriltilmesi hususunu merak edenlerden biridir: "**İbrahim** de bir zaman; "**Rabbim** ölümleri nasıl diriltirsin?" demişti. (Allah) inanmadın mı? dedi. (**İbrahim**): "**Hayır, (inandım), fakat kalbim kuvvet bulsun diye (görmek istiyorum)**" dedi. O halde kuşlardan dördünü tut, onları kendine çek, (iyice incele), sonra kesip her dağın başına onlardan birer parça koy. Sonra onları kendine çağır; koşarak sana gelecekler. Bil ki, Allah daima galip ve hikmet sahibidir."⁴⁰⁹

el-Hasan el-Basri, ed-Dahhak, Katade, Ata ve İbn Cüreyc (v.150/767) gibi alimlerden gelen bir rivayete göre, bir gün **İbrahim** deniz kıyısında bir leş görür. Deniz kabarmınca leşi alır götürür; denizdeki canlılar ondan yerler. Sonra tekrar karaya vurur; bu sefer de vahşi hayvanlar ondan yerler. Vahşi hayvanlar çekip gidince de kuşlar gelir, yerler ve uçar giderler. Bütün bunları gören **İbrahim**, "Ya Rabbi, bu hayvanın parçalarını, onu yiyen deniz hayvanlarının, vahşi hayvanların ve kuşların karnından toplayıp tekrar nasıl canlandıracağımı bana göster" der. Bunun üzerine ayette belirtilen husus gerçekleşir⁴¹⁰.

Muhammed b. İshak ve daha başka alimlerden gelen rivayete göre ise, **İbrahim**'in böyle bir talepte bulunmasının sebebi, **Nemrud** ile aralarında geçen tartışmadan dolayıdır⁴¹¹. **İbrahim**, **Nemrud**'a "benim Rabbim hem diriltir, hem öldürür" der. **Nemrud**, "ben de diriltir ve öldürürüm" diyerek cevap verir ve bir kişiyi salıverip bir kişiyi de öldürmekle bu dediğini gerçekleştirir⁴¹². Bunun üzerine **İbrahim**, "bu bir öldürme ve diriltme değildir" der ve ayette belirtildiği gibi Rabbinden ölümün ve diriltmenin nasıl olduğunu göstermesini talep eder⁴¹³. Bu konuda daha başka rivayetler de nakledilir, ki hepsinde de **İbrahim**'in bu talebi dile getirilir⁴¹⁴. Bunun üzerine Allah ona dört kuş almasını, onları kendine

⁴⁰⁹ el-Bakara, 2/260.

⁴¹⁰ Bk. Ebu'l-Hasan Ahmed el-Vahidi, **Esbabu Nuzuli'l-Kur'an**, (Tahk.K.B.Zağlul), Beyrut, 1991/1411, 87-88; er-Razi, VII/38.

⁴¹¹ Bk. el-Beydavi, I/137; Cevheri, I/239; Yazır, II/877.

⁴¹² es-Suyuti, ed-Dürr, II/25.

⁴¹³ el-Vahidi, **Esbab**, 88; er-Razi, VII/38.

⁴¹⁴ Bk. el-Vahidi, **Esbab**, 88-89; er-Razi, VII/38-40; es-Suyuti ed-Dürr, II/25-26.

çekip kesmesini, her bir parçalarını da bir dağa koymasını, sonra da onları kendisine çağırmasını emreder. **İbrahim** de **İbn Abbas**'ın rivayetine göre tavus, kerkenez, karga ve horozdan ibaret dört kuş alır⁴¹⁵, onları keser, parça parça yapar, sonra da her bir parçayı bir dağın tepesine koyar. Sonra Allah bunları kendisine çağırmasını söyler, **İbrahim** de onları çağırır, **Kur'an**'da da belirttiği gibi, o kuşlar canlanarak **İbrahim**'e koşarak gelirler. Böylece **İbrahim**, Allah'ın her ne şekilde olursa olsun ölen canlıları yeniden bir araya getirip diriltmeye kadir olduğunu yakinen anlar ve kalbi mutmain olur.

Razi'nin kaydettiğine göre, müfessirlerimiz **İbrahim**'in kuşları parça parça ettiği ve her parçayı da farklı bir dağa koyduğu konusunda ittifak etmişlerdir.⁴¹⁶ **Ebu Müslim** (v.322/934) ise, farklı bir kanaat serd ederek, bu kuşların parçalanarak değil, sağ olarak farklı dağlara konulmasının emredildiğini söylemektedir.⁴¹⁷ Hatta ona göre **İbrahim**'in böyle bir şeyi yaptığına dair bir kanıt da yoktur.⁴¹⁸ Oysa ayetin siyakından böyle yaptığı anlaşılmaktadır.⁴¹⁹ Her ne kadar ayette geçen "**surhunne**" kelimesinin farklı kıraat tarzları ve farklı manaları olsa da⁴²⁰ bize göre **İbrahim**'den istenen kuşların kesilmesidir, ki bu da sözü geçen kelimenin manaları arasında vardır.⁴²¹ Nitekim **İbn Abbas**, **Said b.Cübeyr**, (v.95/714) **el-Hasan el-Basri**, **Mücahid** ve başka alimlerin, "*fe surhunne ileyke*" ibaresini, "onları parça parça et, parçalara ayır" şeklinde açıkladıkları rivayet edilmektedir⁴²². **el-Ahfeş** (v.177/793) ve **el-Ferra** (v.207/822) da bu yönde mana vermişlerdir.⁴²³ Ölülerin nasıl diriltildiğinin gösterilmesi için bu şarttır. Şayet **İbrahim** kuşları kesip parçalayarak veya başka bir şekilde öldürmese, ölülerin dirildiğini nasıl görecektir? Rivayetlere göre **İbrahim** bu kuşları kesmiş, tüylerini yolup parça parça etmiş, kanları ile etlerini birbirine karıştırmış, başlarını yanına alıp diğer yerlerini küçük küçük parçalar halinde dağların başına koymuş; Allah'ın emri üzerine onları kendine çağırmış; sonra bakmaya başlamış ki, tüyler tüylere doğru, kan kana doğru, et ete doğru uçmuş, her kuşun parçaları birbirine bitişmiş ve hızla yürüyerek ona gelmişler. Sonra başsız olan kuşların başları

415 Farklı kuşlar da rivayet edilmiştir. Bk. er-Razi, VII/40; İbn Kesir, Tefsir, I/466; Yazır, II/888; Aydemir, 296.

416 Bk. er-Razi, VII/41.

417 Bk. er-Razi, VII/41-42; Ateş, Tefsir, I/461.

418 Bk. Ateş, Tefsir, I/461.

419 Bk. Ateş, Tefsir, I/462.

420 Bunlar için bk. İbn Manzur, (s-y-r) maddesi; er-Razi, VII/41-42; el-Beydavi, I/137; Yazır, II/888-889; Ateş, Tefsir, I/461.

421 Bk. er-Razi, VII/41. Ayrıca İbn Manzur, (s-y-r) maddesi; Ateş, Tefsir, I/461.

422 Bk. er-Razi, VII/41; İbn Kesir, Tefsir, I/466; Yazır, II/889.

423 Bk. er-Razi, VII/41.

da vücutlarıyla bitişmiş, kuşlar eski halleri üzerine dikilmişlerdir⁴²⁴. Her kuşun böyle bir çok parçaya ayrılarak her parçasının ayrı bir dağa konulması ve sonra da diriltmeleri mümkün olabilir. Ancak bize öyle geliyor ki, **İbrahim**, her kuşu kesip parçaladıktan sonra bir dağa koymuş; yani tavusu parçalayıp bir dağa koyduğu gibi, diğerlerini de böyle yapmış olmalıdır. Sonra onları çağırdığında her kuş, bulunduğu dağda canlanarak **İbrahim**'e gelmiş olmalıdır. Bu anlayış, ayetteki "*ye'tineke sa'yen*" (koşarak sana gelirler) ibaresine de daha uygun düşmektedir.

Kur'an'ın bu beyanı ile sabittir ki, **İbrahim**'in kesip farklı noktalara koyduğu ölü kuşlar, onun gözü önünde dirilip canlanmıştı. Allah bu şekilde ölüleri diriltmeyi kendi kudretinin bir belgesi, bir delili olarak takdim etmektedir. Daha önce geçtiği gibi, yıkık, virane bir kasabaya uğrayıp oranın ölmüş halkının nasıl dirileceğinden kuşku duyan bir kişiyi de Allah Teala kudreti ve azameti konusunda bilgilendirmek üzere, yüzyıl ölü tuttuğu vücudunu ve eşeğini diriltmek suretiyle ikna etmişti. O kişi gözleriyle ölü vaziyetteki cesedin kemiklerinin üst üste geçirildiğini ve onlara et giydirildiğini görmüş, Allah'ın azameti ve ölüleri yeniden diriltmek konusundaki kudreti hakkında yakinen bilgi sahibi olmuştur. Burada **İbrahim**'in de gözleri önünde bir dirilme sahnesine şahit oluyoruz; bizzat kendisinin kesip parçaladığı ve birbirinden uzak muhtelif noktalara koyduğu kuşların parçaları bir araya gelerek canlanmakta ve kuşlar, ölmeden önceki hallerini almaktadırlar. O halde ölü bir varlığın dirilmesi Allah'ın kudretinin en açık belgelerinden biridir.

Süleyman Ateş, bu diriltmenin **İbrahim**'in eliyle olduğunu söylemektedir: "Bir kul, Allah aşkı ile, O'na kullukla o derece yakınlık kazanır ki Allah, diriltme sıfatını bir an için onda tecelli ettirir. Yüce Mevla, Muhyi (diriltici) sıfatıyla peygamberi **İbrahim**'e tecelli etmiş ve kesilip parçalanan kuşlar Allah'ın diriltici sıfatına mazhar olan **İbrahim**'in çağrısıyla can bulmuştur. Görünüşte onları çağıran **İbrahim** ise de gerçekte Allah'tır. Çünkü Allah'ın tecellisi karşısında **İbrahim**'in beşeri varlığı ortadan silinmiştir."⁴²⁵ Buna göre, Allah peygamberlerinin şahsında muhyi sıfatıyla tecelli ederek, onların eliyle ölüleri diriltmektedir. Acaba, aynı şekilde alim bir kulunun şahsında tecelli ederek, onun ilmi ve bilgisiyle ölüleri diriltmesi de mümkün olabilir mi? Bunu Allah bilir. Ancak gelişmeler bu yöne doğru seyretmektedir.

⁴²⁴ Bk. ez-Zemahşeri, I/306; İbn Kesir, Tefsir, I/466; er-Razi, VII/42; Cevheri, I/239; Ateş, Tefsir, I/462.

⁴²⁵ Ateş, Tefsir, I/462.

2 - Diriltilen Balık

Kur'an-ı Kerim'de Musa ile yanındaki bir gencin, bilgin bir zat ile buluşması ve onunla yaptıkları seyahat esnasında karşılaştıkları bazı ilginç hadiseler anlatılmaktadır. Hadislerde de söz konusu edildiğine göre, **Musa** peygamber, bir gün İsrail oğullarına hitap ederken biri ona, insanların en bilgini kimdir? diye sordu. **Musa**, "benim" diye cevap verdi. Allah ona, iki denizin birleştiği yerde bulunan ve kendisine katından rahmet ve ilim verdiği bir kulunun bulunduğunu; onun kendisinden daha bilgili olduğunu vahyetti. **Musa**, Rabbinden ona nasıl ulaşabileceğini sordu, Rab de ona, bir balık alıp zembile koymasını, onu sırtına alıp yola koyulmasını, balığı yitirdiği yerde o kul ile karşılaşacağını söyledi. Bunun üzerine, "**Musa hizmetçisine dedi ki: Durmayıp ya iki denizin birleştiği yere varacağım veya uzun bir zaman yürüyeceğim.**"⁴²⁶ Kendisine dendiği gibi yaptı ve hizmetçisi ile birlikte yola koyuldu. Bir süre gittikten sonra iki denizin birleştiği yerde bir kayanın dibinde dinlenmeye koyuldular. Uykuya daldıkları bir esnada "*balık sıyrılıp denizde yolunu tuttu.*"⁴²⁷ Hikayenin geri kalan kısmında **Musa'nın** uyandıktan sonra hizmetçisi ile birlikte yola koyuldukları, açlıklarını hissedince yanlarına aldıkları balığı yemek istedikleri, o anda balığı unuttuklarını hatırladıkları, gerisin geriye balığı unuttukları yere geldikleri ve orada buluşmayı istedikleri bilgin kişi ile karşılaştıkları, onunla beraber ilginç olayların gerçekleştiği bir yolculuğa çıktıkları anlatılır...⁴²⁸

Burada bizim üzerinde duracağımız husus, ayette sözü geçen balıktır. **Kur'an**'da sadece, iki denizin birleştiği yere vardıklarında balıkların unuttuklarından, balığın da sıyrılıp denizde yolunu tuttuğundan bahsediliyor. Ayrıca acıklarının üzerine **Musa'nın** bir şeyler yemek için hizmetçisinden talepte bulunduğu, bunun üzerine hizmetçinin balığı unuttuğunu hatırladığı, balığı kendisine şeytanın unutturduğu ve balığın denizde şaşılacak biçimde süzüldüğü de anlatılır⁴²⁹. Hadislerde de balığın, kayanın gölgesinde dinlendikleri sırada kılmıdadığı, zembilden çıkıp denize daldığı belirtilir.⁴³⁰ Tefsirlerimizde bu ko-

⁴²⁶ el-Kehif, 18/60.

⁴²⁷ el-Kehif, 18/61.

⁴²⁸ Geniş bilgi için bk. el-Kehif, 18/62-82. Ayrıca bk. Abdurrezzak b.Hemmam es-San'ani, **Tefsiru'l-Kur'an** (Tefsiru's-San'ani), (Tahk. M.M.Muhammed), er-Riyad, 1410, II/405; el-Buhari, Tefsiru Sureti'l-Kehif Bâbu Ve İz Kâle Musa Li Fetâhu... No 4448, IV/1754; aynı kaynak, Bâbu Felemmâ Beleşâ... No 4449, IV/1755; et-Taberi, XV/273-282; el-Vahidi, el-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz, II/666; el-Beğavi, III/170-172; el-Cevzi, V/161-165; el-Kurtubi, XI/9-15; es-Saalibi, II/388-389; es-Suyuti, ed-Dürr, V/409-411; Ebu's-Saud, V/232; eş-Şevkani, III/298-300; el-Alusi, XV/312-315; Ateş, V/311-312.

⁴²⁹ Bk. el-Kehif, 18/61-63.

⁴³⁰ Bk. el-Buhari, Tefsiru Sureti'l-Kehif Bâbu Ve İz Kâle Musa Li Fetâhu... No 4448, IV/1754; aynı kaynak, Bâbu Felemmâ Beleşâ... No 4449, IV/1755; Müslim, Fedail 170, (2380); Tirmizi, Tefsir, Kehf, (3148); Ebu Davud, Sünnet 17, (4705, 4706, 4707).

nuda daha geniş malumat mevcuttur. Bir kısmının israiliyattan olduğu kesin olan bu rivayetlere göre, bu balık tuzlanmış, salamura yapılmış bir balıktır⁴³¹. Onu **Musa** ve hizmetçisi **Yuşa b.Nun** yolda azık olarak yemek üzere yanlarına almışlar.⁴³² Hatta ondan bir az yemişler, bazı rivayetlere göre sol yanını bitirmişler.⁴³³ Dinlenmek için gölgesine sığındıkları kayanın üzerine zembili koyarlar. Denizin dalgaları zembilin içinde bulunan balığa isabet edince balık canlanarak kıpırdamaya başlar. Sonra zembilden çıkar ve denize dalarak yoluna koyulur⁴³⁴. Bazı müfessirlerimiz bu kayanın bulunduğu yerde "**hayat pınarı**" adı verilen bir çeşmenin bulunduğunu naklederler. Bu çeşmenin suyu neye isabet etse ebedileşirmiş, şayet ölü ise hemen dirilip canlanırmış. İşte balık da bu su ile dirilmiştir⁴³⁵. Kimi rivayetlere göre, kayanın üzerinde bulunan balık bu suyun serinliği veya kokusu ile canlanmış⁴³⁶, başka bazı rivayetlere göre ise, Hz. **Musa**'nın⁴³⁷ veya **Yuşa**'nın⁴³⁸ hayat pınarından aldığı abdest suyu sakalından balığın üstüne damlamış ve balık da bunun üzerine canlanıp dirilmiştir. **Katade**'den gelen bir rivayete göre ise, bu ölü balığa Allah, ruhunu iade etmiştir.⁴³⁹ **el-Alusi**'nin verdiği bilgiye göre **Yuşa**, balığın dirilişine şahit olmuştur ve **Musa**'ya söylemeyi unuttuğu da budur.⁴⁴⁰ Öyle veya böyle hemen hemen bütün tefsirlerimizde bu balığın canlandığından bahsedilmektedir. **Kur'an**'da sarahaten bu balığın canlandığından söz edilmiyor. Ayette sadece iki denizin birleştiği yerde balığın unutulmasından ve onun denize dalıp gitmesinden bahsediliyor. Şayet bu balık, **Musa**'nın bu bilgin kişi ile buluşmak üzere yola çıktığı noktada zembile konulmuş bir balık ise ve de **Musa**'nın yolculuğu uzun sürmüş ise bu balığın ölmüş olması, sonradan da dirilmiş olması mümkündür. Esasen bazı rivayetlerde Allah'ın **Musa**'ya, ruh üflenmesi için yanına ölü bir balık almasını söylüyor.⁴⁴¹ Hz. **Musa**'nın İsrail oğullarının yurdu olan **Tih** bölgesinden yola çıktığını var saysak, -ki Yazır,

⁴³¹ Bk. es-San'ani, II/405; et-Taberi, XV/279; el-Kurtubi, XI/10,13; İbn Manzur, I/465; es-Suyuti, **ed-Dürr**, V/409.

⁴³² Bk. et-Taberi, XV/279; el-Beğavi, III/171; el-Kurtubi, XI/10,13; el-Alusi, XV/415.

⁴³³ Bk. el-Kurtubi, XI/14.

⁴³⁴ Bk. el-Beğavi, III/170-171; el-Cevzi, V/163; el-Kurtubi, XI/14; es-Saalibi, II/389; es-Suyuti, **ed-Dürr**, V/409, 411; Celaluddin el-Mahalli - Celaluddin es-Suyuti, **Tefsiru'l-Celaleyn**, el-Kahire, ts. I/390; el-Alusi, XV/314; Ateş, **Tefsir**, V/311.

⁴³⁵ Bk. et-Taberi, XV/279; el-Beğavi, III/171; el-Kurtubi, XI/15; es-Suyuti, **ed-Dürr**, V/410; eş-Şevkani, III/300; el-Alusi, XV/314; Ateş, **Tefsir**, V/311.

⁴³⁶ Bk. Ebu's-Suud, V/232.

⁴³⁷ Bk. el-Kurtubi, XI/15; Ebu's-Suud, V/232.

⁴³⁸ Bk. el-Beğavi, III/171; el-Cevzi, V/165; el-Alusi, XV/314.

⁴³⁹ Bk. et-Taberi, XV/279. Ayrıca bk. es-San'ani, II/405. Yine Taberi tefsirinde bu balığın Batha'da öldükten sonra diriltildiği kaydediliyor. (Bk. et-Taberi, XV/274).

⁴⁴⁰ el-Alusi, XV/314.

⁴⁴¹ Bk. es-Suyuti, **ed-Dürr**, V/411.

vak'anın **Tih**'de gerçekleştiğini söylüyor⁴⁴² o günkü şartlarda iki denizin birleştiği yere ulaşması muhakkak ki uzun bir zaman almıştır. Müfessirlerimiz **Musa**'nın gittiği bu yerin, **Ürdün**'de, **Tanca**'da, **Afrika**'da, **Tunus**'ta, **Endülüs**'te, **Ermenistan**'da, **Azerbaycan**'da, **Irak**'ta, **Antakya**'da... olduğuna dair rivayetler nakletmektedirler⁴⁴³. Bunların hangisini kabul edersek edelim, buraya yapılacak bir yolculuğa bir balığın canlı olarak tahammül etmesi mümkün değildir. Esasen balık sudan çıkarıldıktan kısa bir süre sonra hayatini yitirir. Bu ise, günler hatta aylar süren bir yolculuktur. Daha da ötesi ayette geçen "**hukub**" kelimesine müfessirlerimiz uzun zaman süresi olarak mana vermişlerdir⁴⁴⁴. **el-Kurtubi**'de **Musa**'nın bilgin kişi ile buluşmak için geçirdiği belirtilen bu süreyi⁴⁴⁵ genellikle 70 veya 80 yıl olarak belirlemişlerdir⁴⁴⁶. Tabii ki bunu daha az bir zaman olarak değerlendirenler, hatta bunun süresinin belirlenemeyeceğini söyleyenler de olmuştur⁴⁴⁷. Her halukarda **Musa** ve hizmetçisinin seyahat süresi, bir balığın canlı durabileceği sürenin çok çok fevkinde bir süredir. Şayet bu balık kuru bir ortam içerisinde yanlarında bulunuyorsa, bunun ölmüş olduğu ve daha sonra da iki denizin birleştiği yerde dirilerek denize daldığı gerçek olur. Ancak bu balığın su dolu bir kap içerisinde taşınmış olma ihtimali olabileceği gibi, **Süleyman Ateş**'in **Meal**'inin yeni baskısında belirttiği üzere, bunun iki denizin birleştiği yerde, tutulan ve kokmasın diye su birikintisinin içine konulan bir balık olması da muhtemeldir⁴⁴⁸. **Ateş Tefsirinde** ise **Musa**'nın seyahati ile ilgili olarak **İbn Abbas**'tan gelen rivayete yer verip onu değerlendirdiği halde bu konuya hiç değinmemiştir⁴⁴⁹. Tefsirlerimizin ekseriyetinde bu balığın **Musa** yola koyulmadan önce alındığı, hatta tuzlandığı, yolculukta sol yarısının yenildiği, dolayısıyla bunun ölü bir balık olduğu belirtilir⁴⁵⁰. "*Kahvaltımızı bize getir*" ifadesinin, bu balığın **Musa** ile hizmetçisinin yiyeceği, gıdası olduğuna işaret ettiği de söylenmiştir.⁴⁵¹ İşte bu balık, iki denizin birleştiği yerdeki kayanın

442 Bk. Yazır, V/3256.

443 Bk. el-Cevzi, V/164; el-Kurtubi, XI/9; es-Saalbi, II/388; Ebu's-Suud, V/232; eş-Şevkani, III/298, 300; el-Alusi, XV/312; Yazır, V/3257-3258; Ateş, Tefsir, V/315.

444 Bk. el-Beğavi, III/171.

445 Bk. el-Kurtubi, XI/10.

446 Bk. el-Kurtubi, XI/10-11; Ebu's-Suud, V/232; eş-Şevkani, III/298.

447 Geniş bilgi için bk. el-Cevzi, V/165; eş-Şevkani, III/298; el-Alusi, XV/312-313.

448 Bk. Ateş, **Meal** (Yeni), 299. Ateş, mealinin yeni baskısında konumuzla ilgili ayeti tercüme ederken, parantez içinde verdiği bilgilerle, bu balığın sanki orada yakalanmış bir balık olduğu itibai veriyor: "*İkisi (yürüdüler), iki denizin birleştiği yere varınca, (tutukları balığı, kokmasın diye bir su birikintisi içine bıraktılar ve orada bir kayaya sığınıp) balıklarını unuttular, (balık) sıyrılıp denizde yolunu tuttu.*"

449 Ateş, **Tefsir**, V/311-316.

450 Bk. Ebu's-Suud, V/232; eş-Şevkani, III/298, 300; Yazır, V/3258

451 Bk. Yazır, V/3258. Bu balığın onların azığı olduğuna hemen hemen bütün tefsirlerimizde işaret edilmektedir.

dibinde dinledikleri esnada dirilmiş, hareket etmeye başlamış, denize düşmüş ve tuhaf bir şekilde denizde süzülüp gitmiştir. **Hamdi Yazır**, bu dirilmeyi, ölülerin dirilmesine numune olan bir mucize olarak görmektedir.⁴⁵² Bütün bu naklettiklerimiz, burada ölmüş bir balığın dünya hayatında diriltilmesi hadisesine işaret etmektedir. **İbn Zeyd**, hangi şey, bir kısmı yenilmiş olan bir balığın canlanıp dirilmesinden daha ilginç olabilir? diyerek, bu dirilmeye dikkat çekmektedir.⁴⁵³

Burada dirilme olayının su ile irtibatlandırılmasına dikkat çekmek istiyoruz. Hemen bütün rivayetlerde balığın, su ile dirildiği ifade ediliyor. Su aynı zamanda hayatın da esasıdır: *"Biz her canlı şeyi sudan yarattık."*⁴⁵⁴ **Hz. Peygamber**'in de her şeyin sudan yaratıldığını söylediğine dair rivayetler vardır.⁴⁵⁵ Bilhassa tefsirlerimizde hayat pınarı diye bir suyun varlığından söz edilmektedir ki, bu su bir ölüye isabet etse, o ölü anında dirilir; şayet biri ondan içse, o kişi ebedileşir. Hatta yukarıda **Musa** peygamberin buluşmak üzere yanına gitmeye çalıştığını belirttiğimiz bilgin kişi olan **Hızır**'ın da bu sudan içtiği, böylece ebedileştiği kaydediliyor.⁴⁵⁶ Biz de bazı müfessirlerimizin belirttiği gibi, **Hızır**'ın ölümsüz olduğu yönündeki rivayetleri tutarlı bulmuyoruz, ancak hayat suyu denilen su ile kaplıcalar arasında bir irtibatın olabileceğine işaret etmek istiyoruz. Bilindiği gibi bugün pek çok kaplıca vardır ki, bunlar bazı hastalıklara deva olmaktadır.

3 - Yüz yıl Ölü Olarak Bekletildikten Sonra Diriltilen Adamın Eşeği

Kur'an-ı Kerim yukarıda da belirttiğimiz gibi, virane bir şehre uğrayıp, artık buranın bir daha diriltilmeyeceği konusunda şüpheye kapılan bir adamdan bahsetmektedir. İşte bu adamın yanında yiyeceği ve eşeği de vardır. Adam öldürülüp yüzyıl ölü olarak bekletilirken yiyeceği ve eşeği de aynı akibete maruz bırakılmıştır. Eşeği ölür, bedeni çürür, kemikleri erir, parça parça olup sağa sola dağılır⁴⁵⁷. Sonra adam diriltilir ve adamın gözü önünde eşeği de diriltilir: *"(...) Yiyecek ve içeceğine bak, bozulmamış. Eşeğine bak, seni insanlar için (kudretimize) bir işaret kılalım diye bunları böyle yaptık. Kemiklere bak, nasıl onları birbiri üstüne koyuyor, sonra onlara et giydiriyoruz!..."*⁴⁵⁸

452 Bk. Yazır, V/3258.

453 Bk. el-Beğavi, III/172.

454 el-Enbiya, 21/30.

455 Bk. et-Tirmizi, Cennet, 2.

456 Geniş bilgi ve eleştiri için bk. Ateş, Tefsir, V/314.-315.

457 Bk. en-Nesefi, I/131.

458 el-Bakara, 2/259.

Müfessirlerimizin bir kısmına göre, Allah, **Üzeyir**'in gözlerinin önünde eşeğini yaratmış; etrafta çürümüş ve dağılmış halde bulunan kemiklere emretmiş ve bunlar bir araya gelmişler, iskelet halini almışlar, sonra diğer uzuvlar yerli yerine gelmişler, baş da yerine gelmiş, sonra sinirler ve damarlar oluşmuş, sonra bunların üzerine taze et giydirmiş, derken hepsini deri kaplamış ve bu deriden kıllar çıkmış, nihayet bir melek gelip içine ruh üfleyerek diriltmiştir.⁴⁵⁹ Bütün bunlara şahit olan **Üzeyir**, secdeye kapanarak "Allah herşeye kadirdir" demiştir.⁴⁶⁰ **en-Nesefi**, (v.710/1310) eşeğin ölmemiş olabileceğine de işaret eder. Bu durumda, eşeğin nasıl bırakıldığı yerde yüz yıl hiçbir şey yemeden ve içmeden yaşadığı mucizesi gündeme gelir.⁴⁶¹

Burada her ne kadar açıkça eşeğin diriltildiğinden bahsedilmiyorsa da, adamın gözü önünde canlandırılan ve diriltilen varlığın eşek olması kuvvetle muhtemeldir.

4 - Ashab-ı Kehfin Köpeği

Yukarıda geçtiği gibi rivayetlerde kaydedildiğine göre, Tarsus şehrinde yaşayıp halkın putlara tapmasına karşı çıkan gençler, onların zulmünden kaçarken yolda bir çobana rastlarlar. Çoban da köpeği ile birlikte onlara katılır ve hep birlikte yukarıda geçtiği gibi mağaraya sığınır. Başka bazı rivayetlere göre bu köpek, çobanın değil, bu gençlerin geçtikleri yerde peşlerine takılan bir köpektir. Bunlar Kıtımır adındaki bu köpeği kovarlar⁴⁶², fakat köpek peşlerine takılmaktan vazgeçmez. Yine kovarlar, yine takılır... O anda Allah'ın izniyle köpek dile gelir ve der ki: Ben Allah'ın sevdiği kimseleri severim; siz uyuyun ben size bekçilik yaparım.⁴⁶³ Onlar mağarada yüzyıllar sürececek bir uykuya dalarlarken, köpek de kapıda aynı akıbete maruz kalır. Kur'an bu konuda şöyle demektedir: *"Uykuda oldukları halde sen onları uyanıklar sanırsın. (Uydukları yerde) onları sağa sola çeviririz. Köpekleri de girişte iki kolunu (ön ayaklarını) uzatmıştır. Çıkıp da onlara baksaydın, mutlaka onlardan dönüp kaçardın. Ve onlardan için korku dolardı."*⁴⁶⁴ Bir sonraki ayette onların uyandırılarak diriltildiği belirtilmektedir: *"Yine böyle (kudretimize bir işaret olarak) onları dirilttik..."*⁴⁶⁵

Burada köpeğin de diriltildiği sarahatle belirtilmemektedir. Ancak "on-

⁴⁵⁹ Bk. er-Razi, VII/31; İbn Kesir, Tefsir, I/464-465.

⁴⁶⁰ - er-Razi, VII/31; Ateş, Tefsir, I/460.

⁴⁶¹ Bk. en-Nesefi, I/131.

⁴⁶² Bk. Tillovi, 310.

⁴⁶³ Bk. el-Beydavi, II/6. Geniş bilgi için bk. Aydemir, 169-171.

⁴⁶⁴ el-Kehif, 18/18.

⁴⁶⁵ el-Kehif, 18/19.

lar" ifadesi içinde köpeğin de yer almış olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü onlar köpekle birlikte bir gurup idiler, onların ölü halindeki manzaraları içinde köpek de önemli bir sahne olarak yer almaktadır. O halde "onları dirilttik" derken köpek de kast edilmiş olmalıdır.

V - TABİATIN ÖLDÜKTEN SONRA DİRİLTİLMESİ

Kur'an-ı Kerim, insanların dikkatlerini, her yıl gözlerinin önünde cereyan eden bir ölüp dirilme hadisesine çekiyor: Tabiatın ölüp dirilmesi hadisesine... Bilindiği gibi yemyeşil, capcanlı ve cıvıl cıvıl olan tabiat, her sonbahar mevsiminde tabiri caizse önce hastalanır, sararır, solar, yapraklarını döker, boynunu bükür; arkasından da yine tabiri caizse ölüm mukadder olur ve ölümün kucağına düşer. O canlı olduğu kadar bakanlara da hayat ve sürur veren tabiatın eser kalmaz, ölür gider... Sonra kurumuş, canlılığından eser kalmamış olan bu ölü toprağın üstüne Allah, gökten bir su indirir, o su ile ölü toprak dirilir, yeşerir, capcanlı bir hal alır, elvan elvan, türlü türlü bitkiler bitirir... İşte **Kur'an**, dikkatleri bu noktaya çekerek, insanların da bu şekilde öleceğini ve yine bu şekilde diriltileceğini söyler: "*Şüphesiz... Allah'ın gökten su indirip onunla ölmüş olan yeri dirilterek üzerine her çeşit canlıyı yaymasında... elbette düşünen bir topluluk için (Allah'ın varlığına ve birliğine) deliller vardır.*"⁴⁶⁶ "*Onlara, kim gökten suyu indirip de ölmüş olan yeri onunla diriltti? diye sorarsan, Allah! Derler. De ki, hamt Allah'a layıktır, fakat onların çoğu düşünmezler.*"⁴⁶⁷ "*(Allah) ölüden diri çıkarır, diriden ölü çıkarır. Yeri ölümünden sonra diriltir. İşte siz de (kabrilerden) böyle (diriltirilip) çıkarılacaksınız.*"⁴⁶⁸

Bütün buralarda ve benzeri ayetlerde ölü bir beldenin dirilmesi (ihya) fiili ile anlatılmıştır. Yalnızca bir yerde (enşere) fiili kullanılmıştır. Bütün buralarda hayat veren, dirilişin kendisiyle gerçekleştiği şey "*gökten indirilen su*"dur. Zaten canlılığın esası da sudur: "*(...) ve her canlı şeyi sudan yarat-tık.*"⁴⁶⁹

Bazı alimlerimiz ayetlerde geçen ölmüş, kül olmuş toprağı, yer yüzeyinin ilk dönemde yanan bir ateş iken kül haline gelmesi ile izah ediyorlar. Bu kül halindeki toprağın üstüne yağmur yağdırılınca canlanıp yeşermiştir.⁴⁷⁰

⁴⁶⁶ el-Bakara, 2/164.

⁴⁶⁷ el-Ankebut, 29/63.

⁴⁶⁸ er-Rum, 30/19. Ayrıca bk. en-Nahl, 16/65; er-Rum, 30/24, 50; - Fâtır, 35/9. Fussilet, 41/39; ez-Zuhruf, 43/11; el-Casiye, 45/5; Kaf, 50/11; el-Hadid, 57/17.

⁴⁶⁹ el-Enbiya, 21/30.

⁴⁷⁰ Bk. Yazır, V/3384.

Bu ayetlerin bir kısmının sonunda "ölen insanların da böyle diriltileceğinin belirtilmesi" ilim adamlarının göz ardı etmemeleri gereken önemli bir tesbittir. **Ebu Davut et-Tayalisi**'nin (v.203/818) naklettiğine göre, **Ebu Rezin el-Ukali** demiştir ki: **Hz. Peygamber**'e, "Ya Rasulallah, Allah ölüleri nasıl diriltir? diye sordum. Buyurdu ki: Sen hiç kuru bir yerden geçmedin mi? Sonra da onu yeşermişken görmedin mi? Evet dedim. Bunun üzerine **Hz. Peygamber**, işte Allah'ın ölüleri diriltmesi de böyledir, dedi.⁴⁷¹

Buralarda ve aynı hususun söz konusu edildiği daha başka yerlerde, yerin öldüğü ve ölümünden sonra Allah tarafından diriltildiği belirtiliyor. Bu diriltme de Allah'ın varlığının ve yüceliğinin delillerinden biri olarak gösteriliyor.

Yerin ölümü ne olabilir? İlk akla gelen, her sonbaharda ağaçların yapraklarını dökerek kuruması, canlılığını, tazeliğini, yeşilliğini yitirmesi, yerden biten otların, bitkilerin kuruyup yok olmasıdır. Tabiat bu şekilde canlılığını yitirince "ölmüş" oluyor. İlkbaharla birlikte yağın bereketli yağmurlarla yer yeniden canlanıyor, hareketleniyor... yerden bin bir türlü bitki bitiyor, ağaçlar çiçek ve yaprak açıyor, meyve veriyor... İşte bu da yerin ölümünden sonra diriltilmesi oluyor. Bunun tamamen mecazi bir ifade ve üslup olduğunu zannediyoruz. **Kur'an** yerin kurumasını "ölüm"e, sonradan yeniden yeşermesini de "dirilme"ye benzetmiş oluyor. Aynı şey, insanın uyuması için de söz konusu edilmiştir. Uyku hali ölüme, uykudan uyanma da dirilmeye benzetilmiştir. Şayet gerçekten de burada bir teşbih söz konusu ise, o takdirde bir problem yoktur ki ilk anda akla gelen de budur. Zira bugün çok iyi biliyoruz ki, yerin, kış mevsiminin girmesiyle gerçek manada ölümü söz konusu değildir. O kışın da tıpkı yazın olduğu gibi canlıdır, diridir. Dilimizde bu, çok güzel ve yerinde bir deyim ile "kış uykusu" olarak nitelendirilmiştir. Gerçekten de bir uykudur söz konusu olan, yerin tamamen ölmesi değil. Üstelik birçok yerde yaz kış sürekli canlı ve yeşil kalan yerler, ağaçlar vardır. Bütün bunları hesaba kattığımızda bir ölümün söz konusu olmadığı anlaşılır. O halde burada bir kısım toprak ve nebatat zikir edilerek bütün yer ve nebatat kast edilmiştir. Ancak bundan başka şeyler de söz konusu olabilir. Bizce bilhassa botanik konusunda uzman olan kişilerin bu ayetleri gündemlerine alıp üzerlerinde uzun uzun düşünmesi gerekir.

VI - İKİNCİ KEZ YARATMA - DİRİLTME

Konumuzla olan ilgisinden dolayı **Kur'an**'da zikredilen iki yaratma, iki öldürme, ikinci kez yaratma, yeniden yaratma, yaratmayı yenileme gibi

⁴⁷¹ İbn Kesir, **Tefsir**, I/161.

hususlara da kısaca temas etmek istiyoruz. Bütün bunları ifade etmek üzere daha ziyade "ihya", "iade", "enşe'e" "beddele" gibi fiiller kullanılmıştır.

Bakara suresi 28. ayet, dünyaya gelmeden önceki hayatta insanoğlunu ölü olarak değerlendirmekte ve onu Allah'ın dirilttiğini beyan etmektedir: "*Allah'ı nasıl inkar edersiniz ki, siz ölüler idiniz, O sizi diriltti; yine öldürecek, yine diriltecek; sonra O'na döndürüleceksiniz*"

Burada insanoğlunun dünya hayatından önceki varlığı "ölü" olarak değerlendirilmiştir. Kullanılan kelime "emvat"tır. Emvat, meyit kelimesinin çoğuludur.⁴⁷² Meyit de ölü demektir. İbn Abbas, buradaki "ölü olma"yı, "yaratılmazdan önce babaların sulbünde ölü halinde bulunmak" şeklinde açıklamaktadır.⁴⁷³ Ondan gelen ikinci bir kavle göre ise o bu dönemi, yaratılmadan önceki toprak olma hali olarak değerlendirmektedir. Sahabe ve tabiinden daha başka ünlü alimler de bu son görüşü dile getirmişlerdir.⁴⁷⁴ er-Razi de buradaki "emvat" ile Adem'in yaratılışında ilk merhale olan toprak ile, diğer insanların yaratılışında ilk merhaleyi oluşturan "nutfe" halinin murat edildiğini belirtmektedir⁴⁷⁵. İnsanların dünya hayatından önceki ölü hallerini, yeryüzünde zerrelere her birinin farklı konum ve durumlarda olduğuna; bunların bir kısmının cansız olarak toprakta, bir kısmının sıvı ve bir kısmının da gaz halinde havada olduğuna da işaret edilmiştir.⁴⁷⁶

Mü'min suresinde de iki kez ölüp iki kez diriltmekten bahsedilir: "*De-diler ki: Rabbimiz bizi iki kez öldürdün ve iki kez dirilttin.*"⁴⁷⁷

Buradaki iki ölümden birinin dünya hayatında belli bir süre yaşadıkdan sonra vaki olan ölüm olduğu aşikardır. Ancak diğer ölümün ne olduğu konusu çok açık değildir. Yukarıda bazı müfessirlerimizin Bakara suresi 28. ayetindeki "ölüm hali" ile ilgili görüşlerini serdettik. Buna göre bu ilk ölüm, henüz yok iken, cansız halde toprakta bulunuşumuz, yahut ataların sulbündeki varlığımızdır. O takdirde demek oluyor ki, insan, cansız varlık iken öldürülmüştür. Mü'min suresinde üzerinde durduğumuz bu ayeti de müfessirlerimiz buna paralel olarak yorumlamışlardır. Hatta Bakara 28. ayetin, bu ayetin bir tefsiri, bir açılımı olduğu söylenmektedir.⁴⁷⁸

⁴⁷² Bk. ez-Zemahşeri, I/126.

⁴⁷³ Bk. et-Taberi, I/186-189; ez-Zemahşeri, I/126; er-Razi, II/51; İbn Kesir, Tefsir, I/97.

⁴⁷⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. et-Taberi, I/186-189; ez-Zemahşeri, I/126; er-Razi, II/51; el-Beydavi, I/47; İbn Kesir, Tefsir, I/97; et-Tillevi, 14; Yazır, I/285; Havva, I/1/101; Ateş, Tefsir, I/127.

⁴⁷⁵ er-Razi, II/151.

⁴⁷⁶ Bk. el-Meraği, I/1/75-76.

⁴⁷⁷ el-Mü'min (Çağır), 40/11.

⁴⁷⁸ Bk. et-Taberi, I/186; el-Meraği, VIII/XXIV/51. Ateş, Tefsir, VIII/67-68.

ez-Zemahşeri, meyit kelimesinin, hayat sahibi olduktan sonra ölmeyi ifade etmek üzere kullanıldığından hareketle, cemad olan bir şey için Allah neden bu kelimeyi kullanmıştır? şeklinde bir soru sormakta ve yine kendisi cevap vermektedir. Ona göre bu kelime, canlı olmayan varlıklar için de kullanılabilir. Nitekim, "ölü belde" anlamında "*beldeten meyten*"⁴⁷⁹; "ölü toprak" anlamında "*ardu'l-meyte*"⁴⁸⁰ ibaresi kullanılmıştır. Ayrıca "*emvatun ğayru ehyain*"⁴⁸¹ ibaresi de *Kur'an*'da geçmektedir ve bununla sözü edilenlerin diri değil, ölü oldukları belirtilmektedir. Bütün buralarda meyit kelimesinin yukarıdakine uygun kullanışları söz konusudur.⁴⁸²

Meyit kelimesinin cemad için kullanılmasının mecazi manada mı, yoksa hakiki manada mı olduğu konusunda alimler arasında ihtilaf olduğunu söyleyen **er-Razi**, ekseri alimlerin, bunu mecazi manada değerlendirdiklerini, burada bütün cansızların "ölü"ye benzetildiğini söylemektedir. Oysa yine Razi'ye göre, cansız varlıklar ile "ölü" arasında herhangi bir alaka yoktur. Zira "ölü", kendisine ölüm gelen, yani ölen varlıktır. Dolayısıyla ölüm, ancak örfen diri olan, bu sebeple de etten bedeni olan ve hayatiyet taşıyan kimsenin sıfatı olabilir.⁴⁸³ Başta **Katade** olmak üzere, bu ifadenin mecazi değil, hakiki manada kullanıldığına kani olanlara göre, atalarının sulbünde ölü idiler de Allah onlara can verdi. Sonra onları dünyaya getirdi, daha sonra da kaçınılmaz olan ölüm ile onları öldürüp, sonra onları tekrar diriltecektir. İşte iki ölüm ve iki hayat budur⁴⁸⁴. Burada belirtilen birinci ölüm, toprak hali olarak da değerlendirilmiştir.

Bize öyle geliyor ki, bir insanın Rabbine, "ya Rabbi beni iki kere öldürdün" demesi, onun "iki kere diri iken öldürülmesi" anlamına gelir. Burada yapılan yorumlar ise, insanın gayr-ı mevcut hali ile ilgilidir. İnsan daha önce ne idi ki, öldürülerek sperm veya ondan önceki haline getirildi? Bir insanın bu hali için, Rabbine "ya Rabbi sen beni öldürdün" demesi, çok mantıklı gelmiyor. İnsanın bir varlık olması, hayat sahibi olması lazımdır ki, öldürülmüş olsun. Öldürmek, var olan bir nesneyi, hayat sahibi olan bir varlığı, hayati fonksiyonlarından yoksun bırakmaktır. Oysa burada böyle bir şey söz konusu değildir.

Kısaca belirtmek gerekirse bu ve benzeri ayetlerin tefsiri sadedinde ve-

479 Bk. el-Furkan, 25/49.

480 Bk. Yasin, 36/33.

481 Bk. en-Nahl, 16/21.

482 ez-Zemahşeri, I/126.

483 er-Razi, II/151.

484 et-Taberi, I/187; er-Razi, II/151.

485 Bk. et-Taberi, I/187.

rilen bilgiler bize çok doyurucu ve tatmin edici gelmiyor. Bize göre, hala bu ayetler net ve açık bir şekilde anlaşılmış ve anlatılmış değildir. Ancak, ölümün hayattan önce yaratılmış olması, bir yaratık olan insanın da önce bir ölü olarak var edilmiş olabileceğini akla getiriyor. "*O hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı...*"⁴⁸⁶

Buradan önce ölümün yaratıldığını anlayabiliriz. O halde insan da önce ölü olarak var edilmiştir. **Razi de Katade** ve benzeri alimlerin böyle düşündüklerine işaret etmiştir. Buna göre, ölümün hayattan önce zikredilmiş olması, ölü isminin cansız varlıklara hakiki manada verilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir⁴⁸⁷. O halde cansız bir halde bulunan varlığımız için "emvat" denmiş olması mümkündür. **el-Meraği** de Mü'min suresi 11. ayeti tefsir ederken, müşriklerin "Rabbimiz sen bizi ölü olarak yarattın..." diyeceklerini söylemektedir.⁴⁸⁸ Esasen bu hal "siz ölü idiniz" ibaresi ile **Kur'an**'da tescil edilmiştir. Sonra da ona hayat verilerek diriltiştir. Bakara suresindeki ifadeleri bu şekilde anlayabiliriz, ancak Mü'min suresinde belirtilen iki kere öldürülmenin ne manaya geldiğini anlamak gerçekten zordur⁴⁸⁹.

Mü'min suresindeki iki kez öldürülmenin, kesretten kinaye şeklinde değerlendirildiği de olmuştur. Buna göre, ayet, "Ya Rabbi itiraf ettik, sen bizi defalarca öldürdün, dirilttin, sen öldürüp diriltmeğe kadirsin." anlamındadır. Mülk suresindeki, "sonra gözünü ikinci kez döndür bak..." ayeti de buna delil gösterilmiştir. Burada da tesniyenin, çokluk için kullanılmış olmasının muhtemel olduğu söylenmiştir.⁴⁹⁰ Bu arada, gerek burada üzerinde durduğumuz her iki ayetin, gerekse bunlara benzeyen daha başka ayetlerin, tenasüh anlayışı⁴⁹¹ çerçevesinde yorumlandığı ve reenkarnasyona delil olarak gösterilebileceği söylenmiştir.⁴⁹² Bakara suresi 28. ayeti değerlendirirken işaret etmemiz gereken bir husus da **ez-Zemahşeri**'nin, bu ayette bir istiarenin de söz konusu olabileceğini söylemesidir.⁴⁹³

Kur'an'da muhtelif ayetlerde ikinci kez yaratmaktan da söz edilmektedir: "*(...) O yaratmaya başlar, sonra, inanıp iyi işler yapanlara adaletle karşılık vermek için yaratmayı tekrar eder...*"⁴⁹⁴

486 el-Mülk, 67/2.

487 er-Razi, II/151.

488 el-Meraği, VIII/XXIV/51.

489 Farklı yorumlar için bk. Yazır, VI/4148-4149.

490 Bk. Yazır, VI/4149; Ateş, Tefsir, VIII/68.

491 Geniş bilgi için bk. Ateş, Tefsir, VIII/199-202.

492 Bk. Ateş, Tefsir, VIII/68, 202; Ateş, "Reenkarnasyon", **Kur'an Mesajı**, yıl 2, sayı 13-14-15, 81-108; Y.Nuri Öztürk, **Kur'an'daki İslam**, 248.

493 Bk. ez-Zemahşeri, I/126.

494 Yunus, 10/4.

Burada sözü edilen ikinci yaratmanın dünya hayatında mı, yoksa ahirette mi olacağı net olarak anlaşılmamaktadır. İlk bakışta sanki dünya hayatında olacakmış gibi bir izlenim doğuyor insanın zihninde. Ayeti bu şekilde anlamaya herhangi bir mani de yoktur. Ancak, bunun ahirette olmaması için de bir neden yoktur. Daha da ötesi, ayetin devamından sanki bu anlaşılıyor: "(...) *İnkâr edenlere gelince, küfürlerinden dolayı onlara kaynar sudan bir içki ve acı bir azap vardır.*"⁴⁹⁵

Ne var ki bu, çok açık olarak bunun ahirette olacağını göstermiyor. O halde her iki anlayış da mümkündür. Şu ayet her ne kadar ikinci yaratmanın nerede olacağı konusunda çok açık bilgi vermiyorsa da, dünya üzerinde olabileceği ihtimalini destekler mahiyettedir: "*De ki: Sizin koştüğünüz ortaklarınızdan ilk defa yaratacak, sonra yarattığını çevirip yeniden yaratacak (yuüdu) olan var mı? De ki: Allah ilk defa yaratır, sonra onu çevirip yeniden yaratır (yuüdu)...*"⁴⁹⁶

Şu ayet de sanki bu görüşü teyit eder mahiyettedir: "*Hepinizin dönüşü O'nadır. Bu, Allah'ın gerçek olarak verdiği sözdür. O, yaratmaya başlar, sonra inandırmayı iyi işler yapanlara adaletle karşılık vermek için yaratmayı tekrar eder (yuüdu)...*"⁴⁹⁷ Nitekim yeniden yaratmanın bu dünya hayatında olacağını iddia eden alimlerimiz bu ayete dayanarak kendilerini haklı çıkarmaya çalışmışlardır⁴⁹⁸.

Oysa bu fiilin bu konularla ilgili kullanımlarına baktığımız zaman, başlangıçtaki gibi yok etmenin değil, başlangıçta yaratıldığı gibi yeniden o şekilde yaratmanın söz konusu edildiğini anlarız. Nitekim şu ayetteki kullanışı da bu görüşü teyit ediyor: "*Al onu dedi, korkma, biz onu yine ilk durumuna sokacağız (senuüduhâ).*"⁴⁹⁹

Burada söz konusu edilen, **Musa** ve asasıdır. Allah **Musa**'ya elindeki asayı yere atmasını söyler. **Musa** asayı yere atınca onun kocaman bir yılan olduğunu görür ve korkar. Bunun üzerine Allah ona, onu eline almasını ve onu ilk haline getireceğini söyler.⁵⁰⁰

Kıyamet hayatından bir sahnenin resmedildiği⁵⁰¹ Enbiya suresinde şöyle denmektedir: "*O gün göğü, kitapları dürer gibi düreriz. İlk yaratmaya nasıl başladığımız, onu yine öyle çeviririz (nuüdu) ...*"⁵⁰²

⁴⁹⁵ Yunus, 10/4.

⁴⁹⁶ Yunus, 10/34.

⁴⁹⁷ Yunus, 10/4.

⁴⁹⁸ Ateş, "Reenkarnasyon", Kur'an Mesajı, yıl 2, sayı 13-14-15, 81-108.

⁴⁹⁹ Taha, 20/21.

⁵⁰⁰ Bk. Taha, 20/17-21.

⁵⁰¹ Bk. el-Enbiya, 21/96-104.

⁵⁰² el-Enbiya, 21/104.

Bu ayetler de aynı hususları dile getiriyor: "*Yahut yaratmaya kim başlıyor, sonra onu kim iade ediyor (yuüdu) (ölüp ortadan kalkan şeyleri yeniden yaratıyor)?..*"⁵⁰³ "*Görmediler mi Allah nasıl yaratmayı başlatıyor, sonra onu iade ediyor (yuüdu) (dönüp yeniden yaratıyor)? Bu Allah'a göre kolaydır.*"⁵⁰⁴

Ayrıca inanmayanların sözü olarak da yeni yaratmadan söz edilmekte ve bunun muhal olduğunu iddia eden inkarcılara, Allah'ın yeniden yaratmaya kadir olduğu belirtilmektedir: "*Dediler ki: Biz yerde kaybolduktan sonra, biz mi yeni bir yaratılışta olacağız?..*"⁵⁰⁵

Burada **Kur'an**'da ilk yaratma, yeniden yaratma yanında ayrıca son yaratmadan da bahsedildiğine dikkat çekelim. Nitekim genelde **enşe'e** fiili bu manalarda kullanılmıştır. İlk yaratma **Kur'an**'da "*en-neş'etu'l-ûla*" diye geçer ve bilhassa insanın buna dikkati çekilir: "*Andolsun ki ilk yaratmayı (en-neş'etu'l-ûla) bildiniz. (Bunu) düşünüp ibret almanız gerekmez mi?*"⁵⁰⁶

İlk yaratma bu fiil ile ifade edildiği gibi, yeniden yaratmak da bu fiil ile ifadesini bulmuştur: "*Biz (oradaki) kadınları yeniden yarattık. Onları bakireler yaptık.*"⁵⁰⁷ "*Hiç kuşkusuz, meni halinde atıldığı zaman iki çifti, erkeği ve dişiği yaratan O'dur. Hiç kuşkusuz tekrar yaratmak (en-neş'etu'l-uhrâ) da O'na aittir.*"⁵⁰⁸ "*Kahrolası insan ne kadar da nankördür! (Allah) onu hangi şeyden yarattı? Nutfeden (spermadan). Onu yarattı, ona biçim verdi. Sonra ona yolu kolaylaştırdı. Sonra onu öldürdü, kabre koydu. Sonra dilediği zaman onu yeniden diriltir.*"⁵⁰⁹

Kur'an yaratmayı iade etme yanında ayrıca bir de yeni yaratmadan da bahsetmektedir: "*Allah'ın gökleri ve yeri hak ile yarattığını görmedin mi? Dilerse sizi götürür ve yepyeni bir halk getirir.*"⁵¹⁰ Aynı husus Fatır suresinde de dile getirilir: "*Dilerse sizi götürür ve yepyeni bir halk getirir.*"⁵¹¹

İnsanların benzeri bir varlıkla değiştirilmesi (*beddele*) fiili ile söz konusu edilmiştir. Allah **Kur'an**'da bunu beyan ediyor: "*Biz onları yarattık (halaknâhum), bağlarını sıkıca bağladık (vücut parçalarını birbirine sıkı sıkıya bağladık). Dilediğimiz zaman onları benzerleriyle değiştiririz (beddel-*

⁵⁰³ en-Neml, 27/64.

⁵⁰⁴ el-Ankebut, 29/19. Ayrıca bk. er-Rum, 30/11, 27.

⁵⁰⁵ es-Secde, 32/10. Ayrıca bk. er-Ra'd, 13/5; el-İsra, 17/49, 98; Sebe', 34/7; Kaf, 50/15.

⁵⁰⁶ el-Vakıa, 56/62.

⁵⁰⁷ el-Vakıa, 56/35-36. Ahiret hayatında başka varlıkların yaratılacağı hadislerde de belirtilmiştir. (Bk. el-Buhari, *Tefsiru Sureti'l-Kaf Bâbu Kavlihi Ve Takûlu Hel Min Mezid*, No: 4569, IV/1836.

⁵⁰⁸ en-Necim, 53/45-47.

⁵⁰⁹ Abese, 80/17-22.

⁵¹⁰ İbrahim, 14/19.

⁵¹¹ Fatır, 35/16.

nâ).⁵¹² "Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki, doğrusu Bizim onlardan daha hayırlılarla onları değiştirmeye (en nubeddile) gücümüz yeter..⁵¹³ "Aranızda ölümü takdir eden biziz ve bizim önümüze geçilmiş değildir. (Size böyle ölümü takdir ettik) ki, sizin yerinize benzerlerinizi getirelim (en nubeddile) ve sizi bilmediğiniz bir biçimde yaratalım."⁵¹⁴

Kur'an bir de son yaratmadan (en-neş'etu'l-âhire) bahsetmektedir: "De ki: Yeryüzünü gezin, bakın yaratmaya nasıl başladı, sonra Allah son yaratmayı (en-neş'etu'l-âhire) da yapacaktır (yunşiu)."⁵¹⁵

VII - KUR'AN'DA GEÇEN YARATMA - DIRİLTME EYLEMLERİNİN ÖZNELERİ KONUSUNDA BİR DEĞERLENDİRME

Kur'an-ı Kerim'de yaratma ve diriltmeden bahseden ayetlere baktığımız zaman, bu ayetlerde geçen fiillerin sadece ve yalnız Allah'a atfen değil, O'nun dışındaki varlıklara atıflar yapılarak da kullanıldığını görmekteyiz. Ayetlerde Allah'ın varlıkları yarattığı ve onları yeniden dirilteceği pekiştirilerek, icabında birkaç tekid ile verilmektedir. Bunları "Biziz, elbette biz yaşatır ve öldürürüz"⁵¹⁶, "Biziz, biz ki ölüleri diriltiriz"⁵¹⁷ "Dirilten ve öldüren ancak biziz"⁵¹⁸ vb. şekillerde çevirebiliriz. Buralarda bilhassa faile dikkat çekilmiş oluyor. Yani yaratanın veya diriltenin Allah olduğu ortaya konuluyor. O halde bu ve benzeri ifadelerde yaratma ve diriltme işinin kesin olarak gerçekleşeceğine ve bunların hak olduğuna işaret edildiğini söyleyebiliriz.

Durum böyle olmakla birlikte daha önce belirttiğimiz ve aşağıda da göreceğimiz gibi, bizatihi Allah bu fiilleri kullara atfederek kullanmıştır. Nitekim bazı ayetlerde o dönemin Mekkeli müşrikleri ve onların taptıkları putlar kastedilerek bunların herhangi bir şey yaratmaya kadir olmadıkları açık bir şekilde ve kesin bir ifade ile dile getirilmektedir: "Attığınız meniyi gördünüz mü? Siz mi onu yaratıyorsunuz (tahlukûn), yoksa yaratan (el-hâlikûn) biz miyiz?"⁵¹⁹ Elbette yaratan Allah'tır. İnsanın bu konudaki aczi daha başka yerlerde de dile getirilmektedir: "Yoksa kendileri, hiçbir şey

⁵¹² el-İnsan, 76/28.

⁵¹³ el-Meariç, 70/40-41.

⁵¹⁴ el-Vakıa, 56/60-61.

⁵¹⁵ el-Ankebut, 29/20.

⁵¹⁶ el-Hicr, 15/23.

⁵¹⁷ Yasin, 36/12.

⁵¹⁸ Kaf, 50/43.

⁵¹⁹ el-Vakıa, 56/58-59.

olmadan (yani bir yaratıcı olmadan, yahut boşu boşuna) mı yaratıldılar? Yoksa yaratanlar (el-hâlikûn) kendileri midir?"⁵²⁰ "Ey insanlar, size bir temsil verildi, onu dinleyin: O Allah'tan başka yalvardıklarınız, onların hepsi bir araya toplansalar, bir sinek dahi yaratamazlar (len yahlukû)..."⁵²¹

Burada tapılan cansız putların hiçbir şey yaratamadıkları, bu konuda zerre kadar yetki ve tasarruflarının olmadığı belirtilmektedir. Aynı gerçek daha çarpıcı ve daha kesin bir ifadeyle şöyle dile getirilmiştir: *"Allah'tan başka yalvardıkları (tanrılar), hiçbir şey yaratamazlar (la yahlukûne). Zaten kendileri de yaratılmaktadırlar (yuhlakûn). Onlar diri değil; ölüdürler..."⁵²² "De ki: Allah'tan başka yalvardıklarınızı gördünüz mü? Bana gösterin (bakalım) onlar yerden neyi yarattılar? (halakû)"⁵²³ er-Razi, Bakara suresi 28. ayetinin tefsirinde, bu ayetin, Allah'tan başka diriltmeye ve öldürmeye hiç kimsenin kadir olamayacağına delalet ettiğini söylemektedir.⁵²⁴ Bir ayette de *"(...) İyi bilin ki yaratma (el-halk) ve emir O'nundur. Alemilerin Rabbi Allah ne uludur."*⁵²⁵ denilmektedir.*

Bütün bunlardan şu sonuç ortaya çıkıyor: Yoktan var etme tamamen Allah'ın tasarrufunda bulunmaktadır. Allah, herhangi bir numune olmadan, hiç kimse veya hiçbir şeyden yardım almadan yaratır. Onun yaratmasında O'ndan kaynaklanan bir eksiklik, bir kusur yoktur. O bir şeyi yaratmak için ona sadece "ol!" der, o şey de hemen olur... O'nun diriltmesi de böyledir. O ölen her varlığı, kopyası değil aynısı olarak ve öldüğü hal üzere diriltecektir... Bu manada yaratma ve diriltme sadece ve yalnız Allah'a aittir, kimse bu konuda O'na ortak ve denk olamaz. Burada belirtilen hususların aynen insanoğlu tarafından gerçekleştirilmesi muhaldir. Bununla beraber burada kullanılan fiillerin bir kısmı insanlara atfen de kullanılmıştır. Nitekim İsa'nın kuş yaratması için bu fiil kullanılmıştır: *"Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yaratırım (innî ahluku), ona üflerim, Allah'ın izniyle hemen kuş olur..."⁵²⁶ Başka bir yerde de bunu Allah söylemektedir: *"(...) Ey Meryem oğlu İsa (...), Benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yaratıyor (tahluku)..."⁵²⁷**

Bu iki yerde yaratma fiili olumlu manada kullanılmış ve Hz. İsa'nın Allah'ın izniyle çamurdan kuş yarattığı belirtilmiştir. Başka yerlerde ise bu

⁵²⁰ et-Tur, 52/35.

⁵²¹ el-Hacc, 22/73.

⁵²² en-Nahl, 16/20. Ayrıca bk. el-Furkan, 25/3.

⁵²³ el-Ahkaf, 46/4. Ayrıca bk. el-A'raf, 7/191; er-Ra'd, 13/16; Lokman, 31/11; Fatır, 35/40; et-Tur, 52/36.

⁵²⁴ Bk. er-Razi, II/152.

⁵²⁵ el-A'raf, 7/54.

⁵²⁶ Al-ı İmran, 3/49.

⁵²⁷ el-Maide, 5/110.

fiil olumsuz manada kullanılmış, Allah'ın dışındaki varlıkların hiç birinin yoktan var etmek manasında yaratmaya kadir olmadığı belirtilmiştir ki yukarıda bunlara temas ettik. Ama mevcut şeylerden farklı bir varlığı ortaya koymak anlamında insanoğlunun da bir şeyler yapabileceği söylenebilir. Nitekim insanoğlu bu yönde hayli mesafe kat' etmiş bulunmaktadır. "Halaka" fiilini inceleyen dilbilimcilerimiz "yaratmak" manasında fiile iki ayrı anlam yüklemişlerdir. Yoktan var etmek, herhangi bir örneği, bir benzeri olmadan bir varlığı yaratmak manasında fiil, sadece Allah için kullanılır ve O'ndan başkası için kullanılması caiz değildir. Esasen bu manada tek ve yegane yaratıcı Allah'tır. Allah'ın ortaya koyduğu örneğe bakarak, ona benzeyen bir varlığı ortaya koymak, yaratmak manasında ise bu fiili insanlara atfen kullanmak mümkündür. Bu manada insan da yaratabilir. Hz. İsa'nın durumu bunun en açık örneğini oluşturur. Kur'an'da "halaka" fiilinin insanlara atfen kullanılması⁵²⁸, çoğul olarak geçmesi de bu manadadır⁵²⁹.

Burada çok önemli bir husus daha vardır: Allah'ın kendini, yaratanların en iyisi (**ahsanu'l-hâlıkîn**)⁵³⁰ olarak tavsif etmesi... **el-İsfahani**, bu ifadenin hareketle, Allah'tan başkasının da yaratıcı olup olamayacağını tartışırken, iki ayrı yönden meseleye bakmaktadır: Buradaki "halıkîn" kelimesini "mukaddırîn" manasına alabiliriz, o zaman herkes bir şeyler takdir edebilir; Allah da bunların en iyisidir anlamı ortaya çıkar. Yahut bunu yukarıda verdiğimiz anlamda yaratmak olarak düşünüp, başka yaratıcıların da olabileceğini düşünebiliriz; o takdirde de Allah bunların en iyisi olur.⁵³¹ O halde başka yaratanlar da olabilir, ancak hiçbiri hiçbir zaman Allah gibi olmayacaktır. Allah en güzel şekilde, kusursuz olarak yaratmak suretiyle daima yaratanların en güzeli olacaktır.

Hiz. Peygamber'in de Allah'ın yaratmasına benzer yaratışlar içine girecek insanlardan bahsettiği rivayetlerde görülmektedir. **Hiz. Aişe** (v.58/678) ve **İbn Abbas**'ın naklettiklerine göre **Hiz. Peygamber**, "Kıyamet günü Allah'ın huzurunda en şiddetli azap görececek olanlar, Allah'ın yaratmasında O'na benzemeye çalışanlardır..." demiştir⁵³². Burada Allah'ın yaratması gibi yaratmaya kalkışanlar kastedilmektedir. **Ebu Hureyre**'nin Hz. Peygamber'den yaptığı nakle göre ise, Allah Teala, Benim yarattığım gibi yaratmaya kalkışanlardan daha zalimi var mıdır? demiştir⁵³³.

⁵²⁸ Bk. el-İsfahani, (h-l-k) maddesi; İbn Manzur, (h-l-k) maddesi.

⁵²⁹ Yaratma kelimesinin Allah'a atfen çoğul kullanımının örnekleri için bk. el-En'am, 6/122; el-Hicr, 15/23; Fâtır, 35/9; Yasin, 36/12, 33; Kaf, 50/11, 43.

⁵³⁰ Bk. el-Mu'minun, 23/14; es-Saffat, 37/125.

⁵³¹ el-İsfahani, (h-l-k) maddesi. Ayrıca bk. İbn Manzur, (h-l-k) maddesi.

⁵³² el-Buhari, Buyu', 2073; Bed'u'l-Halk, 2985; Libas, 5506, 6520.

⁵³³ el-Buhari, Tevhid, 56.

Bu arada Kur'an'da ayrıca Allah'ın yaratmasını değiştirmeye kalkışmaktan da bahsedilmektedir: "(...) onlara emredeceğim; Allah'ın yaratışını değiştirecekler..."⁵³⁴ Allah'ın "yaratma kanununu" değiştirmek anlamında bir değişiklik asla söz konusu değildir: "(...)Allah'ın yaratması değiştirilemez..."⁵³⁵ Ancak Allah'ın yarattığı varlıklar üzerinde değişiklik olabilir. Nitekim bugün bilim adamları canlıların genleriyle oynayarak farklı varlıklar elde edebilmekte veya mevcut varlık üzerinde değişiklik yapabilmektedirler.

Kur'an ölüyü canlandırma konusunda da muhtelif örnekler vermekte, pek çok mecaz kullanmaktadır. **Kur'an** sık sık ölüden diri, diriden ölü çıkarılmaktan söz eder: "(...) ölüden diri çıkarırsın; diriden ölü çıkarırsın. Dilediğini hesapsız rızıklandırırsın."⁵³⁶ "Taneyi ve çekirdeği yaratan Allah'tır. (O) ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarır. İşte Allah budur. O hade nasıl (O'na inanmaktan) çeviriliyorsunuz?"⁵³⁷ "De ki: Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da o kulak(lar)a ve gözlerle kim sahiptir (onları yaratıp yöneten kimdir)? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? (Yaratma) iş(in)i kim düzenleyip yönetiyor? "Allah" diyecekler. De ki: O halde (O'nun azabından) korunmuyor musunuz?"⁵³⁸ "(Allah) ölüden diri çıkarır, diriden ölü çıkarır; yeri ölümünden sonra diriltir. İşte siz de (kabirlerden) böyle (diriltilip) çıkarılacaksınız."⁵³⁹

Bütün bu ayetler açıkça diri ile ölü arasındaki irtibata işaret etmekte, ölüden dirinin çıkarılabileceğini gözler önüne sermektedir⁵⁴⁰. Bu, asla Allah'a zor olan bir şey değildir. O bu dünyada bazı ölüleri ibret olsun ve azametinin bir delili olsun diye diriltip insanlara gösterdiği gibi, ahiret hayatında da bu şekilde bütün ölüleri diriltecek ve azametini bir kez daha sergileyecektir.

O uyku ile ölüm arasındaki yakınlığa dikkat çekerek, öldükten sonra dirilmeyi uykudan uyanmakla mukayese etmektedir. **Kur'an**'ın nazarında uyku da bir ölüm halidir ve ondan **uyanmak da bir dirilmedir**: "Allah, öldükleri sırada canları alır, ölmeyenleri de uykularında (bedenlerinden alıp kendilerinden geçirir); sonra ölümüne hükmettiğini yanında tutar, ötekilerini de belli bir süreye kadar (bedenlerine) gönderir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır."⁵⁴¹

⁵³⁴ en-Nisa, 4/119.

⁵³⁵ er-Rum, 30/30.

⁵³⁶ Al-ı İmran, 3/27.

⁵³⁷ el-En'am, 6/95.

⁵³⁸ Yunus, 10/31.

⁵³⁹ er-Rum, 30/19.

⁵⁴⁰ Bunun bazı örnekleri için bk. Nurbaki, 238-242.

⁵⁴¹ ez-Zümer, 39/42.

Burada uykunun ölümüne, uyanmanın da dirilmeye olan benzerliğine, başka bir ifadeyle onun da bir nevi ölüp dirilme olduğuna açıkça işaret edilmektedir. En'am suresinde bu, daha açık bir şekilde belirtilmektedir: "*O'dur ki, geceleyin sizi öldürür (gibi uyutur) (yeteveffâkum) gündüzün ne işlediğinizi bilir. Sonra belirlenmiş süre geçirilip tamamlansın diye gündüzün sizi diriltir (yeb'asukum). Sonra dönüşünüz O'nadır; sonra (O, dünyada) yaptıklarınızı size haber verecektir.*"⁵⁴²

Görüldüğü gibi uyku, ölüm kelimesi ile, gündüz uykudan uyanmak ise diriltmek lafzı ile ifade edilmiştir. Yaşar Nuri Öztürk, bunu şöyle açıklamaktadır: "Kudretin ana hayat trafosundan bize yansıtılan can yani yaşatıcı enerji, merkez tarafından her an geri çekilebilir. Bu geri çekilme, bir voltaj düşürme şeklinde olursa, uyku hali doğuyor. Eğer bu, merkezdeki şalterlerimizin tam indirilmesi şeklinde ise ölüm doğuyor. 60. Ayet her gece vefat ettirilip sonra tekrar diriltildiğimizi söyleyerek merkezden bize yansıyan bir hayat enerjisinin bu voltaj düşürülme haline dikkat çekiyor..."⁵⁴³

Kur'an bize ölü iken diriltilip kendisine onunla yürüyebileceği bir ışık verilen bir kişiden bahsetmektedir: "*Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkmayan kimse gibi olur mu? İşte kafirlere yaptıkları (işler), öyle süslü gösterilmiştir.*"

Burada sözü edilen kişi, gerçek bir kişi olmayabilir, bu bir benzetme olabilir. Ama bu ihtimal, onun gerçek bir olay olmasını engellemez. Gerçekte böyle bir olay vuku bulmuş olabilir. Nitekim yukarıda buna benzer örnekleri verdik. Bu örnekler, bunun da bir mecaz değil, gerçek bir olay olması yönünde bir ihtimal oluşturuyor.

Bununla beraber müfessirlerimiz bunu mecaz olarak değerlendirmişlerdir. Buna göre, ölü iken Allah'ın diriltip kendisine bir nur verdiği kişi ile, Allah'ın hidayet vererek dalaletten kurtardığı, kendisine, onunla eşyanın hakikati üzerinde düşünüp hak ile batılı birbirinden ayırt edebileceği bir nur verdiği kimse anlatılmıştır⁵⁴⁵.

Kur'an bundan başka ayrıca bir takım teşbih ve istiarelerle de insanların dikkatini ölümüne ve dirilmeye çekmektedir: "*(...) Kim bir cana kıymamış, ya*

⁵⁴² el-En'am, 6/60.

⁵⁴³ Y. N. Öztürk, *Kur'an'daki İslam*, 227.

⁵⁴⁴ el-En'am, 6/122.

⁵⁴⁵ Bk. ez-Zemahşeri, II/60; er-Razi, XIII/170; el-Beydavi, I/319; en-Nesefi, II/31; el-Meraği, III/VIII/19; et-Tillovi, 157; el-Mevdudi, I/484, dipnot: 88-89; Yazır, III/2045; Kutub, V/420-423; Havva, III/1756.

da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir canı öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de onu yaşatarsa (ahyâhâ), bütün insanları yaşatmış (ahyâ'n-nâse) gibi olur..."⁵⁴⁶

Muannit kafirlerin söz konusu edildiği bir ayette şöyle denmektedir: "Biz onlara melekler indirseydik, ölümler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşularına getirseydik, Allah dilemedikten sonra yine inanmazlardı; fakat çokları (bunu) bilmez."⁵⁴⁷

Burada da ölümlerin dünya hayatında diriltip insanlarla konuşması bir huccet olarak takdim ediliyor. Yani icabında biz ölümleri diriltip bu kafirlerle konuştururuz; fakat bu da onların küfürdeki inatlarını kırmaya yetmeyecektir. Bu ayet, bize dünya hayatında ölümlerin dirilmesinin imkan dahilinde olduğunu göstermektedir. Başka bir ayette bu husus şöyle dile getirilmektedir: "Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü, yahut arzın parçalandığı, yahut ölümlerin konuşturulduğu bir Kur'an olsaydı (bu Kitab olurdu). Ama bütün işler Allah'a aittir..."⁵⁴⁸

Burada da yine Kur'an'ın şanından bahsedilirken, ölümlerin diriltip konuşturulmasından bahsedilmektedir.

SONUÇ

Biz bu makalemizde bilhassa iki hususa dikkat çekmeye çalıştık; bunlardan biri ve en önemlisi bilim dünyasında meydana gelen gelişmelerin ileride doğurabileceği iman ve itikatla ilgili bazı muhtemel sorular ve sorunlara karşı bir takım çareler düşünmek, bu konuda fikir jimnastiği yapmaktır. Bilindiği gibi son dönemlerde bilim adamları bilhassa burada üzerinde durduğumuz konuyla alakalı olarak çok ilginç gelişmeler elde etmekte, akıllara durgunluk veren keşiflerde bulunmaktadırlar. Bu cümleden olarak, bilim adamları bugün insanoğlunun ömrünün uzatılması ve yaşlılığın durdurulması yönünde bazı gelişmeler kaydetmiş durumdadırlar; yeni gelişmeler kaydetmeye de devam ediyorlar. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi gelişmiş ülkelerde ortalama ölüm yaşı gelişmemiş ülkelere göre yukarılara çekilmiş bulunmaktadır. Ayrıca Gen mühendisliği ve genetik ilmi sayesinde insan vücudundaki genlere müdahale edilebilme çalışmaları hızla devam etmektedir. Bugün bilim adamları insanoğlunun vücudunda yaşlanmış bulunan hücrelere müdahalede bulunmak, onların yerine genç hücreler vücuda enjekte edebilmek, yahut bu yaşlı hü-

⁵⁴⁶ el-Maide, 5/32. Ayrıca bk. el-Enfal, 8/24.

⁵⁴⁷ el-En'am, 6/111.

⁵⁴⁸ er-Ra'd, 13/31.

releri verilen ilaçlar sayesinde gençleştirebilmek yönünde büyük gayret sarf etmektedirler. Henüz bu konuda çok büyük başarılar elde edilebilmiş değildir, ancak bir takım gelişmeler söz konusudur ve bu yönde umut verici çalışmalar devam etmektedir. Öte yandan yine gen mühendisliği sayesinde canlı varlıklarda kopyalama, özgün adı ile klonlama yöntemi geliştirilmiş; bilim adamlarımız bazı bitki ve hayvanları bu yöntemle kopyalamış bulunmaktadır⁵⁴⁹. İnsanoğlunun da kopyalanabileceği yüksek sesle dile getirilmekte; hatta bu konuda laboratuvar çalışmaları yapılmakta, bazı başarılar elde edilmiş bulunmaktadır⁵⁵⁰. Henüz yasal yönden izin verilmeyen bu işlemin⁵⁵¹, önümüzdeki yıllarda yasağın kalkmasıyla yaygınlaşacağı söylenmektedir⁵⁵². Nitekim İngiliz hükümetinin bu yönde izin vereceğine dair haberler basına yansımış bulunmaktadır⁵⁵³. Başta **Amerika** olmak üzere bazı ülkelerde çeşitli düşüncelerle bilhassa nesli tükenen veya nadir olan bazı hayvanlar dondurularak yıllar, hatta yüzyıllar sonra uyandırılmak üzere uyutulmaktadır. Nitekim bu gelişme, basın organlarında "**Çağdaş Nuh'un Gemisi**" başlığı ile yer almıştır⁵⁵⁴. Yine **Amerika**'da **San Diego Hayvanat Bahçesinde** 360 memeli kuş türüne ait 3200 adet deri parçası, sıvı nitrojen içinde korunuyor. Bu örnekler aynı zamanda klonlamada da kullanılacaktır.⁵⁵⁵ Aynı işlem –az da olsa– bazı insanlar üzerinde de yapılmakta; özellikle şu an tedavisi bulunmayan bazı hastalıklara yakalananlar, ileride o hastalığa çarenin bulunduğu dönemlerde uyandırılmak üzere kendilerini dondurmaktadırlar.⁵⁵⁶ Bütün bunların ilerisinde bir adım daha atılmış bulunmakta, bilim adamları artık yaratılışın sırrını çözenin peşine düşmüş bulunmaktadır. Zaman aman basına yansıyan bazı

549 Bk. Ayşe Nur Köküöz, "20. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Gen-Etik Genetik", **Bilim ve Teknik**, sayı 339, (Şubat, 1996), 16; Yaman, "Klonlama..." 22.

550 Bk. Kemal Sayar, "Biyolojinin Krallığı", **İzlenim**, 31 (Mart, 1996), 31; Yaman, "Klonlama...", 28; Yasemin Çongar, "Kopyalama Hayat Kurtaracak" **Milliyet Gazetesi**, 07.03.1997, ayrıca bk. "Kopyalama Hayat Kurtaracak" <http://www.milliyet.com.tr/1997/03/07/entel/entel.html>; "Kopyalama Tartışması", **Hürriyet Gazetesi**, 29 Ocak 1999, Cuma. Ayrıca bk. <http://hurweb01.hurriyet.com.tr/hur/turk/99/01/29/yasam/04yas.htm>; "2000'li Yılların Sihirli Rüyası", **Hürriyet Gazetesi**, 27 Nisan 1999, Salı. Ayrıca bk. <http://hurweb01.hurriyet.com.tr/istanbul/turk/99/04/27/isthab/80ist.htm>

551 Bk. "Hukmu İstinsahi'l-A'dai'l-beşeriyye", <http://www.islma-online.net/completesearch/.../FatwaDisplay.asp?hFatwaID=803>

552 Bk. "Kopyalama Tartışması", **Hürriyet Gazetesi**, 29 Ocak 1999, Cuma. Ayrıca bk. <http://hurweb01.hurriyet.com.tr/hur/turk/99/01/29/yasam/04yas.htm>

553 Bk. "Britanya tesmahu bi'l-İstinsahi'l-beşeriyyi kariben" <http://www.islma-online.net/completesearch/a.../mDetails.asp?hMagazinelD=436>

554 Bk. "Soyu Tükenen Kopyalanacak", **Hürriyet Gazetesi**, 28 Şubat 1999 Pazar. Ayrıca bk. <http://hurweb01.hurriyet.com.tr/hur/turk/99/02/28/yasam/03yas.htm>

555 Bk. "Soyu Tükenen Kopyalanacak", **Hürriyet Gazetesi**, 28 Şubat 1999 Pazar. Ayrıca bk. <http://hurweb01.hurriyet.com.tr/hur/turk/99/02/28/yasam/03yas.htm>

556 Bk. Deedat, 158.

haberlerden öğrendiğimiz kadarıyla bu yönde de hayli mesafe kat'edilmiş bulunmaktadır. Bilim adamları önümüzdeki birkaç yıl içerisinde bu yönde ilginç gelişmelerin olacağından, yaratılışın sırrının çözüleceğinden emin görünmektedirler⁵⁵⁷. Bir gün bu da gerçekleştirilir ve bilim adamları bugün robot olarak yaptıkları insan ve diğer varlıkların canlı şekillerini de yapma-yaratma noktasına gelirlerse şaşırılmamak lazımdır. Nitekim son zamanlarda yapay sentetik canlı yaratılmaya başlandığı basında yer almıştır.⁵⁵⁸ Bugün bize son derece basit ve hatta sıradan görünen nice gelişme vardır ki, bundan üç-beşyüz yıl önce sözü edilseydi, kimse inanmaz, bu tür sözlere gülünür geçilirdi. Mesela bundan dörtyüz yıl önce, evinde sıcak yatağında oturup çayını yudumlayan bir insanın, kendisinden binlerce kilometre uzak olan bölgelerdeki olayları, etkinlikleri canlı olarak evinde izleyebileceği söyleneydi, buna kimse inanmaz, bunu iddia edenin aklından şüphelenir geçilirdi. Yine bundan ikiyüz yıl önce bir babaya veya anneye evinden, binlerce kilometre uzaktaki yavrusuyla hem görüntülü, hem sesli olarak canlı ve direkt görüşüp konuşabileceği söyleneydi, buna da inanmazdı. Bundan üçyüz yıl önce yaşayan bir hastaya, kalp ameliyatından, göz naklinden, lazerle tedaviden vs. bahsedilseydi, bu hastanın bunu hayal etmekten bile aciz olacağını tahmin etmek zor değildir. Bu örnekleri arttırmak mümkündür. Ama bundan yıllar, yüzyıllar önce söylendiğinde hiç de inanılmayan ve ihtimal verilmeyen pek çok şey, bugün gerçekleşmiş vaziyettedir. Üstelik gelişmeler dur-durak bilmeden devam etmekte, her gün baş döndürücü bir hızla yeni gelişmeler kaydedilmektedir. Bunun sonunun nereye varacağını şimdiden tahmin etmek zordur, ancak tahmin edilmesi kolay olan bir şey vardır ki o da, bu gelişmelerin devam edeceğidir. Bu çerçevede bir gün yaratılışın sırrının da çözüleceği ve canlı varlıkların yaratmanın mümkün olabileceği düşünülebilir.

Aynı husus ölüp yok olmuş, nesli tükenmiş varlıkların geri döndürülebilmesinde de söz konusudur⁵⁵⁹. Nitekim bazı hayvanlar üzerinde bu yönde çalışmalara başlanmış bulunmaktadır. Bilim adamları bundan 23 bin yıl önce yaşayıp ölmüş olan mamutları kopyalamaya hazırlanıyorlar.⁵⁶⁰ Henüz bu

557 Bk. "Yaratılışın Sırrı Çözülüyor mu?", *Hürriyet Gazetesi*, 12 Eylül 1999 Pazar. Ayrıca bk. <http://hurweb01.hurriyet.com.tr/hur/turk/99/09/12/dunya/03dun.htm>

558 Bk. "Yapay Canlı Yaratılacak", *Hürriyet Gazetesi*, 25 Ocak 1999 Pazartesi. Ayrıca bk. <http://hurweb01.hurriyet.com.tr/hur/turk/99/01/25/dunya/01dun.htm>
"Yaratılışın Sırrı Çözülüyor mu?", *Hürriyet Gazetesi*, 12 Eylül 1999 Pazar. Ayrıca bk. <http://hurweb01.hurriyet.com.tr/hur/turk/99/09/12/dunya/03dun.htm>

559 Bk. Gülay Demirtaş, "Biz de Kopyalayacağız"
<http://www.ato.org.tr/frame/basin-dusunce/haberler/ocak41.html>

560 Bk. "Mamut Kopyalanabilir mi", *Hürriyet Gazetesi*, 03 Ekim 1999 Pazar. Ayrıca bk. <http://hurweb01.hurriyet.com.tr/hur/turk/99/10/03/dunya/09dun.htm>

konuda istenen nihai başarı elde edilmiş değildir ve henüz bunlar için erken ama, bu yönde gelişmelerin olduğu bir gerçektir. Şimdilik sadece **Jurrassic Parc** gibi filmlerin karelerinde başarılan bu projenin, ileride gerçekleştirileceği söylenmektedir.⁵⁶¹ Nitekim bilim adamları genlerin deşifre edilmesi ile yaratılışla ilgili pek çok bilgiye ulaşmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca hadislerde de işaret edildiği gibi⁵⁶² insan vücudunda hiçbir şekilde ziyan olmayan genlerin varlığı tesbit edilmiş bulunmaktadır. Bu genler o kadar küçüktürler ki, şayet yeryüzündeki bütün insanların bu genleri bir araya getirilse, bir terzi yüksüğünü doldurmayacağı söylenmektedir⁵⁶³. Bu kadar küçük olmalarına rağmen bu genler ait oldukları bünyenin tüm özelliklerini ihtiva etmektedirler. Öyle ki bunlardan biri çözülebilse, parçası olduğu ölü bünyenin tüm özelliklerini taşıyan yeni bir varlık yaratılabilecektir⁵⁶⁴. Bu bir nevi "ba's ba'de'l-mevt" olarak değerlendirilebilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu yöntemle, şu an sadece nesli tükenmiş hayvanların geri getirilmesi planlanmaktadır. Buna göre, –şayet bu yöndeki çalışmalar başarı ile devam ederse– bundan asırlar önce ölüp nesli tükenmiş hayvanlar geri getirilecektir. Acaba yarın aynı şey insanolu için de söz konusu edilecek midir? Şu an bilemiyoruz, ama yarın neler olacağını en iyi Allah bilir. Bununla beraber konunun erbabı olan bilim adamlarının açıklamalarından bunun da ileride gerçekleşebileceği gibi bir anlam sezme mümkündür...

İşte biz **Kur'an**'dan verdiğimiz örneklerle bu gelişmeler karşısında şaşkınlığa ve bocalamaya düşmeye gerek olmadığına dikkat çekmek istedik. Bütün bunlar ve benzeri hususlar doğal olarak hem hukuki, hem ahlaki, hem de tabii denge gibi çeşitli yönleri itibariyle sorun yaratmaktadırlar. Bütün insanlık için sorun olan bu hususlar⁵⁶⁵, diğer ilahi din mensupları gibi biz Müslümanlar için ayrıca iman ve itikat yönünden de üzerinde düşünülmesi gereken hususlardır. Biz inanıyor ve iman ediyoruz ki, her türlü yaratma Allah'ın elindedir ve O'nun izni olmadan, diğer konularda olduğu gibi bu alanda da hiçbir gelişme mümkün olmaz. Binaenaleyh bu alanlardaki bütün gelişmeler –her ne kadar bazı münkir kişiler kabul ve itiraf etmeseler de– ancak ve yalnızca Allah'ın izni ile olmaktadır. Bu konuda tam bir iman içerisindeyiz. Bununla beraber bu konunun geniş bir şekilde izah edilmesi

⁵⁶¹ Bk. "Mamut Kopyalanabilir mi", **Hürriyet Gazetesi**, 03 Ekim 1999 Pazar. Ayrıca bk. <http://hurweb01.hurriyet.com.tr/hur/turk/99/10/03/dunya/09dun.htm>

⁵⁶² Bk. el-Buhari, Kitabu't-Tefsir, Zümer suresi tefsiri,

⁵⁶³ A.C.Morrison'dan Bekir Topaloğlu, **İnsan Kainat ve Ötesi**, İstanbul, 1986, 77.

⁵⁶⁴ Bk. Nurbaki, 241; "Dünden Bugüne Kopyalama" <http://www.crosswinds.net/~genetikonline/kopyatarihi.html>

⁵⁶⁵ Bk. Yaman, "Klonlama..", 24, 29-35; "Kopyalamanın Ahlaki Boyutu", <http://www.crosswinds.net/~genetikonline/kopyahlak.html>

gerektiğine de inanıyoruz. Kelam ve Akaid alimleri bu gelişmeleri bu açıdan ele almalıdırlar. Bilim adamlarının sağladıkları veya ileride elde edecekleri bu gelişmeleri "iman" nokta-ı nazarından irdelemelidirler. Bu ilmi buluşlar karşısında nasıl bir tavır takınılması gerektiğini açıklamalıdırlar... Gerçi kelam kitaplarında yalancı peygamberlerin gösterecekleri olağanüstü olaylara işaretlerle bunların mucize olmadığı ve o kişiyi yalancı olmaktan kurtarmayacağı belirtilmiştir⁵⁶⁶, ancak bu sadece bir nazariye olarak kalmıştır ve tarihte herhangi bir zat –ister peygamberlik iddiasında bulunsun, ister bulunmasın– bugün bilim adamlarının ortaya koydukları ilmi buluşların benzerini sergileyememiştir. Üstelik bugün bu işi yapanların peygamberlik gibi bir iddiaları da yoktur.

Şayet insanoğlu bu konularda henüz tam olarak başaramadıklarını bir gün başarır; yani –mesela– canlı varlık yaratabilse veya ölüyü diriltebilse, acaba bir mü'min olarak bizim durumumuz ne olacak? Acaba Allah'a iman noktasında inançlarda bir sarsılma, bir yıkılma söz konusu olabilecek mi? Şimdiden bu tür gelişmeler, yaratıcının yalnız Allah olduğu anlayışını sarsabilecek gibi görünmekte,⁵⁶⁷ Tanrı'yla yarışma, hatta onu geçip O'ndan daha iyisini yapma şeklinde değerlendirilebilmekte⁵⁶⁸, artık Tanrı'yı bu hususlarda devre dışına itmeye çalışmak yönünde düşünceler üretilmektedir⁵⁶⁹. Batıda bazı kesimlerde gündeme getirilen bu anlayış, gelişmelere paralel olarak bütün dünyada, bu arada ülkemiz de dahil İslam aleminde de yayılabilecek ve aynı söylem bütün buralarda yüksek sesle dile getirilebilecektir. Nitekim bu gelişmeler bilhassa XVIII. yüzyılda olduğu gibi yeniden bilimi tanrılaştırmaya doğru yol almaktadır. Bireyin bu sayede din, Allah, ahiret gibi inançlarından soyutlanması tehlikesini doğurmaktadır...⁵⁷⁰ Biz yukarıda verdiğimiz örneklerle, bir Müslüman için bu konuda herhangi bir şüpheye mahal olmadığını ve bu doğrultudaki gelişmelerin onun imanını arttırmaktan başa bir sonuç doğurmaması gerektiğini anlatmaya çalıştık. Yine bu yöndeki bilimsel çalışmaların ve elde edilen başarıların, –ilahi kudreti inkar ve onunla

⁵⁶⁶ Bk. el-Bağdadi, 174-175.

⁵⁶⁷ Bk. "Yaratılışın Sırrı Çözülüyor mu?", *Hürriyet Gazetesi*, 12 Eylül 1999 Pazar. Ayrıca bk. <http://hurweb01.hurriyet.com.tr/hur/turk/99/09/12/dunya/03dun.htm>

⁵⁶⁸ Köküz "Tanrıdan Daha İyi" adında televizyon programlarının yapıldığına işaret etmektedir. ("20.Yüzyıldan 21.Yüzyıla Gen-Etik Genetik", 17. Ayrıca bk. Yaman, "Klonlama...", 27).

⁵⁶⁹ Bk. Yasemin Çongar, "Kopyalama Hayat Kurtaracak", *Milliyet Gazetesi*, 07/03/1997. Ayrıca <http://www.milliyet.com.tr/1997/03/07/entel/entel.html>

⁵⁷⁰ Bk. Sayar, "Biyolojinin Krallığı", 27-32; Hayrettin Karaman, "Genetik Kopyalama", *Yeni Şafak*, (09.03.1997), s.2; Yaman, "Klonlama..." 27. Yasemin Çongar, "Şu anda yasal sayılmayan bu işlem, dinsel inancı, aile yapısını, hukuksal ve toplumsal düzenin kabullerini değiştirmeye aday olabilir" diyor. Bk. "Kopyalama Hayat Kurtaracak", *Milliyet Gazetesi*, 07/03/1997. Ayrıca <http://www.milliyet.com.tr/1997/03/07/entel/entel.html>

yarışa varmaması kaydıyla- **Kur'an'a** muhalif bir yanının olmadığına dikkat çekmeye gayret ettik. Allah Teala'nın

1 - Yüzlerce ayette yaratmadan bahsedip insanların dikkatini buna çektiğini,

2 - Bu ayetlerde insanlara ölüm ve diriltme üzerinde düşünmenin emredildiğini,

3 - Defalarca yeniden yaratma, yaratmayı yenileme, iki ölüm ve iki dirilmeden bahsettiğini,

4 - Daha önceki toplumlarda pek çok kez ölen insanların yeniden diriltildiğinden söz ettiğini,

5 - İnek etini vurmak suretiyle bir ölünün **Hz. Musa'nın** eliyle diriltilmesi, **Hz. İbrahim'in** eliyle kuşların diriltilmeleri ve **Hz. İsa'nın** eliyle ölümlerin diriltilmesi örneklerinde olduğu gibi bizzat insan eliyle diriltmeye dair örnekler verdiğini,

6 - Yine **Hz. İsa'nın** eliyle balçıktan canlı kuşların yaratıldığını, **Hz. Musa'nın** elindeki asanın canlı bir varlık haline geldiğinin **Kur'an'da** anlattığını,

7 - Çok uzun süre uyutulduktan sonra hiçbir şey olmamış gibi yeniden uyandırılan ve yaşatılan kimselerden bahsettiğini,

8 - **Kur'an'da** çok uzun süre yaşayan peygamberleri bize anlattığını,

9 - Yine çok ilerlemiş yaşına rağmen evlenip çocuk sahibi olan peygamberlerin varlığından bahsettiğini belirterek, bilim adamlarının belki de ileride gerçekleştirilmeleri muhtemel olan bu hususların numunelerinin **Kur'an'da** mevcut olduğuna dikkatleri çekmek istedik. Bunların hiçbir zaman Allah'ın yarattığı veya dirilttiği manada-şekilde bir yaratma-diriltme olmadığına işaret etmek istedik. Bilim adamlarının bugün yapmakta oldukları veya yarın yapacakları bütün buluşlar ve gelişmeler, tamamen belli bazı ilmi ve tabii kurallar, kaideler çerçevesinde olmaktadır. Bunlar hep bir kişinin değil öteden beri süregelen kolektif çalışmaların ürünüdürler, hepsi mevcut bazı örneklerden esinlenerek gerçekleştirilmektedir, olan bir varlığın kopyası yaratılmakta veya diriltilmektedir. Bütün bunlar için yine bazı malzemelere ihtiyaç vardır; hiçbiri tamamıyla yoktan var edilmiş değildir... Oysa Allah'ın yaratması veya diriltmesi bütün bunlardan farklı ve bunların ötesinde bir yaratış-diriltiştir⁵⁷¹. O istediği her şeyi tamamıyla yoktan var edebilir, olmayan bir şeyi yaratmak için başka malzemelere veya bilgi birikimine, başkalarının desteğine vs. ihtiyaç duymaz... O yüzden biz hiçbir zaman bunları ilahi yaratış ve diriltiş ile mukayese etmeyiz, onunla bir tutmayız.

⁵⁷¹ Bk. Yazır, II7890.

Bunların mucize olmadığı da aşikardır. Her ne şekilde olursa olsun, bilim adamlarının elde ettiği bu başarıları, bu olağanüstü gelişmeleri peygamberlerin gerçekleştirdiği tarzda bir mucize olarak görmüyoruz. Her şeyden evvel peygamberlerin gösterdiği mucizeler, gaye ve hedef bakımından bu ilmi buluş ve inkişafardan tamamen farklıdır ve ayrıdır. Mucizelerin gayesi muhatapları peygamberin sadakatine inandırmak, Allah tarafından görevlendirildiğine onları ikna etmektir. Hedef kitle çevrede bulunan kişilerdir⁵⁷². Onların gözleri önünde gerçekleşir, bağlı olduğu belli şartlar yoktur, onun dışında hiç kimse o mucizeyi gerçekleştiremez. Mucizenin gerçekleşmesi için daha önce bir alt yapının, bir arka planın hazırlanmasına gerek yoktur, o anidir, bir anda gerçekleşir ve biter. Oysa ilmi keşif ve buluşlar böyle değildir. Bunların gayesi insanları dini bir konuda inanca sevk ve ikna etmek değildir. Hedef kitleleri de bütün insanlıktır. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, hiçbir ilmi buluş aniden ortaya çıkmış değildir, hepsinin daha önceden süre gelen bir alt yapısı, bir arka planı vardır. Bunların çoğu yıllar, hatta yüzyıllar süren çalışmaların sonucudur. Her ilmi buluşta ona son noktayı koyan gibi ondan önce bu buluşun arka planını hazırlayanların da etkisi vardır. Bu açıdan hiçbir ilmi buluş esas itibariyle tek bir kişinin eseri değildir, öteden beri süre gelen kolektif bir çalışmanın nihai sonucudur. Yine mucizelerin gerçekleşmesinde herhangi bir yan desteğe ihtiyaç yokken, her mucize teknik ve deneysel alet ve araçlardan beri salt bir şekilde cereyan ederken, ilmi buluşlar pek çok teknik ve deneysel araç-gereçler sayesinde gerçekleşmektedir. Bugün birer mucize gibi değerlendirilebilen radyo, kasetçalar, televizyon, video, cep telefonları, faks makineleri, bilgisayarlar, internet ve daha pek çok ilmi buluş, ancak belli şartlarda ve pek çok araç gereç sayesinde gerçekleşebilmektedir. İlmî buluşlar sadece teknik donanımına ihtiyaç duymazlar, daha pek çok yan desteğe de gereksinim duyarlar. Mesela yukarıda sözünü ettiğimiz tüm buluşlar elektriğe muhtaçtırlar; şayet cereyan veya akü olmazsa bunların hiçbirisi çalışmaz, hiçbir işe yaramazlar. Yine bütün ilmi buluşlar belli kaide ve kurallar çerçevesinde gerçekleşir, bunların hepsi ilmi kurallara bağlıdırlar. Bu kaide ve kurallara uyulduğu, ihtiyaç duyulan ortam sağlandığı takdirde her yerde ve işin erbabı olan her alim tarafından tekrarlanabilirler. Bu açıdan ilmi buluşlar ne kadar mükemmel ve olağan üstü olursa olsun, o bir ilmi buluştur, peygamberlerin gösterdiği anlamda bir mucize değildirler, velev ki büyüklüğü ve önemi itibariyle peygamberin gösterdiği mucizeden önde olsun. Mucizenin alanı, kulvarı, gayesi, hedefi ayrıdır, ilmi buluşlarınkı ayrıdır, bunları birbirine karıştırmamak lazımdır⁵⁷³. Bununla beraber peygamberlerin mucizeleri-

⁵⁷² Bk. el-Bağdadi, 170-174; Nureddin es-Sabuni, *Maturidiyye Akaidi*, (Terc. Bekir Topaloğlu), Ankara, tarihsiz, 111.

⁵⁷³ Mucize ile ilmi buluş arasındaki bazı farklar için ayrıca bk. el-Meraği, I/III/161-162.

ni ilmi buluş ve inkişaf için bir örnek, bir hedef, bir gaye olarak telakki etmek mümkündür, bunda bir beis yoktur.⁵⁷⁴ Zaten bütün bunlardan bahsederken, bu yönde çalışan veya çalışmak isteyen bilim adamlarına bu örneklerin bir ışık, bir misal olabileceğini ve bunlardan cesaret alarak bu yönde azimle ve umutla ilerlemeye çalışmalarına vesile olabileceğini düşündük ve ilgilenmek isteyenlerin nazar-ı dikkatlerine sunmak istedik. **Kur'an** kıssalarını işleyen araştırmacılar, daima bu kıssaların muhataplarına yön gösterici olduğuna, ders ve ibret verdiği dikkat çekmişlerdir⁵⁷⁵. Hatta muhatabın, **Kur'an** kıssalarında zikredilen olaylardaki örnek şahsiyet ve hareketlerden etkilenip taklit edebilmesinin hayatına müsbet yönde ışık tutacağına, aynı şekilde toplumların başından geçenlerden de dersler çıkarılması gerektiğine işaret edilmiştir.⁵⁷⁶ Daha ziyade dini, ahlaki ve sosyal yönlerden alınması gereken derslerin söz konusu edildiği bu hususlara⁵⁷⁷, biz bilimsel yönden de bir ders ve ibret almayı, bir taklidi ilave etmek istiyoruz. Kıssaların bu yönüne temas eden **Suat Yıldırım**, bunların, peygamberlerin mucizelerinde rastlanan ilmi gelişmeyi teşvik edici nitelikte olduklarına işaret eder ve bu yönde örnekler verir.⁵⁷⁸ Yani bu toplumların veya fertlerin başından geçen olaylar, dini ve sosyolojik yönden muhataplara örnek olması yanında, onlardaki bazı olağanüstü olayların da ilim yönünden muhataplara örnek olması ve bunların taklit edilmeye çalışılması gerektiği kanaatindeyiz.

Bilim adamlarının onların benzerlerini gerçekleştirmek üzere gayret göstermeleri doğaldır, hatta bize göre gereklidir. Biz bunları daha önce de belirttiğimiz gibi insanlığın önüne konmuş birer ışık, ilim alemine yol gösteren birer rehber olarak görüyoruz. Yukarıdan beri bu mucizeleri zikrediğimizdeki ikinci gaye de budur; bilim adamları üzerinde düşünsünler, bunların bir kısmının benzerlerini yaptıkları gibi, diğerlerinin de benzerlerini gerçekleştirmeye çalışsınlar diye...

Peygamberlerin gerçekleştirdiği bazı mucizelerin benzeri bir takım olağanüstü hadiselerin veliler tarafından gerçekleştirildiği ilgili kaynaklarda belirtilmektedir. Keramet adı verilen bu doğüstü davranışlar, kelim alimlerin hak ve gerçek olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷⁹ Basiret gözünü ve ledün ilmini devreye sokarak, Allah'ın izin ve yardımıyla mucizeye benzer olağanüstü eylemler gerçekleştiren veliler yanında, hakikat gözünü, kesbi ilmini, gözlem,

⁵⁷⁴ Bk. Yıldırım, 107-108.

⁵⁷⁵ Bk. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara, 1983, 171-172.

⁵⁷⁶ Bk. Şengül, "*Kur'an Kıssalarının..*" 88; Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 71.

⁵⁷⁷ Bk. Sadık Kılıç, "*Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar*" *I.Kur'an Sempozyumu*, Ankara, 1994, 88.

⁵⁷⁸ Bk. Yıldırım, 107-108.

⁵⁷⁹ Bk. el-Bağdadi, 174-175; es-Sabuni, 123-124.

deney ve yıllardan beri gelen bilgi birikimlerini devreye sokan alimlerin de Allah'ın izin ve yardımıyla böyle olağanüstü ilmi buluşları sergileyebileceklerine inanıyoruz. Esasen Kelam ilminde muhal ve mümkün tartışılırken, bugün birer ilmi buluş olarak ortaya konan bu olağanüstü hadiselerin gerçekleşmesinin imkan sınırları içinde olduğu belirtilir. Nitekim, Endülüs'te bulunan bir a'mânın, gecenin karanlığında Doğunun en uç noktasındaki bir tepeyi görebilmesinin muhal değil, imkan dairesinde olduğu belirtilmiştir.⁵⁸⁰

Burada verdiğimiz bilgiler içerisinde israili bazı haberlerin olabileceğinin farkındayız. Bazı tefsirlerimize bu yönde çok bilgilerin geçtiğinin bilincindeyiz.⁵⁸¹ Yine bu makalemizde sözünü ettiğimiz ve örnek olarak verdiğimiz olayların-kişilerin birer temsil olabileceğinin, gerçekten bunların vuku bulmamakla birlikte sadece bu konularda imanı kuvvetlendirmek için anlatılmış olabileceğinin⁵⁸² yahut bu olaylar tarihen sabit de olsalar birer mucize olduklarının, mucizelerin de yalnızca peygamberlere ait olduğunun, onların dışındaki kimselerin asla böyle şeyler yapamayacaklarının söylendiğini⁵⁸³ de bilmekteyiz. Bununla beraber bir şekilde ilgili ayetleri daha iyi anlamada bir vasıta addettiğimiz bu haberlere yer vermeyi, bilhassa işin erbabı olmayan kimselerin bunları kolaylıkla kavramalarına yardım edeceğini düşündüğümüzden nakletmekte bir beis görmedik. Umarız ki bunlar, ayetlerin yanlış istikametlere çekilmelerine değil, daha iyi anlaşılmasına ve bu anlayış istikametinde çalışmaların yapılmasına katkı sağlar.

⁵⁸⁰ Bk. er-Razi, XIV/194.

⁵⁸¹ Bunlar için bk. Aydemir, 97-300; Şimşek, "Kur'an Kıssalarına Giriş", 133-154.

⁵⁸² Bu görüş ve buna yapılan eleştiriler için bk. Muhammed Ahmed Halefullah, el-Fennu'l-Kasasiyyu Fi'l-Kur'ani'l-Kerim, Kahire, 1972, 116-188; Şimşek, Kur'an Kıssalarına Giriş, 49-63; İdris Şengül, Kur'an Kıssaları Üzerine, İzmir, 1994, 130-136; Şengül, "Kur'an Kıssalarının..." 72-76. Muhammed Abduh ve daha başka alimlerin bu yöndeki görüşleri için bk. Nasr Hamid Ebu Zeyd, "İşkâliyyetu Te'vili'l-Kur'ani Kadimen ve Hadisen", İslami Araştırmalar, cilt 9, sayı 1-2-3-4, 1996, 11-23; Bu makalenin çevirisi için bk. aynı kaynak, 34-44; Hikmet Zeyveli, "Kur'an Kıssaları", İslami Araştırmalar, cilt 9, sayı 1-2-3-4, 1996, 178. Gerek Kur'an, gerekse Kitab-ı Mukaddeste anlatılan olayların mitoloji olup olmadığı konusunda geniş bilgi için bk. Sadık Kılıç, Mitoloji Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim, İzmir 1993, muhtelif sayfalar; Yıldırım, 105; Erdoğan Pazarbaşı, Vani Mehmet Efendi ve Arausu'l-Kur'an, Van, 1997, 150-151.

⁵⁸³ Bk. Nureddin es-Sabuni, 111.